

CUMHURİYET EĞİTİMİNE GEÇİŞTE ATATÜRK'ÜN ETKİSİ

HIFZIRRAHMAN RAŞİT ÖYMEN

Emekli Öğretim Üyesi

Konumuzu Cumhuriyet eğitime geçiş dönemi sınırları içinde ele alacağız ve geçiş yıllarını da hesaba katarak Atatürk'ün etkisini belirtmeğe çalışacağız. Bu dönem bilindiği gibi 23 Nisan 1920 de Türkiye Büyük Millet Meclisinin Anakra'da toplanması, 25 Nisan 1920 tarihinde de İcra Vekilleri Heyetinin kurulmasıyla başlar. Cumhuriyetin ilanı olan 29 Ekim 1923 yılına kadar süren bu dönemin eğitime ait durumu ve gelişimi üzerindeki incelemelerimizi açıklarken kurtuluş savaşlarının başlatılmasında ve yeni devletin bu savaşların temel felsefesi üzerine kurulmasında öncülük eden *Atatürk*'ün Cumhuriyet öncesinden başlayan eğitime etkilerini de belirteceğiz. Bu süreyi, üç kademede incelemek mümkündür.

1. İşgal kuvvetlerinin vesayetine ve kontrolüne tâbi olan eski başkent İstanbul ve çevresiyle Yunan askerleri tarafından işgal edilen *Batı Anadolu dışındaki illerin öğretim ve eğitim kurumlarına el koyma ve onları millî kurtuluş savaşları anlayışı içinde yürütme devri*. Buna *mevcut örgütleri muhafaza ve idare etme devresi* demek mümkündür. Bu durum Büyük Millet Meclisi Riesi Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanan İcra Vekilleri Heyetinin mecliste okunan 9 Mayıs 1920 tarihli programında eğitim işleri için saptamış olduğu metinden ve ilk Umur-u Maarif Vekilinin bu işe başlarken 5 Mayıs 1920 tarihli bildirimlerde de açıkça görülmektedir. Tarihî özelliği bakımından 1920 yılının ilk eğitim çabaları durumunu anlatmak için bu ilk belgeyi buraya alıyoruz.

“Maarif işlerindeki gayemiz, çocuklarımıza verilecek terbiyeyi her manasıyla *dinî ve millî* bir hale koymak ve onları *cidal-i hayatta muvaffak kılacak*, *istinatgâhlarını kendi nefislerinde bulduracak kudret-i teşebbüs ve itimad-ı nefis* gibi seciyeler verecek, *müstahsil bir fikir ve şuur* uyandıracak bir derece-i âliyeye isâl eylemek, tedrisatı resmiyeyi, bütün mekteplerimizi *en ilmî ve asrî* olan bu esasat ile kavaid-i sıhhiye

daireesinde yeniden tanzim ve *programlarını ıslah etmek*, mizac-ı millete ve şeraiti coğrafiye ve iklimiyemize, *ananat-i tarihiye ve iştimaîyemize* muvafık *ilmî ders kitapları* meydana getirmek, *halk kütlesinden lûgatleri toplayarak dilimizin kamusunu* yapmak, bizde ruhu milliyeyi nemalandırarak *asâr-i tarihiye, edebiye ve iştimaîyeyi* erbabına yazdırmak, âsarı atikai-milliyeyi tescil ve muhafaza eylemek, garp ve şarkın *müellefat-ı ilmiye ve fenniyesini* dilimize *tercüme ettirmek*, hasılı bir milletin hufz-ı hayat ve mevcudiyeti için en mühim âmil olan maarif umuruna dikkat ve gayreti mahsusa ile çalışmaktır. *Bugün ise ilk işimiz mekâtib-i mevcudiyeyi hüsnü idare etmektir.*”

Bu ilk meclis programının son cümlesinde “*bugün ise ilk işimiz mevcut mektepleri iyi idare etmektir*” cümlesi yukarıda belirttiğimiz işe el koymanın resmî ifadesini vermektedir. Bu programın mecliste okunmasını izleyen 10 Mayıs 1920 de Umur-u Maarif Vekilinin Maarif Müdürlüklerine gönderdiği ilk genelgede de şunlar yazılıdır:

“Ankara’da umum mebusların (milletvekillerinin) intihabiyle maarif vekâletine ait umur-u rüyete tayin olundum. Gayem millete hizmettir. Bu da bütün maarif memurlarının gayret ve istikametleriyle edecekleri yardıma muhtaçtır. Bütün mülhakat ile merkeze ait mekâtip ve müessesatın isim ve mahalleriyle derecelerini emr-i idare ve tedris hususatını gösteren *istatistiklerle muallimlerin sicillerini*, ihtiyacat, nevakıs ve şikâyatı ve her yerdeki mekâtib-i vakfiye ve hususiyeyi, her kazadaki köylerin ve mekteplerin adetlerini (sayılarını) süratle göndermenizi rica ederim. İdare-i hususiyeden maaş alan muallimlerin hal-i perişanisi malûmdur. Maaşların muntazaman itâ ettirilmesini taht-ı temine almakla meşgulüm.”

Umur-u Maarif Vekili
Dr. Rıza Nur

Bu genelgede de görülüyor ki, mevcut öğretim ve eğitim kurumlarını, sayıları ve durumları ile tanımak ve bilmek ihtiyacı başta ele alınmak gerekmiştir. Bu nedenledir ki, 1920 merkez teşkilâtının ilk yeni kuruluşu *istatistik* ve *sicil müdürlüğü* mecliste okunan programda önemle belirtilen Türk kültürü hazinesini değerlendirme ihtiyacıyla bir de *Hars Dairesi* kurulmuştur. Bu dairenin işleri 1926 tarihinde 789 numaralı teşkilât kanunuyla kurulan Talim Terbiye Dairesinin işe başlamasına kadar devam etmiş, özellikle birinci Maarif Vekilinden sonra bu göreve atanan *Hamdullah Suphi Tanrıöver*’in vekilliği zama-

nında da önemli direktifler ve yönetmeliklerle konu üzerinde çalışılmıştı . Anketler ve derlemelerle çaba harcanmıştır. İstatistik Dairesi sayı ve malzemece Maarif Vekilliği çalışmalarını ayarlamak ve düzenlemek için ne kadar gerekli sayılmışsa Hars Dairesi de *Kurtuluş savaşlarının temel gücünü Atatürk'ün deyimleriyle halktan ve millettten alan öz kaynağını değerlendirmek* ve bu açıdan eğitimi millileştirmek amacına yararlı olmak için ele alınmıştır. Bu araştırmalar Türk romantizminin de bir nevi kaynağı ve beşiği olmuştur.

2. *İkinci safha* ; Cumhuriyet eğitimine hazırlık safhalarıyla geçen süredir ki, 1921 Sakarya Harbi arifesinden zaferin kazanılmasına ve Lozan Barış'ının imzalanmasına kadar bir dönemi kapsamaktadır.

3. *Cumhuriyet Eğitimi doğrudan doğruya geçiş safhasıdır* ki, buna Cumhuriyet Eğitiminin hamle (atılım) devresi demek yerinde olur. Nitekim 1923 ve 1924'ten başlayarak çıkarılan yeni kanunlar değiştirilen yönetmelikler, programlar, dersler ve kitaplar üzerinde yeni zihniyetle yapılan çalışmalarında kendini göstermektedir. Bu üç safha ilerde niteliğini açıklayacağımız Cumhuriyet Eğitimi sistemine geçişin birbirini tamamlayan geliştirmeleri gibi değerlendirilecektir. Ancak bu arada eskiyle yeninin, kültür değişmeleri kanunlarının doğal bir gereği olarak zaman zaman bir arada var olduğu ve bazan yeterince anlaşılmamış olduğu da inkâr edilemez.

Kesinlikle belirtmek isteriz ki, bu safhaların başından sonuna kadar Cumhuriyetin hamle yıllarında birbirini izlediğini gördüğümüz gelişmelerin eğitim alanındaki eğilimlerini ve değerlerini son nefesine kadar etkinliğini belirten derinliğine ve yaygınlığına ilişkin rehberliğini gözle görülen, elle tutulabilen belirgin karakteriyle ortaya çıkarmakta önderlik etkisi Atatürk'ten gelmiştir.

Cumhuriyet Eğitiminin Temel ilkeleri aslında ona vücut veren kurtuluş ve özgürlük savaşlarımızın ilkelerinden doğmuştur. Bütün gücünü de bu savaşların ruhundan almıştır. Çünkü bu savaşları başlatan, zafere ulaştırın ve ilkelerini içe ve dışa karşı dile getiren eşsiz kahraman Atatürk, önem verdiği Cumhuriyet Eğitiminin temel ilkelerini de daha Sakarya savaşlarına girmeden önce açıklamaya başlamıştı. Çünkü her şeyden önce Osmanlı Devletinin süre gelen kozmopolit bir eğitim anlayışının yanında yeni Türk Devleti'nin yeni eğitim görüşlerinin belirtilmesinin ve bunun gerçekleştirilebilmesi yollarına başvurulmasına ihtiyaç vardı ki, bu koşullar ve olanaklar Atatürk tarafından bir devrin bütünü içinde öne sürülmüş Cumhuriyetin

korunması ve yaşatılması için vazgeçilmez bir dayanak olarak değerlendirilmiştir. Bu geçiş devresinin yeni zihniyetini ise gene onun direktifleri ışığında aydınlatan Eğitim Bakanlığının bir dizi çalışmaları harekete getirilmiştir. Bunları incelemeye geçmeden önce I. safhada işe başlayan ihtilâl Hükümetinin eğitim örgütleri ve mensuplarını uyarmak ihtiyacı ile önemli bir bildirisini, o günlerin özelliğini göstermesi yönünden yazımıza alıyoruz:

10 Mayıs 1920 genelge: 2.

.....Maarif Müdürlüğüne

“Garbın köle etmek isteyen emperyalist tecavüzüne duchar olan vatan ve milletimizin ne müthiş bir buhran karşısında olduğu malumdur. Demek din ve milletimizin hayatı tehdit altındadır. Tarih sayfalarından açıkça görüldüğü veçhile, Avrupalıların müstemleke yapmak istedikleri memleketlerde tatbik ettikleri, bir vatan evladını, bir millet efradını, birbirine düşürüp kırdırmak ve sonra gelip hepsine birden boynuna esaret halkası geçirmek usulü, bugün bize de aynıyle tatbik edilmek isteniyor. Bu hale düşmüş olan milletlerin hal-i fecilerini tarihten öğrenip ders almazsak biz de sonunda onlar gibi dövünüp inleyeceğiz. Fakat iş işten geçmiş olacaktır.

İşte bunun içindir ki, siz Maarif Memurları *milletin en münever tabakası ve ilk sınıf-ı âlisi* olduğunuzdan bu babta *milleti irşad etmek vazifesiyle mükellefsiniz*. Ecnebilere satılmışların ilkaatına kimsenin kapılmamasını temin ediniz. *Bugün muhalefet ve muvafakat meselesi yoktur. Sadece bir vatan meselesi vardır*. Bütün cehdimiz onu kurtarmağa matuftur. Bu gayenin huzur-u mübarekinde ise her ne içtihad-ı siyâsî sahibi olursa olsun bütün milletin bir kitle teşkil etmesi lâzımdır. İşte kemal-i sükûn ve azimle *el ele vererek* çalışarak neticeye muntazır olmalarını herkese tavsiye etmek ile sizi tazviz ediyorum. Bunu irfan ve hamiyetinizden bekliyorum.

Büyük Millet Meclisi vahdet-i milliyeyi ihlâl edecek gafil ve hainler için bir *Hıyanet-i Vataniyye Kanunu* yapmıştır ki, şiddetle ve bilâmüsamaha tatbik edilecektir. Böyle şedit bir kanundan umumu haberdar ediniz. Milletimiz arasında bu kanuna mahall-i tatbik olacak bir fert yaratmamış olmasını tanrıdan temenni ve bunun tatbikini bana göstermemesini tazarru etmekteyim. Bu tahriratımı bütün mekteplere der’akap tamim ediniz.

Umur-u Maarif Vekili
Dr. Rıza Nur

Bu genelgenin temel nedenini bir de Gazi M. Kemal'in B.M.M. de yaptığı konuşmasından izleyelim:

“İlk meclisimizin açılış günü, İstanbul'dan yönetilen ayaklanma, Ankara'nın sekiz saat yakınına kadar gelmiş bulunuyordu. Samsun ve dolaylarında baş gösteren korkunç isyan, bütün çevreyi sarmak üzereydi. Yurdun doğusu, batısı, güneyi düşman ateşleri içinde yanıyordu. İşte davranışımızın başlangıcındaki görünüş!...

“Bugünkü parlak sonuca ulaşmak kolay olmadı. Başlangıç noktasıyla varış noktası arasındaki mesafenin büyüklüğünü ve kullanılan zamanın azlığını bir düşününüz!

Bu anıyı her zaman için taze tutmamız gerek. Çünkü bu bizim için gelecek çalışmalarımızda güven kaynağı olacaktır. Sizden önceki yüce meclis, ilk günlerin dehşeti karşısında yılgınlık göstermedi. Ulustan aldığı büyük güçle ödevini yürüttü. Yeni devletin hükümeti yiğitlikle savaşa atıldı. *Kışkırtmalara kurban olan halk kendine getirildi. Topsuz, tüfeksiz, cephanesiz, araçsız bir yığıntı haline getirilmiş olan ordu, diriltildi. İlk savaş günlerinde çok acı zorluklarla toparlanan düzensiz kuvvetler hemen düzgün birliklere çevrildi. Bu değişikliği kendi çıkarlarına aykırı bazı toplulukların haince direnişi kökünden kazandı. Memleketin talihi ve huzuru düzgün bir ordunun eline emanet edildi. Ulusal ordunun daha ilk kuruluş günlerinde gördüğü büyük ve değerli yararlıklar, milletçe hep şükranla hep minnetle anılsa yeridir¹.”*

¹ Umuru-Maarif vekaletinin yukardaki tamimi üzerine Muallimler arasında ve halkın itibarlı kimselerinden Heyet-i Nasıha adıyla bazı heyetler kurulmaya başlanmıştır.

Bu bildiriyle ilgili bir anımızı buraya ilâve etmekten kendimizi alamıyacağız. Bakanlık genelgesinin okullara duyurulduğu günlerde Kastamonu Erkek Öğretmen Okulunun Fenni terbiye ve Ruhیات öğretmenliği ile başlayan Hocalığının ilk yılını yaşıyordum. İstanbul Hükümetinin harekete geçirdiği bozguncu kuvvetler, Adapazarı, Düzce, Bolu üzerinden Gerede'yi de kendilerine katarak Kastamonu'nun Araç İlçesi yakınlarına kadar sokulmuşlardı. Böylece hem Ankara'nın o zaman tek bağlantı yolu İnebolu, Kastamonu-Ankara irtibatını kesecekler, hem de Ankara'yı çevirmiş ve isyanları Anadolu topraklarına yaymış olacaktı. Vilâyet erkânı oluk başında milis bölüklerini hazırlayıp yola çıkarmak talimlerine başlamışlardı. Hapishanenin boşaltılması bile düşünülmekteydi. Vali Cemal Bey (Veliht Yusuf İzzettin Efendi'nin Mabeyinciliğini yapmış şair ruhlu fakat Ankara hükümetine sadık bir zattı) makamında Vilâyet Kadısı Aşir Efendi olduğu halde, Kastamonu Lisesi Müdürü Mehmet Behçet (Yazar), Darümuallimin Fenni Terbiye (Pedagoji) öğretmeni Hıfzırrahman Raşit, ve Ulum-u Diniye Öğ-

O zaman İcra Vekillerinin her biri Büyük Millet Meclisi tarafından doğrudan doğruya seçiliyordu. Bu usule göre, Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Umur-u Maarif Vekili olarak seçilmişti. Ancak bu seçim Hamdullah Suphi Tanrıöver ile kendisi arasında birkaç tur çekişmesinden sonra hattâ Hamdullah Suphi Tanrıöver'in söz alarak kendisine verilen oyların Rıza Nur Bey'e verilmesini önermesi üzerine sonuçlanmıştı ki, bu sahneyi, o günlerdeki Millî Birlik havasının takdirle anılacak bir örneği olduğu için Meclis zabıtlarından bu yazımıza alıyoruz ²:

"3 Mayıs 1920'deki seçime 137 kişi katılmış, Eğitim Bakanlığı adaylarından Hamdullah Suphi Bey 60 ve toplantıda bulunmayan öteki aday Rıza Nur Bey 43 oy aldıklarından çoğunluğu sağlayamayan iki aday da seçilememişti. İkinci oylamada H. Suphi Bey 66 ve Rıza Nur Bey 42 oy aldıklarından yine hiçbiri çoğunluk sağlayamamış ve ertesi günü yapılan oylamada 64 salt çoğunluğa karşı 65 oy alan Rıza Nur Bey Eğitim Bakanı olmuştu. Durumu öğrenen Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Bey, hemen meclise gelip söz alarak kürsüye çıkmış ; oylamanın üç kere yapılması zorunluğunda kalınmasının ken-

retmeni Nuri Efendileri Araç istikametine gönderilecek bir Heyet-i Nasıha (öğüt verme heyeti) olarak görevlendirdiğini bu Genelgeden de bahsederek emirlerini şöyle açıklamıştı:

"Atalarımız, Peygamber'in emrine uyarak bir elde kalem, bir elde seyf (kılıç) düşmanları yüz geri etmek için savaşmışlardı. Bugün memleket, öğretmen ordusundan da bu kutsal hizmeti bekliyor. İstiklâl savaşına girişenlerin çabalarını engellemek için her yerde halkı zehirlemeye koyulmuşlardır. Hemen bu asilerin sızdığı bölgelere yetişmek üzere hazırlığınızı görüp, sefere çıkma zamanınızı da makama bildirmenizi rica ediyorum."

Bu ciddi sahnenin derin düşüncesi içinde Vilâyet makamına ne için çağrıldığımızı, bu konuşma üzerine öğrenmiş bulunuyorduk. Birinci Dünya harbi içinde Trabzon'un işgali nedeniyle Kastamonu'ya göç etmiş olan Tüccardan Ruhi ve Cemal Beyler aracılığıyla bir portatif karyola tedariki için buşvurmamın ertesi günü yola çıkmayı düşündüğümüz bir anda asilerin Gerede Boğazında mills kuvvetler tarafından bozguna uğratılıp geri çekilmeleri haberinin gelmesi üzerine Vilâyet, bizi de görevden alıkoymak kararını vermiştir. Fakat, beraber çalıştığımız öğretmen arkadaşlardan Riyaziyeci Kemal bey (Filistin Cephesinde şarapnal parçalarıyla yaralanarak görme kabiliyetini oldukça yitirmiş ve sonra Bursa, Lisesinde verimli çalışmalarıyla çalışmış bir arkadaşı) Öğretmen Okulu talebesini silâhlendirmamız için Mustafa Kemal'e müşterek imzamızla çekilecek bir telgraf hazırlamıştı.

² Mahmut Goloğlu, "Üçüncü Meşrutiyet 1920" 1970 - Ankara, sayfa 171 - 172.

³E Bir notumuz B. M. M. üyelerinin tereddüdünün sebepsiz olmadığı, ölümden sonra kötü maksatlarla yayınlanan eserinden de anlaşılmıştır. H. R. Ö.

disi hakkında bir tereddüdün² ifadesi olduğunu, son oylamada aldığı oy sayısının da bu kararı pekiştirdiğini, salt çoğunluktan bir tek sayı fazla olan zayıf güven oyunun anlamlı olduğunu, parlamenter düzenin bunu gerektirdiğini anlatarak istifa etmiş ve adaylıkta rakibi olan Hamdullah Suphi Bey'i överek "Hamdullah Suphi Bey gerçekten bu işe yeterli ve lâyıktır. Onu tavsiye ederim." demiştir. Hamdullah Suphi Bey ise, oylama sonucunun böyle oluşunun oylarının iki adaya dağılmasından ileri geldiğini, yoksa Rıza Nur Bey'in çok daha fazla oya lâyık olduğunu belirterek "Memleketimizdeki siyasî hayatta gerçekten iyi bir ün yapmış ve yurtseverliğini ispatlamış olan bu arkadaşımıza karşı Yüksek Meclisinize düşen görev vardır. Bu da, ona büyük çoğunlukla güven göstermektedir." demiş, Meclis Başkanı da Hamdullah Suphi Bey'in bu isteğini oya koymuş ve "kabul, oybirliği ile kabul, yaşasın birlik" sesleri arasında, Rıza Nur Bey'e oybirliği ile güven gösterildiğini açıklamış, o da bu durum karşısında bakanlık görevini kabullenmiştir."

"Yaşasın Birlik" sözündeki içtenlikle biten bu ilginç seçim yankısının birbirini izleyen biçimde yüklenilen Umur-u Maarif Vekâletinde Rıza Nur'dan sonra Tanrıöver Türk kültürü ve Türk dili üzerinde denebilir ki, birleşik doğrultuda çabalar harcamışlardır. Ne var ki, siyasî hayatımızın başka konularda da görüldüğü gibi Dr. Rıza Nur Lozan anlaşmasından sonraki davranışlarında menfi bir doğrultuya kendini kaptırarak çıktığı yurt dışında Atatürk'ün büyük varlığını ve kişiliğini yeren, küçültmek isteyen bir biçimde yayınların da yazarı olmak talihsizliğine uğramıştır. Sayın Tanrıöver ise, ikinci defa Maarif Vekili olduktan sonraki ayrılışını ve Atatürk'ün ölümünden sonra Türkocaklarının kapatılarak daha geniş kapsamlı bir halk eğitimi örgütü olan Halkevlerinin kuruluşu arifesinde bu ocakların Genel Başkanı olarak direnişte bulunmayı kendi prestiji hesabına bir davranış özgürlüğü olarak ortaya koymuştur. Her iki bakanın daha çok Ziya Gökalp'ten esinlenerek eşdeğer çizgideki çabaları Türk dilini ve Türk harsını (kültürünü) Bakanlık otoritesiyle değerlendirmede öncülük yaptıklarını söylemek yerinde olacaktır. Örneğin Dr. Rıza Nur'un o günlerin havasına uygun davranışları göstermedeki direktifleri yanında resmî yazışmalarda "*sade bir Türkçe ile yazılmasını, lüzumsuz Arapça ve Farsça kelimelerin, terkiplerin, cemilerin, edatların terkedilmesinin*, kısa Türkçe sözlerle ve kesik cümlelerle maksadın anlatılmasını, eskisi gibi elkab (lapaklar) ve sonlarında da birtakım lüzumsuz ibarelerin kullanılmasını sağlamıştır. Ayrıca Millî Kamus'un Umur-u Maarif Vekâletinin görevleri

arasında yer alan özelliğini gerçekleştirmek için giriştikleri hareketlerde birbirini tamamlayan direktifler ve örnekler vermekte her iki bakanın âdeta yarışa giriştikleri görülmektedir. Bu görüntüyü açıkça belirten Bakanlık emirleri örneklerini de bu yazımıza alıyoruz³.

“Türk Harsı Dairesinin vazifesi; Millî lisan ve edebiyat hakkında tetkikatta bulunmak, Millî vazinle yazılı âsar ile son asrın Osmanlı Türkleri tarafından yazılmış mühim eserleri, atasözlerini, bilmecelelerini, hikâye ve masalları, Millî oyunlar, kıyafetleri, Millî anane, itiyad ve itikatları toplamak; şarkılar, türküler ve maniler derlemek, Millî âsar ve abideleri muhafaza ile Millî eserlerden mürekkep müzeler ihdas etmek, Millî opera ve tiyatrolarla meşgul olmak, tarih-i Millîyi kayd ve tesbite müteallik vesikaları hazırlamak, milletin âlimlerini, mucitlerini hulâsa milletin ne olduğunu kendisine göstermeğe ve tanıtmaya çalışmak...”

“Kuvvetli bir Harsa malik bulunan rakip milletler muvacehesinde mevcudiyetimizi koruyabilmek için dilimizi, harsımızı kuvvetlendirmek ve bu türlü siyasî ve içtimaî tesirlerin tahribinden korumak vazifesini bir dakika unutmamak mecburiyeti karşısında bulunduğumuzu izaha hacet yoktur. Münevver ve asrın icabatını müdrük bulunan arkadaşlarımla bu hususta irşada muhtaç bulunmadıklarına kaniim. İstanbul lehçesinde gaip olmuş ve fakat halk dilinde yaşamakta bulunmuş olan bütün kelimeleri zabt ve kaydederek mükemmel bir Türk kamusu yapmaya teşebbüs ettim. Maiyetinizdeki her muallimin bulunduğu şehir, kasaba ve köy halkının kullandığı Türkçe lügatlerden İstanbulca malûm olmayan ve Kamus-u Türkiye bulunmayan yahut telâffuz ve manaca yanlış kaydedilmiş olan kelimelerin izahat-ı lâzimesi ile kayt ve zabt edilmesini rica ederim.”

“Bu maksat için muallimler köylü ve şehirlî ahali ile temasa gelerek mükâleme esnasında tesadüf edecekleri lügatleri kaydetmekle beraber dükkânları ve saireyi dolaşarak eşya ve aletlerin, hayvanat ve nebatatın ve maadinin isimlerini sorup öğrenmek ve mümkünse resimlerini de yapmak iktiza eder. Evvelce de bu bapta yapılmış tetkikat varsa onların da birer suretinin irsalini temenni eylerim.”

“Darbı-meseller, millî masallar ve türkülerin de aynı zamanda zabtı lüzumunu hassaten ilâve eylerim. Bu pek büyük ve mühim vatanî bir hizmet olduğundan ilim ordusu kumandanlarından olan

³ Sayın Halil İbrahim Akçam'ın günü-gününe tutulmuş özel notlarından.

muallimlerin tatil müddetlerini, diğer zamanlardan kesecekleri vakitleri seve seve bu maksad-ı millîye hasreceklerinden eminim. Keza idadî ve sultanî mekteplerinde oraya mahsus mahallî ve millî birer tarih-i tabîî müzeleri tesis ve bunun için de ora nebatat, hayvanat ve ahcarının (taşlarını) toplanıp ahaliden isimlerini öğrenmek kayd ve hayvanatı tahnit ile hıfzeyelemeleri lâzımdır. Artık memurlarımız bu asrî tarzda çalışmazsa, vatanımız ecnebi ellere geçecek ve neticeten mevkilerinden mahrum kalacaktır. Keyfiyeti lâıyk olduğu ehemmiyetle telâkki ederek husulüne bez-i himmet olunmasını ve netice-i mesâinin de peyderpey bildirilmesini ve hizmet-i mahsusası sebkeceklerin taltif olunacağını ilâve eylerim. Her kelime bir kâğıt üzerine aynı zamanda *lâtin harfleriyle* de yazılsın. Manası izah, müştakkatı kayd ve kullanıldığı şehir, köy işaret edilsin efendim.”

Bu genelgenin yanısıra “Türk varlığının 9 asırlık Anadolu’daki hayatını ispatlayan millî abidelerinin tahribattan korunması gereği maarif örgütlerine ve mensuplarına önemle duyurulduğu gibi belediye meclislerinin de murakabe ve mesuliyet ortaklığına katılması ve bu konuyu kapsayan eserlerin tutulacak numaralı listelerinden birer örneğinin de Vekâlete gönderilmesi lüzumu bildirilmiştir. Gene bu cümleden olarak bulunulan yerdeki camilerin, tekkelerin, türbelerin, tarihî mezarlıkların, sebillerle çeşmelerin, köprülerin, hanların, hamamların, kütüphanelerin, çinilerin, kervansarayların, elyazması kitapların, eski silâhlara ait takımlar ve işlemeleri, bakır kapların, eski halı ve seccadelerin, peşkirlerin, çevrelerin, Türk sanat ve zevkini gösteren eserlerin, Turanî menşei olan Hititlerin heykeller üzerindeki yazı, işaret ve şekillerin de derlenmesi” bu görevin ayrıntılarıyla açıklanmıştır.

Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Maarif Vekilliği sırasında da *Hars Dairesi* işleri üzerinde millî eğitimin kökleri olarak anılan bu konuyu ilk genelgede olmayan bazı açıklamalar eklenmiştir. Her iki vekilin Türkçülük ve Milliyetçilik yolunda bilinen duygusallığı tarih ve güzel sanatlar dallarındaki ilişkileri Tanrıöver’in İstanbul Darülfünununda ve Darülmuallimininde geçen Sanat tarihi ve terbiye hocalığı sırasındaki ilgisinin ve Türkocakları başkanlığı kişiliğinden gelen etkileri de olmuştur. Örneğin Tanrıöver’in, dil ve edebiyat konusunda bozlak, mani, koşma, ilâhi, ağıt, ninni gibi yaygın parçaların notaları ile birlikte zabtolunmasını, destan, masal, bilmece

ve atasözleriyle kandil, bayram, düğün, ölüm gibi törenlerle yaşanan âdet ve geleneklerin, İslâm ve Türk eserleriyle abidelerinden oymacılık, tahta işleri, kakma, taşçılık, mozaik, çini, sedef itibarıyla köşeleri, cepheleri, minber, mihrap, kapı, pençere, kubbe, levha, görz, şamdan, kandil gibi parçaların da asıllarının veya resimlerinin gene yazma kitaplardan tezhip (süsleme), ciltleme, tasvirçilik, minyatürler, iç çamaşırlarının özelliklerini gösteren gelinlik, kızluk, kadınlık, çocuk, güveylik gibi elbiselerle ahali, eşraf, her sınıf halk giysilerinden örnekler araştırılıp saklanması ve mümkünse gönderilmesi de ilk vekilin yukarıda geçen genelgesine ek olarak örgütlere bildirilmiştir.

Ancak her iki vekilin de üzerinde önemle durdukları bu konular o günlerin olanaklarının azlığı, savaş haline yeniden girişin istikrarsız durumu öğretmenlerin özel bir alâka ve uzmanlık isteyen bu konulardaki ilgi ve hazırlıklarının yeterli olmayışı gibi nedenlerle önemli bir başarı ve gelişme sağlanamadığı gibi *Hars Dairesi* 1926 daki teşkilât kanunuyla lâğvedilmiştir. Buraya bir müşahedemizi de katmak için Sayın Hamdullah Suphi Tanöver'in Ankara'daki mütevazî vekâlet makamında ziyaret ettiğimiz zaman Hars Dairesi Müdürü genç Hâmit Zübeyr (Koşay) in elinde tarihî bir kılıç ile odasına girip üzerindeki yapılaş tarihi ile yapanın adını göstererek bilgi verdiğini, Bakanlık çalışmaları için başka bir deyimle klâsik öğretim usullerinin dışına çıkmayan bir bakanlıkta görülmemiş bir hal olarak bugünkü gibi hatırlıyorum⁴. Bu konudaki çalışmaların romantik bir görünüş olarak kalmasının bir nedeni de denebilir ki, bakanlık teşkilâtının hemen her dairesinin birer müdür ve kâtipten oluşması sonraki gelişmelerinde görülen ve özellikle Atatürk'ün Onuncu yıl Nutku'nda belirtilen güzel sanatları sevmek ve onda yükselmek şiarını Türk varlığındaki değer ve istidadının açıklanması ve bununla ilgili olarak ileriki bölümlerde incelemesine gireceğimiz güzel sanat kuruluşları ile halk eğitiminin teşkilâtlandırılması, Türk tarih tezinin açıklanması ve Türk Tarih Kurumu'nun birer Enstitü gibi çalışmaları gerekmiştir. Ancak gene de o günlerden başlayan bu davranış ilk çevre müzelerinin kuruluşuna ve çevre bilgisinin derlenmesine ön ayak olmuştur.

⁴ Maarif vekâleti binası o sırada eski Taş mektep Ankara idadisi bahçesinde (şimdiki numune hastahanesinin altında) merdiveni dışardan çıkılan 2 katlı bir şantiye binası kadar ufak bir yerdî. H. R. Ö.

İlk Umur-u Maarif Vekilliğinin bu doğrultuda önemli bir davranışı da “atalarımız tarafından kullanıldığı halde sonradan özellikle islâmiyeti kabulden sonra yavaş yavaş terkedilen ve son zamanlarda büsbütün ortadan kalkmış olan Türk adlarının öğrencilere verilmesine çalışılması, birbirlerini bu adlarla çağırma teşvik edici olmaları ve her Türkün bir aile adı ve bir Türk adı bulunması lüzumu da maarif örgütlerine duyurması olmuştur. Nitekim bu vekâlet duyurusuna uyarak o tarihlerde Eskişehir Öğretmen Okulunda öğretmen bulunan ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya’da tahsil arkadaşlığımızı beraber yaptığımız arkadaşlardan Fuat ve Hakkı’dan birincisi Gündüzalp, ikincisi de Tonguç soyadlarını vekâletin bu duyurusu üzerine almışlardır. Ancak Hakkı bu soyadını Gündüzalp’ten çok sonra soyadı kanunu çıkınca kullanmıştır. Besim Atalay yeni vekâletin ilk Hars Dairesi Müdürü ve Kütahya milletvekili bu maksada yararlı olmak için “*Eski Türk Adları*” derlemesini yazmış ve bastırmıştır. Cumhuriyet yıllarında doğan çocuklara ad vermede olduğu kadar soyadı kanunuyla sonradan genelleştirilen bu durum için bu esercikten yararlanan aileler çok olmuştur.

Görülüyor ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin 1920 de Ankara’da kurulan Umur-u Maarif Vekâletinin 1920-1921 yıllarındaki çalışmalarının başında millî intikaller ve halka dayalı bir öğretim ve eğitim hazırlığıyla dilin sadeliği ve halkın sanat eserlerinin değerlendirilmesine önem verilmiş, ayrıca bir millî kamus hazırlama işi de programa alınmıştır. Aslında bu konu o tarihlerdeki Türkiye Büyük Millet Meclisi ve o meclisin hükümetinin aynı zamanda başkanı olan Mustafa Kemal’in başkanlık ettiği İcra Vekilleri Heyetinin ilk maarif programında yer almıştır.

Fikrin köklülüğüne ve ortaya ilk atılışına kadar gerilere gitmek bir cümle ile tarihî seyrini ve gelişimini izlemeye geçince burada adlarını birer birer anmayı düşünmediğimiz öncülerden bu yana Selânik’deki Genç Kalemler hareketine katılan Türk düşünürü *Ziya Gökalp* etkisini hatırlatmadan da geçemeyiz. Çünkü bu görevi yüklenen Hars Dairesinin taşıdığı isim *Hars* kelimesi bile kültür karşılığı olarak onun tarafından bulunmuş ve Türkçülüğün Esasları kitabında yer aldığı gibi iki vekilin ele aldıkları konuyu bu eserinde “Türk edebiyatı halkın atasözleriyle bilmecelerinden halk masallarıyla halk koşmalarından, destanlarından, halk cenknameleriyle menkıbelerinden, tekkelerin ilâhileriyle nefeslerinden, halkın güldürücü kukla-

larından ve halk tiyatrosundan ibarettir. Atasözleri doğrudan doğruya halkın hikmetleridir. Bunlar Türkün mitolojik çağlarından başlayarak gelenek yoluyla zamanımıza kadar gelen peri masallarıyla dev masallarıdır. Dede Korkut kitabındaki masallar da ozandan ozana sözlü bir surette aktarılarak ancak bir kaç yüzyıl önce yazılmıştır. Kısacası millî kültürün (harsın) canlı bir müzesi olan halktır” diyen O’dur⁵.

İlk defa onun Meşrutiyet devrinde kullandığı “hars” deyiimiyle kapsamının ayrıntılarını da belirttiği, bu konuyu Türkün destanı ve haması anıları bir nevi romantizmi olarak millî mücadele yıllarının benimsediği bu çabalar, eğitimin millî yapısı için değerlendirilmiş ve Bakanlıkta kurulan *Hars Encümeni*’nden başka 1 Ocak 1924 de (*Hars Müfettişleri ile Hars ressam ve mimarlarının görevlerine dair bir de talimatname çıkarılmıştır*). Bu yönetmeliğin ikinci maddesinde “Hars Müfettişleri doğrudan doğruya Maarif Vekâletine merbut olup, ilmî ve idarî işler için Vekâletin Hars Genel Müdürlüğü ile muhabere ederler” denilmiş, dördüncü maddesinde de “Müfettişler gezdikleri mahallerde etnografya tetkikleri de yaparak halk arasında deveran eden ve halkiyat (*folklor*) namı altında toplanan bilcümle mahallî deyimleri, darb-ı meselleri, hikâyeleri, efsaneleri, türküleri, şiiirleri, destanları, ninnileri, ilâhileri, masalları, bilmeceleri v.b. kayıd ve zabt eserler. Türkü ve ilâhilerin notalarını da kaydetmeğe çalışırlar. Teftiş ettikleri bölgelerin eski ve yeni tarihiyle coğrafyasına ait malûmat toplamak ve tetkikler yapmakla da mükellef tutulurlar. Ayrıca belediyenin, zabitanın, mülkî ve askerî makamların dikkatlerini çekip desteklerini isterler. Bu yönetmelikten aldığımız maddeler (ki aslı onüç maddeyi bulmaktadır) de gösteriyor ki, birinci Maarif Vekili Dr. Rıza Nur ve Hamdullah Suphi zamanlarında 1920-1921 yıllarında) girişilen bu yeni çalışma alanı Cumhuriyetin ilânını müteakip plânlanmak istenmiştir. Bu görüş, 1932 de Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu gibi millî benliğin özünü teşkil eden temel konular yanında Halkevlerinin açılması türlü dernekler kurulması radyo ve televizyonlarda bu yaşantılara yer verilmesi, genel ölçülerde canlandırılmasına etken olmuştur. Bu anlayış, Meşrutiyetin ünlü pedagoğu İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’na “*Türke Doğru*”⁶ adlı eserini yazdırdığı

⁵ Türkçülüğün Esasları, Ziya Gökalp “Millî Kültür ve Medeniyet, Halka Doğru” hazırlayan: Mehmet Kaplan.

⁶ Millî Terbiye ve Maarif Meselesi, Ziya Gökalp Maarif ve Hars, yeni Mecmua sayı 2, Diyarbakır Tanıtma ve Turizm yayınları.

gibi “Türk Gencine Öğütler” başlığını taşıyan şu cümlelerle 1973 de gene onun tarafından böylece tekrarlanmış oluyor: “Türk Kültürü, efsanelerde, masallarda, Nasreddin Hoca, Bektaşî fıkralarında, ata-sözlerinde, halk şairlerinde, kahramanlardadır”⁷.

Millî - Demokratik - Eğitime Geçiş

Dinî inançlar ve bunların ibadet ve törenleri Cumhuriyete karkî öğretim programlarında ve yönetmeliklerinde Osmanlı İmparatorluğunun teokratik düzenine uygun olarak genellikle mecburiyet kayıtlarıyla uygulandığı halde saltanatın ve hilafetin kaldırılmasından sonra öğretim ve eğitim daha çok *millî, demokratik ve lâik bir istikamette* gelişmiştir. Bu durum Ziya Gökalp'in sıraladığı umdeler arasında çağdaşlaşmak (muasırlaşmak) ilkesini de karşılamıştır denebilir. Ancak Kurtuluş savaşları boyunca Cumhuriyetin ilânına kadar olan öğretim programları ve yönetmelikleri ve bakanların tutumu milliyeti zaman zaman din ile bir arada ayrılmaz bir bütün gibi ele almalarına karşı bazen her iki ilkeyi tercihler yapmak suretiyle değerlendirmeye eğilimlerini de göstermiştir. Bu hususta kesin bir sonuca varmak için eğitim dinî mi olmalıdır, millî mi olmalıdır sorusu da ortaya atılmıştır. Bu soruyu Atatürk bir ara kendisini ziyarete gelen İstanbul Darülfünun heyetinin o zaman başkanı sıfatıyla *Darülfünun Emîni* yani (rektörü) Sayın İ. H. Baltacıoğlu'na da sormuştur.

Belirttiğimiz gibi Cumhuriyet eğitimine geçiş devresini kuruluş savaşları sonrası yıllarında eğitimin Cumhuriyet öncesindeki intikallerden (geleneklerden) kalan dinî eğitim ile millî eğitimin uzlaştırılması üzerindeki yazışmalar ve tartışmalar B. M. M. içinde de eksik değildi. Atatürk'e bir konuşmasında kullandığı namütenahi (sonsuz) sözünü bir daha kullanmamasını hulus ile söyleyen mebuslar bile I. Millet meclisinde vardı⁸.

“Örneğin İkdam Gazetesi Başyazarı Ahmet Cevdet bu konuyla ilgili bir yazısının sonunu şöyle bitiriyordu. “Tedrisat-ı Diniye, tedrisat-ı milliye ile birlikte sevkölunabilir. Yalnız müderrisleri bulmalı ve dinin ne veçhile tedris edileceğini (öğretileceğini) bir heyet-i ilmiyye tayin etmelidir” diye bitiriyordu. Bu cümleyi Türkiye Maarif

⁷ Yeni Adam Mecmuası, Ekim 1973 sayı: 866.

⁸ Hakan lakabı ile tanınan Kırşehir mebusu Yahya Galip Bey gibi.

tarihi adlı eserinin son cildine aktaran Sayın Osman Ergin⁹ şu yorumda bulunmuştur: “Cumhuriyetin ilânından sonra terbiyenin millî mi yoksa dinî mi olması münakaşası bizde de başgöstermiş ve nihayet millî olmasında karar kılınmıştır.” diyor ve konuya Atatürk’ün bir davranışı ile ilişki kurarak şöyle devam ediyor:

“Atatürk’ün bu kararı vermeden önce adeti veçhile, bu mevzuu ne suretle ve kimlerle münakaşa etmiş olduğunu ve sonunda katî adımı nasıl atmış bulunduğunu gösteren bir vesikaya sahibiz. O vesika, Profesör İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nun hatıratında görülen bir yazısıdır. Baltacıoğlu diyor ki:

1924 Şubatı içinde Ankara’da bulunuyoruz. Maksadımız Darülfünun ihtiyaçları hakkında Maarif Vekâletiyle temas etmektir. Bir heyet halinde idik. Bu heyetin içinde Edebiyat Fakültesi Reisi Köprülüzade Fuat, Hukuk Fakültesi Reisi Aynîzade Tahsin, Tıp Fakültesi Reisi merhum Dr. Vasıf ve Fen Fakültesi müderrislerinden riya-ziyeci Şükrü vardı. Başvekilimiz Darülfünun heyetini akşam yemeğine çağırılmışlardı. Başvekilimizi daha çok tanımak fırsatını elde ettiğim için çok sevinmiştim. Umumî mefhumlar içine kendini hapsedmeyen, realiteleri bütün mudîliği ve tafsilâtiyle kavrayan bir zekâ karşısında bulunuyorduk. Cevaplarımızda objektif ve katî olmak için bütün cehdimizi sarfediyorduk. Hiç şüphe yok ki, idealist olduğu kadar da realist olan bir zekânın karşısında bulunuyorduk. Maarif Vekili merhum İsmail Safa da bu yemekte idi.

İzmir’e vardık. Gazi, Millî kahraman¹⁰ karşılamak üzere istasyona gelmişlerdi. Trenin penceresinden kendisini gördüğüm zaman gayrı ihtiyarî heyecan duydum. Hemen aşağıya indik. Gazi her birimizin ayrı ayrı elini sıktı ve iltifat etti. “Buyurun” dedi, yürüdük. İstasyon kapısında veda edildi, ayrıldık. O gün bir yaver geldi. “Bu akşam saat beşte Gazi Paşa hazretlerine davetlisiniz, sizi tam saat beşte kendi vesaitimizle alacağız, dedi. Biz çok heyecanlı idik. Saat beşi dört gözle bekliyorduk. Kendileri ufak bir odada bizi kabul ettiler. Gazi tunçtan bir sanat eseri, bir heykel gibi ayakta ve hareketsiz duruyordu. Bu manzara çok haşyet verici idi. Bütün samimi-yetimle söylüyorum, ulu bir mabette mabudunun huzuruna çıkmış bir âbit gibi vect, huşû duymakta idim. Elini sıktım. Hiçbir şey

⁹ Türkiye Maarif Tarihi, cilt 5, sayfa 1359.

¹⁰ Sözü geçen Kahraman Başvekil İsmet İnönü’dür. H. R. Ö.

söylemedi ve oturmamızı işaret etti. Heyetin duyduğu saadet halini kendilerine ifade etmek için müsaadesini istedim.

Hemen ilmî bir görüşme başlamıştı. Mesele şu idi: *Terbiye dinî mi olmalı, millî mi olmalı?* Bu soruyu bana soruyorlardı. Bu, Türkiye'de yıllarca terbiye mevzuları üzerinde çalışmış, ders vermiş, şimdi de memleketin en yüksek ilim müessesesini temsil eden bir adama karşı sorulan soru idi. Bahsin büyük ve tarihî ehemmiyetine kavuşuyordum. Bütün dikkatimi topladım. Verdiğim cevabın hulâsasını buraya yazıyım. "*Din içtimâî bir müessesedir. Realitede yaşamaktadır. Fakat devlet onu mekteplerinde öğretmeye mecbur değildir. Devlet terbiyesini lâikleştirmelidir.*"

Gazi ikinci sorusunu sordular: "Böyle bir lâisizasyon (Laikleştirme) hareketini halk nasıl telâkki eder?" Hiç tereddütsüz cevap verdim: "*Türk milleti lâik terbiye esasını çok iyi kabul edecektir. Çünkü dünyanın en realist en müsbet kafalı bir milletidir.*"

Aslında Atatürk ilerki sayfalarda ye alan tam metnini vereceğimiz ve daha Sakarya Muharebesinin başlamasından önce 1921 yılı 16 Temmuz'unda Ankara'daki Maarif Kongresini açış nutkunda eğitimin millî olması esasını ve hattâ yapısını temel çizgileriyle açıklamış ve uzmanlardan sadece bunun program ve metodlarının hazırlanıp uygulanmasına geçilmesini bir deriktif halinde belirtmiştir. Fakat her işaret ve direktifin yarattığı hareket gücünün etkisiyle bir takım şekillerin ortaya çıkması da doğaldır. Örneğin Lâtin harflerinin kabulü 1928 de olduğu halde üzerinde konuşmalar en azından 10 sene öncesine kadar uzayan süre içinde türlü biçimle de hattâ Enver Paşa'nın bitişmeyen harfler şeklinde eski alfabenin ıslâhı konusunda ileri sürülmüş, fakat hiçbirisi yürürlük gücüne kavuşturulmamıştır. Yukarıda soru cevap biçiminde geçen diyalog gibi bir başlık da bu cümleden olarak İstanbul Muallimler Cemiyeti tarafından yayınlanan Muallimler Mecmuasında "*Lâtin harfleri hakkında bir istimzaç*" başlığıyla o zamanki basında önemli bir tartışma diye görüyoruz. Bu münasebetle derginin açtığı ankete verilen cevaplardan birinin sonunda şu mütalaa yer almıştır. "Türkler, muhtelif devirlerde birkaç defa harf değiştirmiştir. Bunu bir din ve milliyet meselesi yapmakta isabet olamaz ¹¹".

¹¹ Muallimler Mecmuası, Sayı 2, Sayfa 23 - 1922.

Eğitimin millileştirilmesi konusunda Cumhuriyetten önceki 3 bakan zamanında dinî eğitimle millî eğitim birlikte ve ayrılmaz bir parçası olarak hattâ üçüncü Maarif Vekili Mehmet Vehbi Bulak zamanında medreseler ve dinî eğitim konuları yeni bir islahatla ele alınmak istenmişse de eğitimin Cumhuriyetin ilânı ile *demokratik* ve *lâik* bir yönde geliştirilmesi çabaları yepyeni bir yapıya dönüşülmesi fikrini daha çok güçlendirmişti. Bu değişimde başta gelen etken ise Türk devrimlerinin başta devlet şeklinin hanedan ve saltanat ve hilâfet müesseselerinden sıyrılarak modern bir niteliğe kavuşturulması olmuştur. Nitekim Cumhuriyeti izleyen ilk yılda bu anlamda öğretim birliği kanunu çıkarılmış olduğu gibi aynı günde bir kısım öğretim örgütlerinin idaresine hâkim olan şeriye ve evkaf vekâletleri aynı günde çıkan kanunlarla lâğvedilmiş ve Cumhuriyetin ilânıyla saltanat ve onu izleyen yılda da hilâfet müessesesi tarihe kavuşmuş ve bu temel değişiklikler nedeninin öğretim ve eğitimde yapacağı değişiklikleri birbiri arkasından gerektirmiştir. Bu bölümün Cumhuriyete geçişten sonraki dönemde ayrıca inceleyeceğiz. Burada sadece gelişme istikameti olarak eğitimin dinî bir başlangıçtan *millî* bir yapıya dönüştüğü Cumhuriyetten bu yana ise Kurtuluş savaşlarının doğal bir sonucu olarak güçlenen bu akım vatandaşlık hakları ve görevleri ve tam bağımsızlık ilkesinin gerekleri olarak *demokratik* ve *lâik* bir doğrultuda ve çağdaş ölçülere uyularak İlkokul kademesinden üniversiteye kadar Yönetmelikler, programlar, dersler ve kitapları üzerindeki yeni zihniyetle yapılan çalışmalarda kendini göstermektedir. Bu üç safha ilerde niteliğini açıklayacağımız Cumhuriyet Eğitimi sistemine geçişin birbirini tamamlayan aşamaları gibi değerlendirilebilir. Ancak bu arada eskiyle yeninin, kültür değişmeleri kanunlarının doğal bir gereği olarak zaman zaman bir arada var olduğu ve bazan yeterince anlaşılmamış olduğu da inkâr edilemez.

Kesinlikle belirtmek isteriz ki, bu safhaların başından sonuna kadar Cumhuriyetin hamle yıllarının birbirini izlediğini gördüğümüz gelişmelerin eğitim alanına sardırılmasında Atatürk'ün etkinliği derinliğine ve yaygınlığına ilişkin rehberliği gözle görülen elle tutulabilen belirgin karakteriyle ortaya çıkmaktadır.

Cumhuriyet Eğitiminin Temel ilkeleri aslında ona vücut veren kurtuluş ve özgürlük savaşlarımızın ilkelerinden doğmuştur. Bütün gücünü de bu savaşların ruhundan almıştır. Çünkü bu savaşları başlatan zafere ulaştıran ve ilkelerini içe ve dışa karşı dile getiren

eşsiz kahraman Atatürk önem verdiği Cumhuriyet Eğitiminin temel ilkelerini de daha Sakarya savaşlarına girmeden önce açıklamaya başlamıştı. Çünkü her şeyden önce Osmanlı Devletinin süre gelen kozmopolit bir eğitim anlayışının yanında yeni Türk Devleti'nin yeni eğitim görüşlerinin belirtilmesine ve bunun gerçekleştirilebilmesi yollarına başvurulmasına ihtiyaç vardı ki bu koşullar ve olanaklar Atatürk tarafından yeni bir devrin bütünlüğü içinde gene onun tarafından öne sürülmüş, Cumhuriyetin korunması ve yaşatılmasının vazgeçilmez bir dayanağı olarak değerlendirilmiştir. Bu geçiş devresinin yeni zihniyetini ise gene onun direktifleri ışığında millî Eğitim Bakanlığının bir dizi çalışmaları izlemiştir. Örneğin yeni programlar kapsamlarında gerekse metodlarda bu devrin damgasını taşıyan temel değişiklikler Cumhuriyetin 10. yılı boyunca türlü reformlar halinde kendini göstermiştir. Bu devreye *Cumhuriyet eğitiminin atılımı devresi* diyebiliriz. Bundan önceki zamanı da şöyle özetleyebiliriz:

- 1 — *Mevcudu sürdürme ve yürütme devresi*, 1920.
- 2 — *Yeni eğitim ilkelerine göre yapılacak reformlara hazırlanma devresi 1921-1923*. Nihayet,
- 3 — Cumhuriyet esaslarına göre kökten değişmelerin uygulanmasına girişme, başka bir deyimle Cumhuriyet eğitiminin *hamle ve kökten değişme dönemi* 1924-1936.

Atatürk'ün Cumhuriyet Eğitimi etkileyen konuşmaları:

Atatürk'ün Cumhuriyet Eğitiminin kurulmasında ve geliştirilmesindeki etkin önderliği aşağıda sıraladığımız biçimlerde olmuştur:

a) Öğretim ve eğitimle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkisi olan güçleri uyarmak ve bu doğrultuda harekete getirmek için yaptığı açık konuşmalar.

b) Bunların halka ve millete de mal etmek için öğretmen toplulukları dışında yaptığı konuşmalar.

c) Ulusun özgürlük haklarını kurtarmak ve korumak için kurduğu siyasî partisinin kurultaylarında Büyük Millet Meclisi kürsülerinde yüklediği sorumluluklar yoluyla yaptığı konuşmalarda açıkça görülür.

d) Bu uyarma ve aydınlatmaların sonucu olarak onların realize edilmesi gerçekleştirilebilmesi için Cumhuriyet Kanunlarını hazırlamak, çıkartmak ve yürürlüğünü sağlamak, uygulanmalarını ya-

kindan izlemek, denetlemek ve gerektiğinde örnek rehberlik hareketiyle tahta başına geçmekten başlayarak *toplum bilgisi, dil bilgisi, tarih bilgisi* programlarının ve ders kitaplarının Türk devrimi açısından hazırlanmasına ve yeni metodlarla öğretilmesine varıncaya kadar baş öğretmenlik görevini yüklenmesi sureriyile kendini göstermiştir. O derecede ki *Dumlupınar Başkumandanlık Muharebesinin* ikinci yıl dönümünde yaptığı konuşmanın sonunda: “Ey yükselen gençlik! Cumhuriyeti biz kurduk onu yaşatacak sizlersiniz” diyen Atatürk’e bu konuşmasından sonra Cumhurbaşkanı olmasaydınız ne olmak isterdiniz sorusuna verdiği cevapta “Maarifin başına geçmek isterdim sözünü Atatürk bu anlayış ve davranışlarıyla yaşadığı sürece yerine getirmiş olmakla değerlendirilebilir. (Onun bu davranış ve ilişkilerinin çok önceleri öğrencilik hayatından başlayan bir yakınlıkla belirlediği gibi Çanakkale Zaferinden sonra bir ara 1916’da Edirne’ye gittiği zaman erkek öğretmen okulunu ziyareti ve tarih dersine girerek öğretmenini ile yaptığı açıklatmalı konuşmasında da belirtmiştir¹².

Atatürk’ün eğitimle ilgili açık ve umumî konuşmaları –Meclis konuşmaları tutanakları hariç– 1921-1925 arasında yani Kurtuluş savaşları boyunca ve onu izleyen yeni Türk devletinin kuruluşu yıllarında olmuştur. Bu konuşmaların savaş yılları içinde Ankara’da 16 Temmuz 1921’de, büyük 30 Ağustos zaferiyle biten savaş sonrası Bursa’da 1922 de ve Cumhuriyetin ilânını izleyen 1924 yılında biri Samsun İstiklâl Ticaret Okulunda onuruna verilen çay davetinde, öbürü de 25 Ağustos 1924 de Ankara’da toplanan Muallimler Birliği Umumî Kongresinde olmuştur. Tarihî değeri özellikle demokratik eğitimin ruhunu belirten ve irticalen yapmış buldukları bu son konuşması ile ilk konuşmasını bu açıklamamıza ekliyoruz¹³.

“*Bu içtimai tertip ve bilhassa hakkımda ibzal buyurdukları sözlerle bana da huzurunuzda bir kaç söz söylemek fırsatını bahsettiklerinden Vasıf Beyefendiye sureti mahsusada teşekkür ederim.*”

¹² Bu tarihî ziyarete ait bir resim. Sayın Uluğ İğdemir tarafından Anafartalar Muharebelerine dair tarihçe adı ile yayımlanan eserde vardır.

¹³ Bu tercih örneklerini savaş içinde ve sonrasındaki özellikleri bakımından veriyoruz. Yoksa aslında bütün konuşmaları, *Millî demokratik ve lâik* bir doğrultuda Cumhuriyet eğitimine geçişin oluşturulmasını hazırlamakta baş rolü oynamıştır. H. R. O.

Hanımlar, Beyler

Güzide Heyetinizin içinde bulunmaktan mütehasıl sürurum bîpayandır. (sonsuzdur). Türkiye Muallimler Birliği'nin Ankara'da aktettiği kongresini çok büyük bir memnuniyetle karşıladım. Memleketimizin sizler için kıymetli muallim hanım ve beylerinin burada toplanması Cumhuriyetimiz için çok feyizli neticelerin tecellisine vesile olacaktır. Türkiye Muallimler Birliği'nin bütün memlekette taazzuvuna Konya'yı olduğu gibi Van'ı ve Hakkari'yi de teşkilâtı dahiline almasına ve her köyde azaya malik bulunmasına derin bir alâka ile intizar edeceğim.

Muallimler! yeni nesli, Cumhuriyetin fedakâr muallim ve mürebbileri siz yetiştireceksiniz. Yeni nesil, sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti sizin maharetiniz ve fedakârlığınız derecesiyle mütenasip olacaktır. Cumhuriyet fikren, ilmen, fennen, bedenlen kuvvetli ve yüksek seciyeli muhafızlar ister. Yeni nesli bu evsaf ve kabiliyette yetiştirmek sizin elinizdedir. Mümtaz vazifenizin ifasına âlî himmetlerle hasr-ı mevcudiyet edeceğinize, kendinizi vereceğinize asla şüphe etmem.

Arkadaşlar,

Ben millî Maarifimiz ve millî terbiyemiz hakkındaki noktai nazarlarımı muhtelif zamanlarda ve muhtelif vesilelerle söyledim. Fakat bu noktai nazarlarımı bir kaç kelimedede teksif (yoğunlaştırarak) ederek tekrar etmeyi faydasız görmüyorum.

Muallimler! Erkek ve kız çocuklarımızın aynı suretle bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyelerinin amelî olması mühimdir. Memleket evladı her tahsil derecesinde iktisadî hayatta âmil, müessir ve muvaffak olacak surette tehziz olunmalıdır (donatılmalıdır). Millî ahlâkımız medenî esaslar ve hür fikirlerle tenmiye ve takviye olunmalıdır. Bu çok mühimdir. Bilhassa nazarı dikkatinizi celb ederim. Tehdit esasına müstenit ahlâk, bir fazilet olmadıktan başka itimada da şayan değildir.

Efendiler! Bu noktai nazarlarımda sizin tamamen benimle beraber olduğunuza şüphe etmiyorum. Umumî Maarif ve terbiye programımızda bu esasatı câmidir (toplamaştır). Fakat biliyorsunuz ki, noktai nazarların, programların katî ve vazîh olması, çok mühim olmakla beraber, feyiz ve eser verebilmesi onların muktedir, müdrük ve fedakâr muallimlerimiz tarafından mekteplerimizde çok büyük dikkat ve himmetle tatbikine vabestendir (bağlıdır). İşte bilhassa sizden rica edeceğim husus budur. Sizin muvaffakiyetiniz Cumhuriyetin muvaffakiyeti olacaktır.”

Arkadaşlar,

Yeni Türkiye'nin bir kaç seneye sığdırdığı askerî, siyasî, idarî inkılâplar sizin, muhterem muallimler sizin içtimai ve fikrî inkılâptaki muvaffakiyetleriyle teyit olunacaktır. Hiç bir zaman hatırınızdan çıkmasın ki, Cumhuriyet sizden "fikrî hür, vicdanı hür nesiller ister."

Bu özlü konuşmada Atatürk'ün bundan önce yaptığı konuşmaların bir özetini yapması yanında dikkati çeken yönü kız ve erkek öğrencilerimizin demokratik eğitimimizin bir kuralı olan eşit haklara ve fırsatlara değinmesi her tahsil derecesinde yaratıcı ve yapıcı unsurlara önem vermesi ve özellikle çok partili hayata geçtikten sonra da tam uygulanmasına başaramadığımız hür fikirleri, millî ahlakımızın temeli olarak değerlendirmesi ve tehdit esasına dayanan bir disiplinin eğitimi¹ karakterine uyamayacağını önümüze sürmesidir. Öte taraftan öğretmenlerin inanç ve başarılarının askerî, siyasî ve idarî sahalardaki kazançların teminatı olacağını ve buna göre yetişmelerinin gerekliliğini de ortaya koymasındır.

Büyük eserinden başka O'nun sadece bu konuşması bile çağdaş eğitim düşüncelerinin parlak bir abidesini teşkil etmektedir. Bu nedendir ki, Başkent Ankara'nın o yıllarda ve bu konuşma üzerine binasının kuruluşuna ve yükselişine özenle emek verilen ve büyük Türk Mimarı Kemalettin'in bir sanat eseri olan Gazi Eğitim Enstitüsü binasına *Gazi Mustafa Kemal Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü* adı verilmiştir¹⁴.

Hatırlatmak isteriz ki, Cumhuriyet eğitiminin atılım devresinin Eğitim Bakanı olarak haklı bir şöhret yapan Mustafa Necati'nin hattâ daha önce Cumhuriyetin birinci Eğitim Bakanı olan İsmail Safa Özler'in yazılarında ve bildirimlerinde, gece yarılara kadar fitili tükenen lâmbada çalışan öğretmenlerin hakkı ve emeği sözleriyle idealize ettikleri meslek gücü ve değeri, aslında Gazi Mustafa Kemal'in öğretmenlere değer ve itibar sağlayan bu ve benzeri konuşmalarından ve onun kişiliğinden etkilenerek söylenmiş ve böyle bir değerlendirme yolu ile meslek kanunları, yürürlük gücü kazanabilmiştir. Gene bu konuşmalar ışığında der ki Cumhuriyet Maarifinin Büyük Millet

¹⁴ 19 Mayıs Stadyumu yapılıncaya kadar 19 Mayıs Gençlik Bayramı gösterileri de bir süre Gazi Eğitim Enstitüsü binasının açık tribünlerinde yapılmıştır. Konya'da daha önce Orta Muallim Mektebi adı ile kurulmuştur. H. R. Ö.

Meclisi konuşmasında¹⁵ Saltanat devri Maarifiyle kıyaslama fırsatı bulan Mustafa Necati aradaki farkı şu cümlelerle özetlemiştir:

“Bu fark, Maarifimizin amacının değişmesinden ileri gelmiştir. *Dünkü Maarif dünyevî değildi, Millî değildi. Bittabi demokratik de değildi. Bugünkü maarif, dünyevîdir* (Lâik anlamına kullanılmıştır). Yani tefekkür ve vicdan hürriyetini daraltan, her türlü tesirlerden uzaktır. *Bugünkü Maarif modernidir*. Yani terbiyenin esaslarında, usul ve tarzlarında tamamen ilmî esaslar hâkimdir. Bugünkü maarif *millîdir*. Yani gençleri, bütün yaşatan müesseselere, emele ve mefkûrelere elhasıl Türk Cemiyetine intibak ettirmek ve onlara azamî sosyal (içtimaî) kabiliyet vermek hedefini takip eder. Hulâsa maarifimizin hedefi, büyük Reiscumhurumuzun en vecîz ve en belîğ (açık) surette 1923’de ifade ettiği şu yüksek düstur ile gösterilebilir:

“Türkiye Maarifinin hedefi, *malûmatı insan için fazla bir süs ve bir vastai tahakküm* veya medenî bir zevkten ziyade maddî hayatta muvaffak olmayı sağlayan, *amelî, kabili istimal bir cihaz haline getirmektedir.*” Vekâletiniz bu büyük yolda yürüyor.”

Ölüm yıldönümlerinde hâlâ sevgi ve saygı ile anılan Mustafa Necati, bu meclis konuşması ile Atatürk’ün meclis ve meslek topluluğu önünde yaptığı konuşmalarında geçen sözlerini Bakanlığın nasıl benimsediğini ve içtenlikle yürüttüğünü dile getirmiştir.

Aslında Atatürk, bu direktifleri, konuşmamızın başında belirttiğimiz gibi, millî kurtuluş davasına kendini adadığı günlerden bu yana açıklamış ve yürürlük gücü kazanması koşullarını da hazırlamak suretiyle gerçekleştirilmelerinin de yine kendisi, baş etkeni ve rehberi olmuştur. Bu oluşma safhaları O’nun 1921 yılının 1 Martında Büyük Millet Meclisi Reisi olarak yaptığı meclis konuşması ile bundan üç ay sonra düşman toplarının Ankara’dan işitileceği ve hükümetin Ankara’da verilecek savaşın gerektirdiği koşullar bakımından da Genelkurmaylıkça görülen lüzum üzerine Kayseri’ye taşınmağa başladığı günlerin arifesinde, ilk Maarif Kongresinde esaslı bir şekilde açıklamıştır. Onun bu konuşmasına uyan hazırlığın yapılması istikametindeki durumu adım adım izleyen ve her yeniliğin gelişme safhalarını Büyük Millet Meclisine duyuran Mustafa Kemal bu tespitlerini raporlardan değil, kendi müşahedelerinden çıkardığını realist ölçüleri ile şöyle açıklıyor:

¹⁵ 1927 yılı Maarif bütçesi müzakereleri. Maarif Vekâleti Mecmuası.

“Özlemine çektiğimiz eğitim kurumlarının gerektirdiği öğretmen ve yapı sayısı ve niteliği, daha uzun yıllar, tamamlanamıyacak bir genişliktedir. Bunu biliyoruz. Bununla beraber, sekiz aylık bir süre içinde yeni ilkelerin başarı ile uygulanmakta olduğu da meydandadır. Daha şimdiden kadın ve erkek Cumhuriyet öğretmenlerinin yetiştirmekte oldukları öğrencilerle, gerçek bir kültür ordusu yaratmakta olduklarını, yurdu dolaşıp gözlerimle görmüş buluyorum.”

Bu aydın toplulukların buldukları çevrelerde ders verdikleri öğrencilerden başka doğrudan doğruya halk üzerindeki verimli etkiyi büyük bir sevinçle anmak istiyorum. Bu, Cumhuriyeti kavrayan ve ilerlemeye gönül veren halkımızın okula, ışığa olan özlemine ve dar kafalı bilgisizliğe karşı duyduğu hınçın büyüklüğünü gösteren en belirli belgedir.” (1 Kasım 1924 Büyük Millet Meclisinin 2. dönem toplantı yılımı açış nutkundan) ¹⁶.

Atatürk'ün gözleriyle gördüğünü sevinçle belirttiği bu durumu açıklarken, 1 Mart 1921 yani üç yıl önceki meclis nutkunda Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Reisi olarak yaptığı konuşmada Millet Meclisi üyelerini ümitlendiren sözlerinde yanılmadığını göstermesi bakımından da özel bir değer taşımaktadır.

O cümlelerini de 1 Mart 1921 deki meclis nutkundan buraya alıyoruz:

“Daha eğitimde, sağlıkta, bayındırlıkta pek göze görünür sonuçlar alacak kadar zaman geçmedi. Bu konuda sevindirici başarılarla ulaşılabilmemiz daha çok çabaya, araca, gerece, paraya bağlı bulunmaktadır. Ne de olsa ülkenin ve ulusun isteklerini karşılamak ve yerine getirmek için gereken çabalar harcanmakta, araştırmalar yapılmakta, incelemeler sürüp durmaktadır. Yakın bir gelecekte sevindirici sonuçlar alacağımız ümidindeyiz” ¹⁷ :

Unutmamak lâzımdır ki, Atatürk bu umutlu durumunu açıklarken memlekette istiklâl Mahkemelerinin faaliyette bulunması da bir zaruretti. Çünkü 1920 Nisanında Büyük Millet Meclisinin toplantıya çağrıldığı ve onun hükümetini kurmağa giriştiği günlerde yine onun Cumhuriyetin ilânı üzerine yaptığı Meclis konuşmasında açıkladığı gibi, düşmanla işbirliği yapan saltanat hükümetinin çıkarttığı isyanlar bugünkü sür'at ölçüleriyle Ankara'nın iki saat yakınına kadar gelmiş ve yurdun bir çok yerlerine de sıçramağa başlamıştı.

¹⁶ B. M. M. açış konuşmasından 1924.

¹⁷ 1 Mart B. M. M. 1924 nutkundan.

Bir yıl sonraki yani 1 Mart 1922'deki Meclis konuşmasında Kurtuluş Savaşlarının devam ettiği o günlerde Atatürk eğitim görevinin önemine ve izleyeceği programına hattâ o büyük kurtuluş savaşlarının felsefesine dayanan düşüncelerini de şöyle açıklamıştır:

“Hükümetin en verimli ve en önemli görevi, Millî Eğitim işidir. Bu işte başarı sağlayabilmek için, Ulusumuzun durumuna sosyal ve hayattî ihtiyaçlarına, çevrenin koşullarına ve yüzyılımızın gerçeklerine uygun bir program izlenmelidir. Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri öğrenim sınırı ne olursa olsun her şeyden önce Türkiye'nin bağımsızlığına, kendi benliğine, ulusal geleneklerine düşman olan bütün unsurlarla savaşmak, mücadele etmek gereği öğretilmelidir.”

Atatürk'ün 1922 Martında Meclis kürsüsünden açıkladığı bu savaş ruhu, aslında kurtuluş savaşlarının ruhunun eğitim alanına gelecek nesillerin yetiştirilmesi görevine ışık tutması bakımından özel bir değer taşımaktadır. Bu konuşmasından önce bu temel felsefeyi Sakarya savaşı arifesindeki Maarif Kongresini açış konuşmasıyla belirtmiş, zaferden sonra 1922 Eylülünde İstanbul ve Bursa Öğretmenlerinin O'nun için yaptıkları bir toplantıda daha da açıklığa kavuşturmuş ve dinleyicilerini etkilemişti. Bu konuşmaların tahlilini yaparken ileriki sayfalarda bunların tam metinlerini de bulacaksınız.

Atatürk'ün Sakarya savaşı arifesindeki konuşması saltanat devri eğitiminin imparatorluğu çöküntüye götürdüğünü başta belirtmiş sonra da muhtaç olduğumuz millî eğitimi tanımlamıştır. Bu konuşmasında şarkın ve garbın rastgele alınan görüşlerinden ve baskılarından sıyrılan ve ancak milletin istiklâline ve özgürlüğüne güç katabilecek bir eğitimi değerlendirmesi elbetteki sebepsiz değildi. Çünkü Cumhuriyet öncesi eğitimin temel dayanakları *kozmpolit bir eğitim karakterini* taşımaktan tamamen kurtulamamıştı.

Biliyoruz ki Ziya Gökalp bir benzetmesinde meşrutiyete kadar olan devrin eğitimi,

1. *Cübbeli eğitim* (islâmî Devre)

2. *Redingotlu eğitim* (Tanzimattan bu yana başlatılan eğitim) deyimleri ile ifade etmiştir. Tıpkı medresenin Türk'ü gayritürk, Enderunun da gayritürkü Türk yaptığını söylemesi gibi¹⁸.

¹⁸ Ziya Gökalp, Millî Terbiye meselesi.

Dinî eğitimin esas olduğu devirlerde yalnız Türkiye’de değil batıda da eğitimin millî niteliğini gölgeleyen bir etki bırakmadığı söylenemez. Bu durum ortaçağ boyunca hattâ rönesans’tan sonra milliyet cereyanlarının ve romantizmin uyanışına kadar oralarda da etkisini göstermişti. Örneğin 17. yüzyılda Paris Üniversitesinde Fizik derslerini ana dilinde vermek isteyen bir profesör Üniversiteden atılmakla tehdit edilmiş ve neden sonra buna muvaffak olarak arkadaşlarını da kendi tarafına çekebilmiştir.

İşte Atatürk, Türk millî eğitiminin temel ilkelerini millî kurtuluş savaşlarının temel felsefesinden çıkararak ortaya koyduğu zaman bu eğitime yabancı olan unsurlarla mücadele etmek ve onların etkisinden uzaklaşmak gereğini bu Sakarya Savaşı arifesindeki konuşmasında haklı olarak vazgeçilmez bir koşul olarak öne sürmüştür.

Gene biliyoruz ki, Cumhuriyet öncesi eğitim bellibaşlı üç devreden geçmiştir:

1. *İslâmî devir* ki 19. yüzyıla kadar mutlak bir etki ile Türk eğitimine de hâkim olmuş, Millî dil, millî tarih bir kelime ile millî benlik ve bilinç ile bağdaşması güç bir doğrultuda kısacası dünyanın öbür yüzüne dönük bir biçimde cereyan etmiştir. Bu devir sadece ana dile ve millî tarihe değil, bütün öğretim ve eğitime hâkim olarak tesirini göstermiştir. Derslerin adı, okulların adı bütün muhteva ve terimler kutsal kitabın dili sayılan Arapça ile söylenmiş ve yazılmıştır. Bir cümle ile Türk öğretim ve eğitimine *Lisanı Şeriat* olan *Arapça* ve *Lisanı Zarafet* sayılan *Farsça* hâkim olmuştur. O derecedeki 16. yüzyıllarda çıkarılan bir fetvâ örneğinde (Cennette konuşulan dil hangisidir?) sorusuna “elcevap Arapçadır” biçiminde fetvâ verilmiştir¹⁹. İşte Atatürk’ün dil, tarih ve yurt bilgisi anlayışında ve uygulamalarında yürüttüğü savaş bu yabancı tesirler yerine kendi değerlerimizi ve gücümüzü varlığımızın temeli haline getirmesinde toplanır.

Genel karakteri ile alınınca dünyanın öbür yüzüne bakan ortaçağ eğitimini dünyanın beri yüzüne yönelen bir eğitime çevirme teşebbüsü, bizim yakın tarihimizde en azından 150 yıllık bir gecikmeden sonra tanzimat hareketiyle başlayabilmiştir. Batı dünyasında müsbet bilimlerin ve onun verilerinin hayata uygulanmasından başka bir şey olmayan teknik gelişmelerin hattâ bir nevi endüstri ihtilâlinin karşı-

¹⁹ *Behçet-ül-fetava* adlı eserden. Nakleden Ömer Asım Aksoy. T. D. K. Konferansları.

sında birbirini kovalayan yenilgilerimiz, öte yanda Osmanlı İmparatorluğunun *kozmpolit* yapısı içinde Osmanlı Devletinin dışında sahip arayan azınlıkların, haklarını ve isteklerini korumakta kendi çıkarlarını da hesaba katan yabancı devletlerin, etkilerini de kabul ettirmeleri suretinde ortaya çıktığı için tanzimattan umulan sonuçlara gereğince ulaşamamıştır. Üstelik köktenlikle yapılamayan bu değişiklik, ikili bir sistemin yâni teokratik bir eğitim düzeni ile dünyevî bir eğitim sisteminin birbirine yan bakan bir biçimde bir arada yaşamasına sebep olmuş ve böylece üretilen kozmpolit bir eğitim görüşü, Türk millî eğitiminin kendi benliğine kavuşmasını Cumhuriyetin kuruluşuna kadar engellemiştir.

Eğitim alanımızda askerî eğitimin yenilenmesiyle başlayan reform hareketlerini izleyen sivil kuruluşlar ise, devletin daha çok kendi hükümlerini sürdürme âmacının yeni kadrolarına olan ihtiyacı ile açılmıştır. Bu nedenle bazı yazarların yorumlarına rağmen bu kuruluşlarda eğitsel anlamda bir yenilik modern eğitim görüşlerinin izlerini bulmak bizim açımızdan mesnetsiz kalmaktadır.

Ancak meşrutiyetin, liberal katkılarının ve eğitim sahasında batılı ölçülerde çok yetersiz bir seviyede görülen *Darülfünun-u Osmanî* (Üniversite) ile ona öğrenci sağlayan *Sultanî'lerin* yâni liselerin ıslah hareketiyledir ki, elit-seçkin bir rehber kadronun yetiştirilmesine girişilmiştir ve ne var ki bir taraftan yenilgi ile sonuçlanan Birinci Dünya Savaşının uzun harp yılları, öte taraftan halkın tümünün hukuk ve kültür devleti anlamında ele alınamamış olması, umulan sonucu verememiştir.

*Ortaçağın berisinde, millî, demokratik ve lâik bir eğitimin ilkelerini değerlendiren Cumhuriyet eğitiminin bu yepyeni ilkelerine geçilmesinden İmparatorluk devresinde söz etmek elbette mümkün olamazdı. Bunun içindir ki, Atatürk, Ankara Üniversitesinin ilk fakültesi sayılan Hukuk mektebinin açılış konuşmasında "Bütün dünya karşısında İstanbul'u Türk'e mal eden büyük güç, yaklaşık olarak aynı yıllarda ortaya çıkan ve kültür gücünü hızla artıran matbaacılığın, memleketimize girişine karşı direnen gerici ve tutucu hukuk anlayışını göğüsleyememiştir". diyerek Hukuk Fakültesinin gençlerine Cumhuriyetin yeni anayasasının ve kanunlarının bekçileri olacağını söylemiş ve bu yeni hukuk zihniyeti ile kurulan müessesenin açılışından duyduğu sevincin, âdeta eşsiz olduğunu söylemekten kendini alamamıştır*²⁰.

²⁰ Ankara Hukuk mektebinin açılış konuşması, 1925.

Cumhuriyet öncesi eğitimin durumunu böylece belirttikten sonra bu yeni döneme geçiş çabalarının ve başta Atatürk olmak üzere Onun yönettiği etkileri belirtmeğe devam edeceğiz. Bu münasebetle Atatürk'ün yanı başında savaşan ve Lozan barışında eğitimi geçmiş devirlerin eğitim kapitülasyonunun engellerinden kurtarma savaşı da veren bu savaşın anılarını Cumhuriyetin 50. yılını T. T. Kurumu'nun kutlama seminerinde saatlerce anlatan *İnönü*'yü de şükranla hatırlamak yerinde olacaktır. Atatürk'ün ileri sürdükleri devrimci eğitim ilkelerini Başvekil olarak yürütmek, devrimci kanunları çıkarmak hattâ kısa bir süre de olsa Millî Eğitim Bakanlığını da üzerine almak gibi hareketleri ve siyasî partilerin kurultaylarında Atatürk'ün direktiflerini açıklamada gösterdiği çabalar, bu anışımızın yeter nedenleri sayılabilir.

Bilindiği gibi her türlü eğitimin temelinde kişinin ve içinde birlikte yaşadığı ulusunun özel yatırımı vardır. Bu, eğitimin başta gelen koşuludur. Atatürk bu özel yatırımlarla yüklü olarak dünyaya gelmiş ve ulusunun da kendisi gibi en zor koşullar altında dahi güçlü olabilme niteliğine inanmış, dünya çapında bir liderdi. Eğitim olayının kendisi ise kişinin, değer taşıyan bir toplumda, değer taşıyan bir şahsiyet haline erişmesi demektir ki Atatürk, ulusunu ve onun yetişen kuşaklarını bu açıdan güçlendiren bir eğitimci olduğunu bütün dünyaya da kabul ettirmiştir.

Şurası bir gerçektir ki, Cumhuriyet eğitimi, O'nun öncülüğünde kazandığı bu yeni değerleri Türk insanına, Türk varlığına mal etme savaşının ve çabalarının verimi olan bir eğitim dönemidir. O'nun önderliği kurtuluş savaşlarının felsefesinden çıkardığı Türk eğitiminin temel ilkelerini, önce konuşmaları sonra bu ilkelere uygun kanunların uygulanmalarını yerlerinde izlemesi, gerektiğinde tahta başına ve öğretim kürsülerine çıkması, kitaplarını yazdırması, hattâ üzerlerinde bizzat düzeltmeler yapması suretiyle cereyan etmiştir. Bunları, bir-biri arkasına izleyince Cumhuriyet eğitiminin, tarihî yönden bir devrim eğitimi olduğu kadar yetişen kuşaklar hesabına bir eğitim devrimi de olduğu anlaşılacaktır.

Osmanlı devri eğitiminin aksaklıklarının ilerleme yolunda ne kadar engelleyici olduğunu ve yeni bir hukuk düzenine olan ihtiyacı Osmanlı devri sonuna kadar inceleyen bir görüşü de Bilim âleminde tanınmış bir eserden buraya aktarıyoruz²¹:

²¹ Türkiye öğretiminin durumu (sayfa 1020 W. Rein, Eğitim Ansiklopedisi).

“Türkiye, eski ve yeni öğrenim kuruluşlarını birbirine düşman gibi bakan durumunun bir bütünlük haline getirilemeyişinin bunalmını sürdürmektedir. Tamamen Ruhanîlerin elinde olan eski öğretim işletmesi (*Medreseler*) yanında yapılan yeni ilâveler de benzeri biçimde bir öğretimi devam ettirmişlerdir. 1846 dan bu yana –hiç olmazsa kâğıt üzerinde– batılı örneklerine göre kurulmuş olan umumî öğretim Kurumları, bu adla örgütlenen nezaretin gözetimini ve ruhanî meslekten gelme olmayan bir zümrenin yürütümüne tâbi tutulmuştur. Ancak, yabancı bir kuruluş gibi yeteri kadar hazmedilmemesi ve Ruhanî zümrece pek benimsenmemesi yüzünden hükümetin desteğine ve çabasına rağmen uzun yıllar başarı gösterememiştir.

İslâmın hemen bütün ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de, Yeniçağ’a kadar her türlü öğretim hâkim karakteriyle dinî nitelikteydi. Yani, *öğretim ve bilim dinin esaslarına göre* ele alınmıştı. Bunun da başlıca kaynağı olan Kuran (Kelâm-ı Kadîm) İslâm’ın bu kutsal kitabı başka dillere çevrilemezdi. Bu da Arapça metin halinde olduğu için, ana dili Arapça olmayan Türklerin de bu dili öğrenmelerini gerektiriyordu. Böylece daha başlangıçta ilâhiyattan hareket ederek Arap Filolojisini geliştirdi. Ayrıca Kuran, sadece din kitabı değil, aynı zamanda hukuk kitabı da olduğu için, hukuk bilimi de *fıkûh* bilimi olarak ondan çıkarılmak yoluna gidildi. Felsefe de, öteki bilimler gibi Kur’ana dayanan bir doğrultuda kelâm ilmi olarak mühimseniyordu. Böylece İslâm bilim adamları, Arap Filolojisi, İslâm Hukuku; Kelam ve Tefsir üzerinde çalışmaya mecbur oluyorlardı. Bununla beraber, İslâm’ın (ilk yüzyıllarda) ilme karşı düşmanlık gösterdiği söylenemez. Tersine olarak, zamanın ilmini de öğrenmek hattâ Batı’ya aktarmakta büyük bir anlayış göstermiştir.

Öğretim, ilk, orta ve yüksek olmak üzere ikiye bölünmüştür. İlk kademeye mektep, ikincisine de Medrese denilmiştir. Bunlar da vakıflar yoluyla kurulup yürütülmüş devlet büyüklerinden destek görmüş, fakat Osmanlı İmparatorluğunda da görüldüğü gibi, Ruhanî baş olarak Şeyh-ül-İslamlığa bağlı bulunmuştur. Onun emrinde bulunan ders vekâleti, dinî ve ahlâkî bir eğitimin temeli olarak Kuran’ın okunması, ezberlenmesi ve ilmihal, yani dinî bilgiler, ve uygulamaları okulun esas dersleri sayılmıştır. 1846’ya kadar, Osmanlı Devleti Müslüman olmayan teb’anın öğretimiyle bu yüzden ilgilenmemiş, bu iş kendi dinî cemaat teşkilâtına bırakmıştır. Kendi umumî

okullarında ise, hayat için ameli bir faide sağlanması hususunda pek verimli olamamıştır²².”

16 Temmuz 1921 de Ankara’da toplanan ilk Maarif Kongresini açış nutkunun başında Türk Millî Eğitiminin geçmiş devirlerdeki bu acıklı durumunu Atatürk bir eğitim tarihçisi gibi yakından izlediğini de göstermiştir. Türk eğitimini çağdaş düzeyine yükseltmek için yapılması gerekenleri zaferden sonra İstanbul’a onu ziyaret için gelen bir grup öğretim heyetinin de katıldığı Bursa’da 1922 Eylülündeki ikinci konuşmasında daha da genişletmiş, bilimsel zihniyet ve çağdaş eğitim doğrultusunda değerlendirmiştir. Dil devriminin ilk belirtilerini kadın ve erkek bütün vatandaşların eşit fırsatlardan yararlanmaları gereğinin hattâ öğretim birliği kanununun ilk işaretlerini de bu konuşmada vermiştir.

O’nun bu konuşması kişiliği ve o tarihî günlerin durumu yönünden de bir özellik taşır. Bir yandan Büyük Zaferin parlak sonuçlarının izlerinin üzerinde taşıdığı tazeliği, öte yandan 1919 Mayısından bu yana savaş boyunca yaşadığı hasretliğini dindirir gibi görünen İstanbul öğretmenlerinden bir grubun O’nu görmeğe gelişleri belli idi ki, Bursa konuşmasında Atatürk’ü ayrıca etkilemişti: “*Şimdi karşınızda içime dolan samimî duyguyu müsaadenizle açıklayayım. İsterdim ki çocuk olayını ve sizi ders vermekle ıstık saçan çevrenizde bulunayım, sizden feyz alayım, siz beni yetiştiresiniz. O zaman ulusum için daha faydalı olurum. Ama ne çare ki artık elde edilemeyecek bir isteğin karşındayım. Bu isteğin yerine başka bir dilekte bulunacağım: Bugünün çocuklarını yetiştiriniz. Onları ülkeye, ulusa yararlı insanlar yapınız. Bunu sizden bekliyorum*²³.”

Bu konuşmadan aldığımız yukarıdaki cümleler O’nun öğrenme tükenmezliğini ve öğretimcilere olan saygısını olduğu kadar Çanakkale Savaşlarında bir defa daha kurtardığı İstanbul’u özleyişinin belirtileri bu satırların içtenliğinde yansımaktadır. Eğitim alanında olduğu kadar devrimlere tümü ile girişme zamanının geldiğini de anlatması bakımından bu konuşmanın önemli gördüğümüz pasajlarını buraya alıyorum:

“Bayan Öğretmenler Bay Öğretmenler!

Belki de eski deyimle “muallime” demediğim için beni hatalı sayıyorsunuz. Ben dilimizde ta’i-tenis (dişilik hemzesi) gibi yabancı ekler kullanıl-

²² Adı geçen eserden

²³ Atatürk’ün 1922 - Eylül Bursa’da öğretmenlere karşı yaptığı konuşmadan.

masının gerekli olmadığını sanıyorum. Evet, Bayan ve Bay Öğretmenler” diyerek anlatmak istediği dilin arınmasına doğru gidişin bir başlangıç özelliğinin taşıyıcı olduğunu belirtmektedir.

“Bilirsiniz ki ulusumuz, uğradığı saldırılardan aydınlarının doğruluğu namusu, ulusu ve yurdu sevip kollayan çabaları ve hele günlük çıkarları hiçe sayan yüce duygularıyla kavuşabilmiştir. Fakat bugün ulaştığımız nokta, gerçek kurtuluş noktası değildir. Asıl kurtuluş, sosyal yapıdaki hastalığı bulmak ve iyileştirme yollarını aramakla elde edilir. Ancak bilimsel yol tutulmuş olursa sağlık gerçekleşebilir Yoksa derme çatma tedbirlerle hastalık hiç iyi edilemez bir hale gelir. Bir sosyal toplumun eksikliği ne olabilir? Ulusu ulus yapan, ilerleten ve geliştiren güçler vardır: Düşünce güçleri, sosyal güçler. . . .

Düşünceler anlamsız, faydasız, akla sığmaz saçmalarla dolu olursa o düşünceler hastalıklıdır. Bir de sosyal yaşayış akıldan, mantıktan uzak faydasız, zararlı bir takım görenek ve geleneklerle dopdolu olursa bu yaşama sayılmaz. İyiniyet, feragat gereklidir ama, bunların yanında bilgi de teknikle de gereklidir. Bunların oluşma çevresi ise okuldur. Okul adını hep birlikte saygı duyarak, kutlayarak ayakta analım²⁴.”

Konuşmasının bu cümlesini bitirince dinleyenlerin hepsi ayağa kalkarak O'nun işaretini verdiği ihtiram durumunda bulunmakta gecikmediler. Bu cümlelerde Atatürk'ün okula ve öğretmene verdiği önem bir bayrak gibi gösterilmiştir. Ayrıca sosyal güçler ve düşünce güçleri için de beslediği içten ilgileri (zaferin kazanılmasındaki sırrın kullanılmasına kadar götürdüğü) sonra “ulusumuzun siyasal, sosyal yaşamında da ulusumuzun düşünce eğitiminde de rehberimizin bilgi ve teknik olacağını” söylemiş ve “Türk ulusunun sanatı, ekonomisi, şiir ve edebiyatı bütün ince güzellikleriyle belirip gelişecektir” diyerek) bundan sonra tutulacak yolu göstermiştir.

Bu yolu bir çeşit direktif niteliğinde olan aşağıdaki sözleriyle daha da kuvvetlendirmiştir:

Bayanlar, Baylar! Üklemiz içinde uygar düşüncelerin, çağdaş ileriliklerin vakit kaybetmeksizin yayılması ve gelişmesi zaruridir. Öğretmenlerimiz, ozanlarımız, yazarlarımız ulusa geçmiş yıkılış günlerini, bunun gerçek nedenlerini anlatacaklardır. Bu kara günlerin geri dönmemesi için yeryüzünde uygar ve çağdaş bir Türkiye'nin varlığını tanımak istemeyenlere onu tanıtmak zorunda olduğumuzu hatırlatacaklardır. Görülüyor ki en önemli ve verimli ödevlerimiz

²⁴ Ata'nın adı geçen konuşmasından.

öğretim ve eğitim işleridir. Bu işlerde ne yapıp yapıp başarıya ulaşmamız gerekir. Bir ulusun gerçek kurtuluşu ancak bu yoldadır. Bu zaferin sağlanması için hepimizin bir vücut gibi belirli bir program üzerinde çalışmamız gerekmektedir. Bence bu programdan beklenen iki şey vardır :

1- *Toplum yaşamışımızın ihtiyaçlarına uygunluk.*

2- *Çağımızın getirdiği ve gerektirdiği gerçeklere uygunluk.*

“Gözlerimizi kapayıp herkesten ayrı ve dünyadan uzak yaşadığımızı düşünemeyiz. Ülkemizi bir çenber içine alıp dünya ile ilgisiz yaşayamayız. İleri ve uygar bir ulus olarak çağdaş uygarlık alanının ortasında yaşayacağız. Bu yaşama da ancak bilgi ile teknik ile olur. Bilgi ve teknik nerede ise oradan alacağız. Ulusun her bireyinin ayrı ayrı kafasına koyacağız. Bilgi ve teknik için başka koşul yoktur.”

Bu sözleriyle Atatürk dünyaya açılan bir doğrultuyu yani çağdaş uygarlık halkasına faal bir biçimde katılmayı içtenlikle benimsediğini ve ulusca bu yoldaki çabalara sarılmadıkça yerimizde sayacağımızı da, hattâ “yerinde duran bir şeyin ise geriye gidiyor demektir” sözü ile açıkça ifade etmiştir. Bu suretle Atatürk eğitimi yalnızca millî sınırlar içinde dönüp dolaştırmakla yetinmeyip tüm dünyaya çevrilen yüzü ile de değerlendirerek genişletmiştir.

Atatürk'ün Bursa nutkununun bu bölümü Osmanlı devletinin ilk kuruluşundaki başkentinde ve o yıllardaki gelişmenin İstanbul'un fethine ve ötesine kadar uzanan ilerleme devresinin sınırlarını bundan sonraki gerileme ve çökme devirlerinin nedenlerini de bir arada göstermesi bakımından ayrıca önemli sayılması gerekir. Nitekim bu önem bu muhtevasıyla Büyük Millet Meclisinde yaptığı bir konuşmada hemen hemen aynı anlamda ve kuvvetle tekrarlanmış ve Cumhuriyet eğitiminin ilk temel direktifleri halinde güçlendirilmiştir. Bursa konuşmasının başka bir önemi de Osmanlı devletinin gerileme ve çökme durumununun vardıdığı sonuç bir yok olma derecesine kadar geldiği için ondan artık fayda beklemenin de boşuna olacağına işaret etmesi ve siyaset alanında yapılacak büyük devrimlerin ilk işaretini de öğretmenlere karşı yaptığı bu konuşmada kesinlikle ortaya koymasıdır. Bilindiği gibi bu durumu son yüzyılların siyaset adamları “Bosfor'un hasta adamı” diye tanımladıkları ve onun mirasını paylaşmağa giriştikleri dönemdir. Osmanlı hanedanının yurdu işgale başlayan düşman kuvvetleriyle işbirliği yapması suretiyle ulusal davamıza hıyanet etmesi ise bu yargının yürürlüğe konmasını gerektir-

miştir. Bu nedendir ki Atatürk konuşmasının sonlarına doğru “Aşağılık çıkarları için, kendi kişiliklerini korumak için ülkenin bağımsızlığını ve ulusun özgürlüğünü düşmana peşkeş çekmekte sakınca görmeyen bağımsızlığı yok edecek hükümlerle dolu Sevr andlaşmasını kabulden çekinmeyen sultanların bu davranışlarını Türk ulusu artık bir daha görmeyecek, ancak tarihte okuyup ibret alacaktır²⁵.” sözleriyle padişahlığın ve arkasından hilâfetin sürdürülmesine yer kalmadığı gerçeğini ilân etmiştir. Gene eğitim ordusuna dönerek konuşmasını “Ordularımızın kazandığı zafer sizin eğitim ordularınızın zaferi için bir yol hazırladı. Gerçek zaferi ise siz kazanacak, siz koruyup sürdüreceksiniz. Bunu başaracağınızdan şüphem yoktur.” sözleri ile bitirmiştir.

Bu toplantıya İstanbul'dan katılan öğretmenlerin kendisine yukarıda da belirttiğimiz gibi uygulandırması nedeniyle “Getirdiğiniz selâmları bütün ulusa ulaştıracağız. Benim de sizden isteğim odur ki, oradaki kardeşlerimize selâmlarımızı götürünüz. İstanbul'un tarihî, İstanbul'da yaşayan öztürklerin günlündeki, vicdanındaki isetklere uygun olarak belirip parlayacaktır.”

İbrahim Alâeddin Gövsa, Büyük Zafer'den sonra, Ona öğretmen arkadaşlarının ve öğrencilerinin şükran duygularını iletmek için bir kafilenin başında Bursa'ya gitmişlerdi. Bu seyahatin manasını ve Atatürk'le bir arada bulunmanın insana verdiği gücü, İstanbul Öğretmen Okulu'nun o zamanki müdürü, “Küçük Eğitimciler, Büyük Eğitimcinin Huzurunda” başlıklı bir yazısında şöyle anlatıyor²⁶:

“Müessesemiz, bu ders yılına en canlı ve heyecanlı bir ders ile başlamış oluyor. Öğretmen adayları, küçük eğitimciler, milletin en büyük eğitimcisi ile temas ettiler ve idealin iksirini kaynağından içtiler.”

24 Eylül Perşembe günü Bursa'ya giden 45 öğrenci idare kadrosundan 6 kişi, İstanbul'un Erkek Öğretmen Okulu'nun ufak bir şükran hatırası olarak, Gazi Mustafa Kemal'e, resim dersliğinden seçilmiş bir koleksiyon, el işleri dersliğinden yapılmış iki vazo, bir silâh arması, bir tabura ve tahnit dersliğinden de ipek böceğinin gelişme safhalarını gösteren bir tablo sundular.

25 Eylül Cuma günü saat 6,5 da İstanbul Öğretmen Okulu heyeti Gazi tarafından kabul edildi. Müessesenin, hayatı, çalışmaları ve çeşitli derslerin konuları ve öğretmenleri üzerindeki sorularla yakından ilgilendiler. Aynı gece, öğrencilerin, Bursa Muallimler Birliği salonunda hazırladıkları müsamereye Gazi Şeref verdi. İstiklâl

²⁵ Atatürk'ün adı geçen konuşmasından 1922 Eylül.

²⁶ Tedrisat-ı iptidaiye Mecmuası, Eylül - Ekim No. 68.

Marşı, Öğretmen Okulu Marşı söylendikten sonra, Okulun Müdürü İbrahim Alâeddin (Gövsâ) şu konuşmayı yaptı:

“Bu gece, bir insan için mukadder olabilecek saadetlerin en büyüğünü idrak ediyoruz. Biz İstanbul Muallim Mektebi Heyeti, Öğrencilerimizi buraya getirirken düşündük ki, Büyük Gazi'mizin pek kudretli bir şahsiyeti var. *Ona temas eden herkes, güneşten ayrılmış bir parça gibi senelerce bir karanlığı aydınlatmaya yetecek bir iman gücü kazanır.* Gelecek kuşakların huzuruna çıkacak olan bu öğretmen adayları Büyük Gazi'mizden aldıkları nuru, gelecek nesillere ulaştıracaklardır. Gazi Paşa, bir okul müsamesesini teşrif buyurmak suretiyle yeni bir büyüklük gösterdiler. Müsamere, yazık ki pek nâçizdir. Fakat *şu içtiman en büyük şiiri ve en büyük güzelliği burada Gazi Paşa hazretlerinin isbat-ı vücud etmiş bulunmalarıdır.*”

Başlarında müdürleri olduğu halde İstanbul'dan gelen öğretmen adayları, *Gazi'nin gösterdiği arzu üzerine*, Bursa öğretmenlerinin ertesi akşam için hazırladıkları müsamereye de katılmak üzere bir gün daha Bursa'da kaldılar ve o gece, öğrencilerin başta zeybek olmak üzere, oynadıkları millî oyunlar, Gazi Paşa tarafından defalarca tekrar ettirildi. Ve gençlere iltifat ettiler.

Tanınmış eğitimci, Fikret'in âşiyân'ından sonra bir daha karşılaşmaktan edindiği izlenimlerini, Gazi'nin daha devrimlere girişmeden önceki görünüşüne değinen karakter çizgilerini bakın nasıl belirtiyor:

“Gazi Paşa, vasatı biraz tecavüz eden mutedil ve mütenasip bir kametin üstünde, geniş omuzlarla ve vüs'atli bir göğüsle heykelî (heykel gibi) bir endam taşıyor. Bu heybetli heykele altın sarısı saçlarla, eşya ve hâdiselerin ruhuna nüfuz eder gibi bakan gök mavisi gözlerle, tunç salabetini veren adalî bir sima ile cidden mümtaz (üstün) bir baş, riyaset ediyor. *Belli ki, O baş, yalnız Mustafa Kemal'in değil, bütün Türklerin başıdır ve milletin zekâ ve irade kudretleri orada toplanmıştır.*”

“Muhtelif konular hakkında konuştuğu zaman inanıyorsunuz ki: Çanakkale'nin istikbalini Anafartalar'dan, İzmir'in ve Türkiye'nin, kurtuluşunun Dumlupınar'dan sezen o, eşsiz kahraman yalnız bir askerî dehâ değildir. *Millî hayatın, iktisadî ve içtimâî safhaları, medenî ve asrî dünyanın hakikî ve gerçek ihtiyaçları onun kudretli görüşü önünde billurlaşmış ve apaçık bir halde duruyor.*” “Fıtratın bir çok bedayii (güzel-

likleri) vardır. Fakat şüphe yok ki mükemmel bir insan bütün o be-
dayiin fevkinde (üstünde) bir şaheserdir. Şu hükme tam bir kanaatle
iştirak etmek için büyük Gazi'nin huzurunda bir an bulunmak
yeter²⁷.”

Gazi Mustafa Kemal'in, Bursa öğretmenleriyle ve daha önce
Mart 1922 de daha Cumhurbaşkanı olmadan, Büyük Millet Mec-
lisindeki senebaşı nutkunda eğitim ve öğretim usulünün amelî ve
tatbikî (pratik ve uygulamalı) olması yani yararlı ve fayda sağlıya-
cağı, bir kelime ile pragmatik olması anlayışıyla de uyulmasının şart
olduğunu ileri sürmesi ise, Türk eğitiminin modernleşmesinde büyük
rol oynamıştır. Başlıbaşına bir konu olan iktisadî hayatın gelişmesi
ve millî iktisadın kurulabilmesi olanaklarının elde edilebilmesinin de
ilk hazırlıklarını teşkil etmiştir. Bu öylesine, bir farktır ki, Cumhuriyet
maarifinden önceki devirlerde (kız ve erkek) bu iki basit hizmet
okulunun ileri gitmeyen bir öğretim dışında, lonca devrinden kalma,
çıraklık kursları seviyesinde kalmıştı. Maddî hayata hâkim olmanın
gücünü kazandıracak olan, böyle bir öğretim ve eğitim, ilk işaretlerini
Gazi Mustafa Kemal'in Sakarya Savaşı arifesi konuşmalarından baş-
lıyarak izlemek mümkündür. Hattâ bu alanda da Gazi Mustafa
Kemal'in, sadece, yön vermekte değil, doğrudan doğruya bu müesse-
selerin çabalarını ve başarılarını kontrol etmede, ne kadar titiz oldu-
ğunu görmemek mümkün değildir²⁸.

Meşrutiyet devri maarifinin merkez örgütlerine yani Maarif
Nezaretinde bir meslek öğretimi, bir teknik öğretim müdürlüğü ol-
madığı halde dikkati çeken bir örnek olarak İzmir Sanat okulunun
Gazi Mustafa Kemal, Cumhuriyetin ilk yılından başlayarak, üç yıl
üstüste görmeğe gitmiş ve her defasında da intibalarını ve direktif-
lerini günü gününe tesbit etmiştir. Bütün seyahatlerindeki konuşmaları
da izlenince görülür ki, gittiği yerdeki toplu konuşmalarının birini
öğretmenlerle ve onların çalıştıkları okullarda yapmıştır.

İzmir Sanat Okulu'nu 13 Şubat 1923 de gördüğü zaman, Okulun
defterine şunları yazmıştır:

²⁷ Maarif Vekâleti Mecmuası, sayfa: 147. 16 Nisan 1927. Resmî Ceride.
İkinci intihap devresi, dördüncü toplantı ve zaptı.

²⁸ Konya'da 3.IV.1922 de Nalband Okulunun diploma töreninde yaptığı
kısa bir konuşmasında da Mustafa Kemal, onların çabalarını ve emeklerini övmek-
ten ayrı bir zevk duymuştur. Babalık Sayı: 363. Söylev ve Demeçler.

“İzmir Sanatlar Mektebi tarih-i ihyasından (yeniden canlandırılmasından) henüz iki ay geçmiş olmakla beraber, çok ümit ve itminan (güven) veren bir mahiyet (nitelik) gösteriyor. Müdür ve Muallimleri *yeni Türkiye Devletini ve Türkiye Büyük Millet Meclisini ve hükümetini bütün manasıyla, bütün yeni emelleri ile tanıtmıştı*. Bu, çok memnuniyeti mucibtir. Ancak böyle zihniyetlerin terbiye ve talimi (eğitimi ve öğretimi) içinde, talebelik halini ve mesaisini (çalışmalarını) görmekten mütehasıl (doğan) neş'e ve sürûr (sevinç) ile malî (dolu) dakikalar geçirdiğim İzmir Sanatlar Mektebi 31 sene zarfında 100 sanatkâr yetiştirmiş (tahkik neticesi takribî) (yaklaşık olarak) kâfi değildir. Her sene 100 talebe yetiştirseydi 3000 i müteceviz (aşan) sanatkâra malik olacaktık.” *Yeni Türkiye Devleti” İzmir Sanat Mektebinden bu nisbette sanatkâr ister. Çok himmet, çok gayret ve çok dikkat lâzımdır. Vasil olmağa mecbur bulunduğumuz seviyeye bugünkü kadar uzak kalışımızın mühim sebeplerinden biri sanata ve sanatkârlığa lâyık olduğu derecede ehemmiyet verilmemiş olmasıdır.*”

13 Şubat 1339 (1923) Gazi Mustafa Kemal ertesi yıl 16 Ocak 1340 (1924) de gelişinde de şunları yazmış: “On bir ay evvel mektebi ziyaret etmiştim. O zamanki meşhudatımla bugün gördüklerim arasında mühim, müsbet farklar vardır. Çalışılıyor, mesai ümitbahş (ümit verici) noktaya müteveccih (yönelmiş) şayan-ı memnuniyet bir surette yürüyor. *Türkiye Cumhuriyeti bu sanat mekteplerinin tam inkişafına çok muhtaçtır*, mensuplarının daima bu hakikati, bu ciddî ihtiyacı nazar-ı dikkatte (gözönünde) bulundurmalarını bu vesile ile de hatırlatırım. Gazi M. Kemal²⁹.

Ertesi yıl, -14 Ekim 1925- gelişinde Gazi, miladî yılını kullanıyor.

“Bu defaki ziyaretimde daha çok memnun oldum. Her sene biraz daha terakki var. *Daha çok lâzım*. Gazi M. Kemal.

Altını çizdiği satırlarda ise, Mustafa Kemal, bir sanat okulunda dahi her şeyden önce, Yeni Türkiye Devletinin temel anlayışının eserlerini görmek istiyor ve gene görülüyor ki, sürekli alâka ve takip, işin tamamlanması için baş şartı Mustafa Kemal, bütün öğretim ve eğitim alanında sadece ilkelerinin tesbitinde değil, onların uygulan-

²⁹ Türkiye’de Teknik Öğretim I. Sayı: 2 - 21. İstanbul Basımevi.

malarında da örnek bir dikkatle göstermiştir. Bu ilgi, Üniversiteden³⁰ tâ, Konya'daki askerî bir nalbant okuluna kadar izlenebilecek zenginliktedir.

Cumhuriyet maarifinin, İstanbul'un düşman işgalinden kurtarılmasından sonra, Maarif Vekillîği teşkilâtına eklenebilen (çünkü Anadolu'da o zaman bir tek yüksek okul yoktu) (H. R. Ö.). Yüksek öğretim Dairesinin bir şubesi Meslekî Öğretim Müdürlüğü olarak adlandırılmış, bu Müdürlük daha sonra 1927 yılında Umum Müdürlük, 1933 yılında da Meslekî ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü ve nihayet Teknik Öğretim Müsteşarlığı seviyesine yükseltilmiş. Bu işlere başlarken, önce eserleri ile tanınmış fizik hocası Müsteşarlık, Merkez Bankası Genel Müdürlüğü ve Milletvekilliği yapmış olan Kemal Zaim Sunel, ondan sonra da Rüştü Uzel Teknik Öğretimin başına getirilmiş ve dünyaca tanınan, Belçika'lı O. Boiz'in 1926 sonlarında Türkiye'ye çağrılarak verdiği proje ve raporları değerlendirme görevini de bu iki meslek eğitimcimiz yürütmüşlerdir. Bu yönden, öğüt olarak ve iş olarak Cumhuriyet maarifin, geçmiş devirlerin maarifinden farkları arandığı zaman başta bu yeni ilâve görev gelir ki, bu da, Gazi Mustafa Kemal'in bilimci olduğu kadar akılcı ve realist görüşlerini ortaya koymasından bu yana verdiğimiz örneklerde de gösterildiği gibi hareket hızı kazanmıştır.

Bu vesile ile Sayın Kemal Zaim Sunel'in bir muhtırasından birkaç cümleyi buraya aksettirmeyi yerinde buluyoruz:

Gazi Mustafa Kemal'in konuşmalarında ileri sürülen ameli ve işe yarar bilgilerin ve hünelerinin kazandırılması ve böylece memleketin iktisadî hayatına güç katılması fikri, meslek ve teknik öğretimin doğrudan doğruya ve bütün icapları ile benimsiyeceği bir saha olmakta da ileri olarak, bu görüş yeni ilköğretim programlarından başlayarak, "*İş Prensi*" ve *iş esaslarına uygun öğretim biçiminde öğretim programlarının başında yer almıştır*³¹.

³⁰ Exil-u Bildungshilfe Horst Widmann Prof. Dr. 1933 ten sonra Türkiye'ye sığınan Alman ilim adamlarının serüveni ve Türkiye Üniversitesindeki çalışmalarını inceleyen bu ciddî araştırma eserinde Dr. Reşit Galip'in Üniversite ıslahatı ile ilgili sözleşmenin asılları. Dr. Schwartz beyanlarına dayanılarak Maarif Vekili Reşit Galib'in Gazi ile yaptığı temas ve konuşmalar ünlü cerrah. Sauerbruch'un Başvekil İsmet Paşa ile temasları ve önerileri dikkat çekicidir.

³¹ Maarif vekâleti mecmuası Sayı: 13 - 14, sh. 447 .ve 1926 ilkokul programların ilk cümlesi.

Böylece öğretim, orta çağdan beri süregelen ezbercilik ve basma kalıpcılıktan da kurtarılmış olacaktı. Bütün öğretim alanı için bir metod anlayışı halinde benimsenen bu yeni görüş, çağdaş eğitimin özellikle Birinci Dünya Savaşından sonra ileri ülkelerin hepsinde değer bulmuş, nihayet endüstri devriminin ve teknik dünyanın da doğal bir basamağı olmuştur. Gazi Mustafa Kemal'in, bugünkü teknik başarılarla ışık tutan bir istikamette öğretimin geliştirilmesini, nerede ise, 50 yıl öncesinden Türkiye için de benimsenmesini istemesi, uzağı ve ileriye görüşün aynı alanda yeni bir belgesini verdiği gibi, onun kamu hizmetlerine sadece kumandan olarak bakmadığını da gösterir.

Kabul etmek lâzımdır ki, uzun yüzyıllar, sadece toprak kültürü el sanatları ve meharetları devresinden kalmış olan Türkiyemiz için, bu alandaki kuruluşlar ve onları yürütenlerin bilgisi ve görgüsü pek iptidai olacaktı. Bu nedenledir ki Cumhuriyet Türkiyesi'nin iş ve meslek hayatı ile ilgili öğretim ve eğitim problemlerini ele almakta, uzmanların kılavuzluğuna ihtiyaç vardı. Bunu daha Bursa'daki konuşması ile, dünya ile irtibatımızı kurmalıyız. Gözlerimizi dünyaya çevirmeliyiz, diyen Gazi Mustafa Kemal, mesuliyet taşıyanlara hatırlatmış oluyordu. İşte bu hayatî davranışın verimli olabilmesi için batıda bu öğretimi organize etmiş ve yürütmüş uzmanlardan yararlanmak yoluna gidilmiş ve Almanya'dan Dr. Kühne, ve Belçika'lı meslek öğretimi umum müdürü Omer Boyse memleketimize davet edilmiştir. Her ikisi de, memleketlerinde birinci plânda bu işlerle uğraşmış ve eserleri dünyaca tanınmış kişilerdi³². Üst tarafı için, yani öteki yabancı uzmanlar için –Güzel Sanatlar hareketinin ve operanın kuruluşu hariç– lüzumlu veya lüzumsuz idi kabilinden sözler söylenebilir. Fakat işaret ettiğimiz bu konularda durumumuz, böyle bir rehberliğe muhtaçtı.

Bu durumu, meslekî öğretim hakkında bir muhtıra hazırlıyan o devrin yüksek öğretim Umum Müdürü Sayın Kemal Zaim Sunel, konuyu her yönü ile bu muhtirasında ele alırken, raporuna: "*Milletimiz, Büyük rehberi Gazi Hazretlerinin idaresi altında, asırlardan beri kay-*

³² Ömer Boyse. Birleşik Amerika'nın teknik öğretimi hakkında üç büyük cilt halindeki eseri (Umumî ve Âli Amerika Terbiye Usulleri) adı altında Dr. Abdullah Cevdet Karlıdağ tarafından dilimize çevrilmiş ve Millî Eğitim Bakanlığınca basılmıştır. Her iki uzmanın, raporları da Türkçe olarak bütün ayrıntıları ile basılmıştır. Maarif Vekâleti dergilerinde özel baskı olarak. (H. R. Ö.).

betmiş bulunduğu siyaset istiklâlini elde etmiş bulunuyor. Şimdi mütevali (birbir arkası sıra) sabvaşların, memleketimizin iktisadî bünyesinde tevhit ettiği (meydana getirdiği) sarsıntuların âsarını (eserlerini) tamir etmek ve memleketimize iktisadî istiklâlini (ekonomik bağımsızlığı) te'min ederek refah ve tekâmül vadisinde lâıyk olduğu istiklâli hazırlamak için mücahedeye, savaşa girmek lâzımdır." dedikten sonra, bu yeni sistemin esas çizgilerini açıklamağa girişmiş ve ilk iş olarak o zamanın Ankara'yı meslekî ve teknik öğretim için memleketin dimağı ve ışık merkezi haline getirme plânı içinde, iki önemli müessesenin kuruluşunu ileri sürmüştür. Bunlardan biri:

"Gazi Mustafa Kemal İş Darülfünunu (Üniversitesi) dir. İş Darülfünunu 1100 öğrenci alabilecek³³ ve tam randımanla işlemeğe başladığı zaman yılda 240 kalifiye işçi, 50 teknisyen, 20 öğretmen ve 10 uzman yetiştirilecektir³⁴. Bu müessese modern bütün vasıtalarla donatılacak, teşkilâtı itibariyle de en son mükemmelliği gösterecektir. Ayrıca memlekette mevcut diğer sanat müesseselerinin sayısını, eserlerini, izliyen bir teknoloji müzesi, zengince bir kitaplığı, araştırma Lâboratuvarları ve çeşitli koleksiyonları olacaktır³⁵.

Bu adı ile kurulamamış olan bu iş Üniversitesinin eksikliğini İstanbul Teknik Üniversitesi haline getirilen ilk Yüksek Mühendislik Okulu ve Teknik Okullar, ve nihayet Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin kuruluşu bu alanda daha o zaman başlanmasını öngören bir davranışın geciktirilmiş olmasının boşluğunu bir dereceye kadar gidermişlerse de, konunun düşünülen, mükemmelliğine hâlâ kavuşturulamamış olduğu da bir gerçektir. Özel paralı yüksek okulların, meslek alanındakilerden başlamış ve kısa zamanda üremiş olması da bu boşluğu bir daha ortaya koymaktadır.

Gazi Mustafa Kemal'in iş eğitimi üzerindeki teorilerinin ve kadın - erkek vatandaşlara eşit öğretim fırsatı isteyen doğrultusunda hareket hızı kazanan müesseseler için, Gazi Mustafa Kemal İş Darülfünundan sonra yapılmış ikinci teklif ise, "Kız Enstitüsü" nün kuruluşudur. "İsmet Paşa Kız Enstitüsü" nün kuruluşu bu teoriden çıkmıştır.

³³ Maarif Vekâleti Mecmuası. Kemal Zaim Sunel. Meslekî tedrisat hakkında muhtıralar. Sahife: 447.

³⁴ O tarihe göre 1927 - 1928 lerde.

³⁵ Etraflı bilgi için Maarif Vekâleti Mecmuası'nın 13 ve 14. sayılarına başvurulabilir.

Kemal Zaim Sunel, muhtırasında, bu iki yeni kuruluş teorisi için, şu tanımlamayı yapmaktadır:

“İş Darülfünunu erkekler hakkında ne ise, Kız Enstitüsü de kızlar hakkında o olacaktır.”

İlâve etmek isteriz ki sonradan, Vilâyet merkezlerine, hattâ bazı büyücek kazalara kadar götürürken bu ikinci kuruluşların, akşam kursları dahil, kadın iş ve meslek hayatından, verimli etkilerinden başka, kıyafet kanunu ve insan gibi yaşama yolunda devrimci davranışlara ve kadın hayatı inkişâfına da büyük hizmetleri olmuştur. Böylece eğitim görevinin kapsamının bu anlayış ile genişletilmiş ve bilimsel, disiplinin rehberliğine önem verilmiştir. Ve hepsi de söyleniş tarihlerine ve yerlerine göre ayrı bir manâ taşımıştır ki hepsinin keşiştiği mihver Türk eğitiminin *millileşmesi*, *modernleşmesi*, *demokratlaşması* ve *laikleşmesi* gibi çağdaş eğilimlerin düzeyine ulaşmasının da birleştirilmiş olmasıdır.

Bilimin önemi ve bilimsel kuruluşlar

Şimdi, eğitim görüşlerini, temel felsefesi ile belirten bu konuşmaların Samsun İstiklâl Ticaret Okulunda söylenmiş olanı da karakteristik çizgileri ile inceleyelim:

Aslında Mustafa Kemal’in bütün konuşmalarının ışığı altında geniş bir hazırlık faaliyetinin ve harekete geçiş hamlelerinin, Cumhuriyetin ilânı ile hızlandığı ve onun, yakın dikkat ve ilgisi ile yolunu aldığı görülür.

Gazi Mustafa Kemal esaslı konuşmalarından bir başkasına 22.IX. 1924 deki Samsun konuşması ise şöyle başlıyor:

“Hayatta her şey için, uygarlık için, başarı için en hakikî mürşit, (en gerçek uyarıcı) *ilimdir*, (bilimdir)³⁶, tekniktir. Bilimin, teknik dışında bir uyarıcı aramak dengesizliktir. Cehalettir, gaflettir. Bilimin ve tekniğin yaşadığımız hergün nasıl olgunlaşıp geliştiğini kavramak ve ilerlemelerini gözden kaçırmamak Ankara dahil, Anadolu’da da gereklidir. Atatürk’ün bu sözleri söylediği zaman bu uyarıya cevap verecek olan bilim merkezlerinden bir tekinin dahi Anadolu’da olmadığını düşünecek olursak, işe nereden ve nasıl başlanması gerektiğini belirttiği nedenleri ile bir arada kavramış olur” İşte bu neden-

³⁶ Bu sözü D. T. C. Fakültesinin ön cephesinde yazılıdır.

ledir ki Atatürk hemen Cumhuriyetle başlattığı eğitim reformlarının ilk kademelerini yeni düzenine koydurur koydurmaz, çağdaş bir Üniversite olmaktan çok bir seviyede kalmış olan İstanbul Darülfünun'unun ıslahını, Maarif Vekili Doktor Reşit Galib'e vazife olarak vermiş, Ankara Üniversitesinin kuruluşuna girişmiş ve Doğu Anadolu için de Van'da bir bilim merkezi'nin temellerinin atılmasını, zamanın Maarif Vekili Saffet Arıkan'a vazife olarak vermiştir. Ne var ki, Atatürk'ün ölümünden sonra, bu hız, onun ölçülerine göre geliştirilememiş, hattâ bu üniversite için hazırlanan ilk rapor, -taşıdığı güçlükler gibi nedenler dahil- ortadan kaybolmuştur. Ve yeri de onun seçişi gibi olamamıştır.

Adı geçen Samsun konuşmasında Mustafa Kemal, dünyanın gelişme devrini ve bu konuşması sırasında karşılaştığı eski öğretmenin şahsında eğitimin değerini de şöyle açıklamıştır:

“— Gerçi biz, belki de burada bulunanların hepsi dünyaya geldimiğimiz zaman, bu topraklar üzerinde yaşayanlarla beraber kahredici bir istibdadın pençesinde idik. Ağızlar kilitlenmiş gibi idi. Muallimler ve Mürebbiler, yalnız bir noktayı dimağlara yerleştirmeye mecbur tutulmakta idi. Beniliğini, herşeyini unutarak, bir heyulâya boyun eğmek, onun kulu kölesi olmak..”

Gazi Mustafa Kemal, bu sözleri, 1924 Eylülünde Samsun'da İstiklâl Ticaret Okulunda onuruna verilen bir çay ziyafetinde öğretmenlere yaptığı tarihî konuşmasında söylemişti:

*“— Benden önce konuşan arkadaşlarımızdan biri, bana nereden ilham ve güç aldığımı sordu. Bu soruya kısa bir karşılık vermiş olmak için diyebilirim ki, biz bugünkü uyanıklığımızı düne, geçmişe borçluyuz. Babalarımızın, analarımızın, yetiştiricilerimizin ruhlarımızda ve kafalarımızda verimli etkileri vardır. Hatırlatmak lâzımdır ki, o baskı altında dahi, bizi bugün için yetiştirmeye çalışan hakikî fedakâr Muallimler ve mürebbiler eksik olmamıştır. Onların şimdi burada (dinleyiciler arasında) bir zat-ı âliye (yüksek bir kişiye) tesadüf ettim. O, benim rüştüye birinci sınıfında muallimim idi *. Bana henüz temel bilgileri öğretirken istikbal için ilk fikirleri de vermişti.. 37”*

* BİR NOTUMUZ: Atatürk'ün öğretmeni için kullandığı “zat-ı âli” sözünü Behçet Kemal Çağlar Türk Dil Kurumunca yayınlanan bir çeviride “pek sevdiğim bir kişi” olarak almıştır. Bu saygı bağıni yeterince karşılamamaktadır. Ayrıca aynı çeviride Rüştüye Okulu da (İlkokul) olarak dilimize çevrilmiştir ki yanlıştır. (Bugünün diliyle Atatürk'ün söylevleri) T. D. K. yayımları 1968, Sh. 143. H. R. Ö.

³⁷ Sayın Naki Yücekök. Bak, Eğitim Hareketleri Sayı: 198-199-1971 ve Kültür Sanat Dergisi sayı: I, 1973 H. R. Öymen.

Mustafa Kemal, bu sözleriyle hem eğitimin geleceğe yönelen bir yatırım olacağını öğretmeninin davranışında açıklıyor, hem de “nereden ilham aldınız” sorusunu cevaplarırken Rüştiyenin ilk sınıflarındaki öğretmeninin etkisini de belirtmek istiyordu. Nitekim bu öğretmenini bir örnek olarak hatırlattıktan sonra “İşte, eğitimidir ki, bir milleti şanlı, ünlü veya esir yapar. .” diyerek eğitimin önemini başta değerlendirmiş ve hayatı boyunca konuşmaları ve davranışlarıyla bu görüşüne sadık kalmıştır.

“Eğitim sözüne herkes kendine göre, kendi amacına uygun bir anlam verebilir. Söz derinleşince eğitimin ereklere, amaçları değişir : Dinsel eğitim, ulusal eğitim, uluslararası eğitim vardır. Bütün bu eğitimlerin ereklere, amaçları da başka başkadır. Ben burada yalnız yeni Türkiye Cumhuriyetinin yeni kuşaklara vereceği eğitimin, ulusal eğitim olduğunu bütün kesinliği ile belirttikten sonra ötekileri üzerinde durmayacağım bile. Yalnız ulusal eğitimle ne demek istediğimi bir örnekle açıklamış olacağım :

“Yeryüzünde üçyüz milyondan çok islâm vardır. Bunlar, ana, baba, öğretmen eğitimi ile yetişmekte, ahlâklı olmanın yolunu öğrenmektedir. Ama acınılacak gerçek şudur ki bütün bu milyonlarca insan yığınları şunun ya da bunu tutsaklık zincirleri altındadır. Aldıkları eğitim, edinmekte oldukları ahlâk, onlara bu tutsaklık zincirlerini kırabilecek insanlık meziyetini verememiştir, veremiyor. Çünkü bu yığınlar ayrıca bir ulusal eğitimden geçmemiştir !

Ulusal eğitimin ne demek olduğunu kavramakta artık hiç bir karanlık yön kalmamalıdır. Bir kere ulusal eğitim ilke olarak alındıktan sonra onun dilini, yönetimini, araçlarını da ulusal hale sokmanın gerekliliği tartışılmaz olur. Ulusal eğitimle geliştirilen, olgunlaştırılan bu kafaları bir yandan da, paslandırıcı, uyuşturucu, gereksiz, saçma sapan inanışlar ve düşüncülerle doldurmaktan da özenle sakınmak gerekir.

Demir konuşan bir hoca efendi düşüncesini açıklamak için “Vettîn-i vez-zeytûni” âyetini kendince yorumladı. İncir ve zeytin çekirdeğinden “düstür” çıkardı. İncirin çekirdeğindeki çokluğu, zeytinin çekirdeğindeki teklifi belirtecek oldu. Âyetin anlamı bu mudur, değil midir, bir şey diyemeyeceğim. Yalnız bu yolculuğum sırasında bu âyetin kavramını bir başka hocaya soracak oldum da yarım saatlik bir inceleme yaparak karşılık verebileceğini söyledi. Ömrünü medreselerde din bilgisi okumak ve okutmakla geçiren bir adam bile bir kitabın bir satırını Türkçe anlatabilmek için böyle güç durumda kalırsa işin derinine varamayan halk ne yapar, ne desin? Bunun içindir ki, genç kuşağın, ışık

*almaya ve içine sindirmeye elverişli kafasını yormadan, gerçeğin izleriyle besleyip süslemek en doğru yol olacaktır. . .*³⁸

Cumhuriyet Eğitime Geçişte Hamleci Atılımcı Başlangıçlar:

Cumhuriyet eğitime geçiş devrinin dördüncü, fakat Cumhuriyetin ilanı üzerine de bakanlıkta kalan birinci Maarif Vekili olarak İsmail Safa Özler'in eğitim üzerine olan düşüncelerinin giriş bölümünü yukarıdaki satırlarda değerlendirmiş bulunuyoruz. Hiç şüpheye düşmeden denebilir ki, ondan önceki bakanların hiçbiri İsmail Safa Özler gibi millî Eğitimin temel sorunlarına inememiş, özellikle kuruluş savaşları sonunda girişilecek eğitim devriminin ilkelerine böylesine ihtilâlcî bir kavrayışla değinmemiştir. Fransız büyük ihtilâlinin öncelerinden halk eğitimi üzerine dikkati çeken savaşlarıyla tanınan Kondorse'yi benimseyen sözleri ve yorumlarıyla da Safa Özler'in kendinden önce gelenlerden daha köklü reform hareketlerine yakın ve taraftar olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim Cumhuriyetin ilânından 10 yıl sonra kanunlaşabilen Maarif Şûrası toplantılarının ilk nüvesi sayılabilecek olan geniş ilmi heyetlerin birincisini göreve çağırmakta ve bu toplantıyı açarken yaptığı konuşmada ileri sürdüğü geniş anlayış ve kavrayış da bu görüşümüzü doğrulamaktadır. Bu söylediklerimizi o yıllarda İstanbul'da yayınlanan meslek dergilerinden de izlemek mümkündür. O derece ki o yıllarda yurdun geniş topluluğunu tarihin bir görüntüsü olarak içinde toplayan İstanbul öğretmenlerinin önemli bir problem haline gelen huzursuzluklarının da giderilebileceği umudu İsmail Safa Özler'in bakanlığa tayini ile kuvvetlenmiştir.

Örneğin "Safa Beyefendi ilmi heyetin ilk celsesinde açık gönüllü, mütevazî ve samimî hilkatli bir idare adamı sıfatiyle konuşmuştur..." "Maarif müesseselerimizin şahsî icraata bağlı istikrarsız ve istinatsız kalması bugünkü kurak ve elemli manzaranın en büyük amilidir. Vekâlete geldiğim gün hastalığı bu noktada gördüm." diyebilmiştir. "İlmi heyetin çıkardığı kanun projeleri dünyanın maarif ve terbiye cereyanlarına uyduğu gibi bizim terakkimizi de temin etmeğe müsaittir". Bu izlenimler 1922 yılında İstanbul'da yayımlanan ve her derecedeki öğretmenleri temsil eden *Muallimler Mecmuası*'ndan okuyabiliyoruz (Sayfa 244 - 245). Cumhuriyet eğitiminin bir nevi anaya-

³⁸ Gazi M. Kemal'in Samsun İstiklâl Ticaret Okulundaki konuşmasından.

sası sayılan *Öğretim Birliği* kanunu da Millî Eğitimin Kurtuluş savaşlarına dayalı millî yapısına olduğu kadar çağdaş görüşlerine uygunluğu da yepyeni bir aşama olarak kendini göstermiş ve meclisin o zamanki yapısı ve geleneksel nedeniyle hararetli tartışmalara hattâ çekişmelere de yol açmıştır. Aslında bu akımı destekleyen ve etkileyen yukarıdaki sayfalarda kapsamını özetlediğimiz Atatürk'ün Bursa konuşmasında ilk tohumlarını atmış bulunmaktaydı. Özler'in kendinden önce gelen bakanlardan önemli bir farkını burada aramak yerinde olur. Çünkü birinci ve ikinci Umur-u Maarif Vekilleri Dr. Rıza Nur ve Hamdullah Suphi Tanrıöver daha çok Hars kelimesiyle tanımlanan millî kalıtlar ve intikaller üzerinde durmakla yetinmişler, onları takip eden üçüncü Umur-u Maarif Vekili Mehmet Vehbi Bolak da bunlara *dinî eğitimin* sorunlarını ve konularını katma yolunda bir davranış göstermiş ve derslere ilâhiler koydurmak, öte yandan medreselerin öğretmen ihtiyacını orta dereceli umumî okul öğretmenleriyle kuvvetlendirmek suretiyle ikili öğretim düzenini yürütme çabasına girişmişlerdir. O devrileri yaşayan öğretmenler arasında daha çok idareci bir meslekten gelen ve bildirimlerini doğrudan doğruya maarif örgütlerinin başına değil de vekilliklere ve muhtasarlıklara göndermek suretiyle öğretim ve eğitim özgürlük ruhunu bağlayıcı bir davranışı benimsemek özelliğini göstermiştir. Onun bu durumu işe başladığı zaman 20 Kasım 1337/1922 de idare âmirliklerine duyurmasıyla başlayan ilk yazısında da bu özelliği fark etmek mümkündür: "Büyük Millet Meclisinin teveccüh ve itimadına istinaden maarif vekilliği zavifesini deruhde ettim³⁹. Birçok asırların kötü idaresi tesiriyle lâayık olduğu tefeyyüz ve itilâya mazhar olmayan memleket gençliğini *hakikî bir Aşk-ı Dinî ve Millî, sarsılmaz bir seciyye ve ahlâk ile teşhiz ederek ecdadımıza lâayık* bir nesil ihzar etmek mesaimin umde-i esasisi olacaktır. İstiklâl ve mevcudiyetimizi kurtarmak için kudsî bir mücadele açtığımız şu anda her türlü varlıkların mesnet ve esası olan hayat-ı maarifimizi şaibelerden ve inhitatlardan kurtarmak için bütün arkadaşlarımı azamî müzaheret ve mesaisini Cenabı Hakkın tevfiyatının refakatini temenni ederek vazifeme ümid ve itminan ile başlıyorum." Bu bildiride geçen aşk-ı dinî deyiimi Cumhuriyetin ilânı yılı dahil gelen bakanların bildirimlerinde böylesine

³⁹ Cumhuriyete gelinceye kadar olan sürede kabine usulü uygulanmadığı için Meclis namına hizmet alan Vekiller doğrudan doğruya meclis tarafından teker teker seçilmekte idiler. H. R. Ö.

içtenlikle benimsenerek ifade edilmediği gibi gerek Rıza Nur'un gerekse İsmail Safa Uzler'in kısa ve daha çok realist üslupta görünen bildirilerinde Tanrı deyiminin daha kurtuluş savaşları yıllarında da kullanılmış olduğunu göstermektedir. İşe başlama bildirisini bu eleştirimize aktardığımız Mehmet Vehbi Bulak'ın zamanında sürdürülen eğitimin dini ilkeleri Cumhuriyetin ilânını izleyen yılda öğretim birliği kanunuyla girilen reformlarda o zamana kadar *şer'iyye ve evkaf bakanlıkları* tarafından yürütülen *medreselerin* ilgası ve din görevlilerinin yetiştirilmesine mahsus müesseselerin de ancak millî eğitim bakanları tarafından yürütülmesi ve nihayet bu akımın hilâfet müessesesinin de aynı yılda kaldırılması sureriyle lâik Cumhuriyetin lâik öğretimi doğrultusunda bu konuya ait öğretimin vicdan hürriyeti görüşü ışığında ihtiyari biçimde programlarda yer alması kararlaştırılmıştır. Şunu da söylemek yerinde olur ki Mehmet Vehbi Bulak kadar dinî eğitimden yana görünmemekle beraber, 16 Temmuz 1921 de Sakarya savaşları arifesinde Ankara'da toplanan İlk Maarif Kongresinin kapanış konuşmasını yapan Hamdullah Suphi Tanrıöver de "*Milliyet aşkının telkininde kusur edilmemesinin elzem olduğunu*" açıkladıktan sonra şu cümleyi "*Bazılarında görüldüğü üzere terbiye-i milliyeyi dinden hariç telâkki etmenin bir hatay-ı fâhiş (büyük hata) olduğunu*" söylemiştir*⁴⁰. Atatürk ve İnönü'nün Cumhuriyet ilânı arifesinde ve öğretim birliği kanununun kabulünde açıklanmış, daha çok dinin siyasete alet edilmesinde yarar yerine zarar gördükleri için bu konuyu lâik öğretim anlayışında daha samimi bir bağlılıkla değerlendirilebileceğini belirtmek istemişlerdir. Bu fikirler kanunun meclise gönderilmesi arifesinde, Atatürk'ün konuşmasında ve kanunun müzakeresi sırasında başvekil İsmet İnönü'nün söze karışmasında kendini belli etmektedir.

Konu insanlık tarihi içinde derinliğine giden bir sosyal münasebet taşıması, öte yandan milliyet cereyanlarından ve müsbet bilimlerin hayatı etkilemesi bakımından dünyaca zaman zaman özel bir eleştiri halinde eğitim sorunları içinde de yer aldığı düşünülecek olursa çok partili hayata geçişten sonra yeniden ele alınması veya Türkçeleştirilen ezanın tekrar Arapçaya dönüştürülmesi gibi durumlar son zamanlara kadar tartışma konusu olmaktan çıkmamıştır. Ancak bu kısımdaki hareketler Cumhuriyet sonrası sınırları içinde geçtiği

⁴⁰ Bak. Ek 2. 1921 Maarif Kongresinin kapanış konuşması - Hamdullah Suphi (Tanrıöver)

için sözü burada kesmemiz yerinde olur. Cumhuriyetin ilânına kadar geçen süre içinde eğitimin millî yapısı ve anlayışı üzerinde gerek Mehmet Vehbi Bulak'ın zamanında gerekse İsmail Safa (Özler)'in Bakanlığı zamanında Özel yabancı okulların kapitülasyon devirinden kalma hareketler de eksik olmamıştır. Fakat özgürlük ve tam bağımsızlık savaşına giren Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetleri ve Cumhuriyete geçişte görev alan bakanlar bu özlemleri önleyecek davranışlardan asla geri kalmamışlardır. Bu konuda iki örneği vermemiz bu yargımızı daha da aydınlatacaktır. 30 Temmuz 1338/1922 tarihli bir Vekiller Heyeti kararname Amerika Şark-ı Karip Heyeti misyoner şirketleri tarafından Türkiye'de Dar'ül - Eytam (Öksüzler Yurdu) ve okullar açılması için izin istemesi üzerine çıkarılmıştır. Bu isteğe "ecnebi tebaasından olanların mektep açabilmesi için o yerde kendi tebaalarından okula ihtiyaç gösterecek sayıda nüfusun bulunması ve o devletler memleketinde de Osmanlı tebaasının mektep açmasına müsaade usulünün yürürlükte olması şart koşulduğundan bu müracaatların istedikleri yerde Amerika tebaası bulunmaması sebebiyle adı geçen talimatname hükümlerinin muhafazası ve muavenet heyetleri tarafından açılan Dar'ül - Eytam'lardaki öğretimin hususî okullar talimatnamesine göre Türk tebaası namına ruhsatnameye bağlanması ve Fransızlarla olan itilâf mucibince harpten önce mevcut mektepleri hakkında kanunlarımıza riayet ettikçe müsaadede bulunulması ve fakat yeniden mektep açmalarına izin verilmemesi kararlaştırılmıştır. ⁴¹"

Maarif Vekili Mehmet Vehbi Bulak zamanında çıkarılan bu vekiller heyeti kararını izleyen yılın 20 Aralık 1923 yılında Maarif Vekili İsmail Safa Uzler'in bakanlığı sırasında benzeri bir bildiri de Vilâyetlere ve müstakil Mutasarrıflıklara şöylece bildirilmiştir:

1- 1918 mütarekesinden önce mevcut ecnebi mektepleri (Fransız, İngiliz, Amerika ve İtalyan mektepleri hükümetimizin kanunlarına ve emirlerine kayıtsız ve şartsız riayet etmek, ilk sınıflarında haftada 4, orta sınıflarında ikişer saat Türkçe, her sınıfında birer saat Türkiye Coğrafyası ve ikişer saat Türk Tarihi okutmak ve bu dersleri

⁴¹ Maarif Düsturu I. cilt 1927 - Maarif Vekâleti Basımevi - Toplayan: Faik Reşit (Unat) Sayfa 325.

1950 den sonra Millî Eğitim Bakanı olan Avni Başman da 1922 yılında Samsun'da evvelce açılmış olan Amerika Şark-ı Karip Heyeti tarafından yürütülen Darüleytam'ın Müdürlüğünde bulunmuştur. H. R. Ö.

öğretecek Türk muallimlerine derecesi aynı olan Türk mekteplerinde verilen maaştan aşağı olmamak üzere aylık verilmesi ve genel olarak teftiş ve murakabemizi kabul etmek şartıyla yeniden öğretimlerine devam edebilirler. Adı geçen koşullara uydukça öğretimlerine karşı gelinmeyecek ancak, sabık hükümetlerden alınmış olan ferman ve ruhsatnameleri Türkiye Cumhuriyeti adına tescil ettireceklerdir.

2. Bundan sonra kurulacak müesseseler hakkında özel okullar yönetmeliğinin 4. maddesindeki şartlar aranacaktır.

3. Mondros mütarekesiyle Lozan andlaşmasının kabulü arasındaki sürede açılan mektepler vekâlet tarafından yapılacak incelemelerden sonra verilecek karara bağlıdır. Bu gibi mektepler varsa derhal bildirilecektir.

4. Adı geçen mektepler daimî surette teftiş edilecektir.

5. Kanunlara ve nizamlara riayet etmedikleri teftişler sonunda anlaşılacak ecnebi mektepleri ve gayri ecnebi bilûmum hususî mektepler hakkında gereken muameleye başvurulacak, vekâlete derhal bilgi verilecektir.

Yukarıda yazılı maddelerin hakkıyla tatbikine önem verilmesi ve maarif idarelerinin bu gibi mektepler idare heyetlerine karşı müşkülâta tesadüf edildiği takdirde derhal vekâlete malûmat verilmesi tebliğ olunur.”

Çoğu misyoner okulları olan bu yabancı okulların durumu 1931, 1932 lerde çıkarılan bir kanunla umumî ilköğretimin Türk okullarında bitirmemiş olan Türk çocuklarının bu okullara devamlarının yasaklanması herbirine birer Türk müdür tayin edilmesi ve okullarda bulunan dinî kişilerin heykellerinin kaldırılması, kıyafetlerin dinî kisvelerden ve giysilerden arınması gibi kayıt ve şartlarla daha da millî yapımıza yer vermesi gibi şartlarla kayıt altına alınmışlardır, ki bu yabancı okulların Cumhuriyetten önce Türk çocuklarının milliyetlerine ve dinlerine karşı girişmiş oldukları yıkıcı çalışmalara Cumhuriyet öncesi saltanat devrinin nasıl rıza gösterdiğine şaşmamak elden gelmez⁴².

⁴² Ecnebi mekteplerinde Türkçe Tedrisatı, Sayı 36, 1926 Aralık, Muallimler M. Sayfa 1920, Yazan: Alman Mektebi Müdürü Richard Dreuser, Derginin yorumu H. R. Öymen tarafından ibretli şekilde yazı sonunda açıklanmış ve Türkiye'nin Ana Eğitim Problemleri kitabında da ayrıca eleştirilmiştir.

İsmail Safa Özler'in Cumhuriyet eğitimini Atatürk'ün direktifleri ışığında aydınlatan önemli bir bildirisini de bu eleştirimize son bölüm olarak katmayı gerekli görüyoruz.

“Türkiye Büyük Millet Meclisinin üçüncü içtima yılını teşkil eden 1338-1922 malî yılı sona erdi. Dördüncü sene 1923 başladı. Terakki merhalelerinden şimdiye kadar türlü sebeplerin tesiriyle geri kalan milletimiz şu yenileşme devrinden sonra takip edeceği meslek, hakikî maarifseverlik azmi ve gayretiyle dolu olmadıkça istikbalin sağlanması için beslenen bütün ümitler bir hayalden ibaret kalacaktır. Yarınki neslin manevî hayatı ile her türlü sorumluluğu yüklenmiş olan maarif memurları, kendilerini müşterek ve mukaddes gayelerinin gerçekleşmesine ulaştıracak çizgilerini açıkça bilmelidirler. Vekâlet teşkilâtının birçok noksanına rağmen vazifesinin değindiği her noktada bir faaliyet eseri uyandırmak maksadiyle çalışıyoruz. Hamiyeti vataniyelerinin yüksek derecesini takdir ve şükranla karşıladığım muhterem arkadaşlarımla bütün mesai ve icraat yollarında kıymetli yardımlarının gittikçe daha feyizli, daha meşkûr (şükrettirici) eserlerle hissedeceğime eminim.”

Cumhuriyet Eğitimiine geçişin ilk genelgesi

CUMHURİYET EĞİTİMİNE GEÇİŞİN İLK GENELGESİ

Maarif-i Umumiyyeden Maksat Nedir?

“Şimdiye kadar maarif idaresi en doğru anlamıyla bir mektep nezaretinden başka bir şey değildi. İstanbul'da ilk maarif teşkilâtının temeli 1254 de yayımlanan bir ferman ile atıldı. Bunun bütün muhteviyatı mahalle mekteplerine aitti. Mekteplerin biraz daha asrî bir şekle çevrilmesi düşünüldüğü sırada yalnız okuyup yazmanın tamimi, yalnız cehaletin giderilmesi, yalnız yetişecek neslin aktan kararı seçmesi söz konusu idi.

Yıllarca maarifin resmî programı bu dar ve sıkışık çerçeve içerisinde soluk bir istihale geçirdi. Birbirini izleyen gürültülü ve tanzimatlı fermanlarla o zamanki Maarif-i umumiye nezaretlerinin, encümen-i danışlarının, maarif-i umumiye meclis-i muvakkatlerinin hattâ meclis-i vâlânın şuray-ı nafia gibi heyetlerin maarife ait muhakkematında iptidai tahsilin temininden başka hiç bir esas gözetilmiyordu. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse *bu hâl Tanzimat devrine zorla izafe edilen o teceddüt ve intibah temayülâtından çok uzaktır.* Şarkın yaşlı mütefekkir tarihi ile garp medeniyetine bir noktada temas eden İstanbul muhitinde 19. asrın terbiye ve maarif gayelerine bu kadar az nüfuz edilmesi, teessürle düşünülecek bir hâldir. Şarktaki bu gerilgi

hangi faktörlerin doğurduğunu uzun uzadıya incelemeye gerek yoktur. Terbiye ve maarifin asıl millî, heyecanlı ve serbest cereyanları, bir memlekete *siyasî inkılâplarla beraber dahil olur. Fikrî temayüllerin en sonra geçebileceği hudutlar, sarayların aşılmaz duvarlarıdır.* Fransa ihtilâlinin insan kanıyla vücuda getirdiği Hukuk-u beşer mevzuu, hiç şüphesiz kendi intihabatını kendi vicdanının da taşımaya şuarsuz bir cemiyete istenmeden bahşedilmiş bir imtiyaz, bir rütbe değildir. *Batı çoktan bu imtiyaza lânyktı. İstihkakını da azimle, cüret ve metanetiyle bilfiil ispat etmişti.* Fakat inkılap fikrini yaşatanlar daha doğrusu yaşatmak isteyenler, daha ciddi düşündüler. İhtilalin bütün şer'î haklarına, yüksek mefkûrelerine rağmen halkın seviyesi, elde edilen hakların her türlü inceliğiyle muhafazasında kâfi derecede sağlam bir kuvve-i müeyyide, bir zıman (belge) teşkil etmiyordu. Hâkimiyet-i Milliye ileride tehlikeye uğramamak için büyük, küçük bütün efrad-ı milletin, *bütün millî içtimâî zümrelerin fikren daha yükselmesi, onun esaslarını şuurulu bir imanla kavraması lâzımdı.*

Maarif Teşkilâtını ilk defa bir inkılâpçı zihniyetiyle düşünen ve bunu her cemiyetin müstakbel ihtiyaçlarıyla tevhid etmek vasıtalarını arayan (kondorse) Fransız millet meclisinde okuduğu uzun lâyhalarında özellikle iki umdeye kuvvet verdi. Birincisi şüdyu. İnkılâbın mesut neticelerini idrak eden vatandaşlar arasında hiç bir ferdin yarın millet meclisine bilhassa hükümet kapısına gelip de “Bana hakkımı verin, fakat ondan nasıl faydalanacağımı bilmiyorum. Ben cahilim” diyememesi lâzımdı. *İkinci umde, her ferdin mensup olduğu meslekte ileri gitmesi için muhtaç olduğu en amelî vesaiti kendi muhiti içinde kolaylıkla bulmasıydı.* Muazzam bir inkılâbı takip eden bu program hiçbir zaman yeniliği zail olmayan kıymettar bir numunedir.

Kondorse'nin sözleri ispat eder ki, maarif-i umumiye idaresinin deruhde edeceği vazife yeni nesli yetiştirmekten ibaret değildir. Nesl-i hazırın irfanen yetişmesine çalışmak, *onun fikren muhtaç olduğu terakki ve tekâmül esbabını düşünmek ve temin etmek maarif idaresinin mesuliyeti altındadır. İstikbali uzak senelerde değil, yarının tekâmülünde aramak en mühim vazifelerimizden birini teşkil eder. Terbiye ve maarifi iptidâî mekteplerinin sıralarına sığdırmak bütün ihtiyaçlarımızı tatmin etmez. Bize mekteplerden sonra meslekî ihtisasları kolaylaştıracak ve teşvik edecek birçok ilmi müesseseler lâzımdır.* Sulhün takarrürü irfan ve ihtisas ocaklarımızla uğraşmamıza müsait bulunduğu dakikada mesaimizi en evvel birbiriyle ahenkli ve mütesanit üç gayeye tevcih etmek mecburiyetindeyiz:

TERBİYE, TAHSİL, İHTİSASLAŞMA

“Bu esaslar hakkında programlarımızı ayrı ayrı prensipler dahilinde izah etmemiz mümkündür. İlk gayemiz, *millî ve asrî terbiyeyi* vatanımızın en uzak köşelerine kadar dağıtmak ve yaymak olacaktır.”

Cumhuriyet eğitimine geçiş döneminin dördüncü, Cumhuriyetin başlangıcında ise birinci Millî Eğitim Bakanı sayılan İsmail Safa Uzler’in bu önemli genelgesinin son cümlesinde kesinlikle belirtilen “İlk Gayemiz”, *millî ve asrî terbiyeyi*, vatanımızın en uzak köşelerine kadar dağıtmak ve yaymak olacaktır” sözleri, bizce *Cumhuriyet eğitime girişin ilk aşamasıdır* ki, aslında Atatürk’ün 1922 de Bursa konuşmasında açıkladığı eğitim ilkelerinin ve görevli bakanlığın genelgesinde yerini alan *bir tekrarı gibidir*. Cumhuriyetin ilânından sonraki aşamalar ise, *bu çağdaş görüşü, demokratik ve lâik doğrultusunda gelişmeleri kapsayacaktır ki*, bu dönemi ilerde ayrıca inceleyeceğiz.

İsmail Safa Uzler’e gelinceye kadar 1920 - 1922 Kurtuluş savaşı yılları arası ise, önceki bölümlerde açıklandığı gibi *dinî, millî* eğitim mihverî etrafındaki davranışlar ve hareketlerle geçmiştir. Ancak Atatürk 1921 - 25 yıllarına kadar uzanan direktif niteliğindeki konuşmaları ve davranışları, siyaset felsefesindeki görüşleri ve girişimleri ile *Millî eğitim, çağdaş, demokratik ve lâik* eğitim ilkesi üzerinde karar kılmıştır. Bu dönem de aslında İsmail Safa Uzler’in vekilliği zamanında Cumhuriyetin ilânından üç ay önce Ankara’da toplanan (*Birinci İlmî Heyet*) kararlarında ve onu izleyen yılda (Öğretim Birliği) Kanununun çıkarılması ile başlar.

Cumhuriyet eğitiminin bir nevi anayasası saydığımız (*Tevhid-i Tedrisat*) (Öğrenim Birliği) Kanununun Büyük Millet Meclisindeki tartışmaları ki adı geçen kanunu şeriye ve evkaf vekâletlerinin yukarıda belirtildiği gibi Atatürk’ün Başbakan olarak İönnü’nün kanunların meclise sevki arifesinde veya müzakeresi sonunda konuşma ihtiyacını duymaları da bu kanunun bir belgesi olarak değerlendirilmelidir.

Bu tarihe kadar Millî Eğitimde yapılan değişiklikler, meşrutiyet döneminin *lisanı osmanî, Tarihi Osmanî* şeklinde adlandırılan ders gruplarının Türk dili ve Türk tarihi mihverî etrafında bütünleştirilmesi çabalarından ve bu yönetmeliklerde yer alan *sadık bir teb’a* yetiştiren amacının ve padişahın doğum ve tahta çıkış (Velâdet ve Cülûs-u Padişahî) günlerinin okul tatili günlerinden sayılmaması şekline çevrilmesinden ibaret kalmış, üst tarafına el sürülmemiştir.

Nitekim bu kayıtlar dışında 1913 tarihli tedrisat-ı iptidaiye Kanunu ile ona göre hazırlanan 1915 tarihli öğretim Yönetmelikleri de Cumhuriyetin ilânına kadar yürürlükte kalmış hattâ Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetleri tarafından işaret ettiğimiz çıkarımlar dışındaki içerliği ile aynen bastırılıp örgütlere gönderilmiştir.

Atatürk'ün Sakarya Savaşı arifesindeki ilk konuşmasının anlamında belirttiği yeni bir eğitim düzeninin kurulması direktifine uyularak Cumhuriyetin ilânı arifesinde hazırlanan *Birinci İlmî Heyetin* eğitim konularını Orta ve Yüksek derecelerine kadar, ayrıca öğretip eğitim yolu dışında yaygın ve halka da açık hareketlerini ve vatandaşın devlet hayatına aktif bir şekilde katkısı olacak bilgi ve ilgilerini öne süren girişimidir ki, bu heyeti Cumhuriyet Millî eğitimin yeni ilkelerini ve örgütlerini ortaya koyma ve yürütme çabalarına öncülük etmiştir.

1920 - 1922 yılları arasında Atatürk'ün yukardanberi aydınlattığımız doğrultularına uyan bir Eğitim düzeninin hazırlanışı çabaları sürdürülürken Osmanlı İmparatorluğundan kalma dinî eğitim kuruluşlarının ıslahına girişme hareketleri de dikkati çekmektedir. Öğretim Birliği kanunun çıkarılmasından önce Şeriye ve Evkaf vekâletlerine bağlı bulunan bu kuruluşların Maarif vekâleti ile iş birliği kurması da Gazi Mustafa Kemal'in bir konuşmasında öne sürülmüştü. Bu durumu suretini verdiğimiz şu belgede⁴³ bulmak mümkündür:

ŞERİYE VEKİLİ FEHMİ EFENDİ HAZRETLERİYLE MÛLÂKAT

Memleketimizin pek mühim ve muhtacı ıslah işlerinden biri de medreselerimiz ve evkafıdır. Şeriye vekâletinin nasıl çalıştığını ve atıye ait ne gibi tasavvurlarda bulunduğunu anlamak için muharrirlerimizden birini şeriye vekili Hasan Fehmi Efendi nezdine gönderdik. Efendi hazretleri muharririmize nezaketle kabul ettiler ve aşağıdaki soruları cevaplandırdılar.

S — 1) Medari-si-ilmiyenin ıslahı için neler tasavvur buyuruyorsunuz?

C — 1) *Musa Kâzım* ve *Hayri Efendi*'lerin⁴⁰ zaman-ı meşihatlarında medaris iki kısma ayrılmıştır: Bir kısmı halî üzere bırakılmış diğer kısmı ise mühim bir teşkilata tabii tutularak *darülhilafe medarisi* ünvanı

⁴³ "Hâkimiyet-i Milliyeden" 24.2.1921.

altında üçer sınıflı *ihzarî*, *iptida-i hariç*, *iltida-i dahil*, *sahn*, *süleymaniye* namları ile beş devreye taksim ve müddeti tahsilîyeleri on beş sene olmak üzere tesbit edilmiş idi.

Bu devrelere ait teşkilât bi tamamıha yalnız İstanbul'da tatbik edilebilmiştir. Memleketimizin diğer aksamında ise otuz kadar bu nam altında açılan şubelerde son yeni devreye ait teşkilât yapılamamıştır. İstilâdan masun olan bilâdımızda el-yevm mevcudu 2200 ü müteceviz on dört darülhilâfe medreseleri dokuz sınıflıdır. Hakikî ve asrî malûmat ile mücehhez ulema-ı din yetiştirmek için teşekkül eden bu medaris programlarına ulum-u riyaziye, tabiiye, felsefe, tarih-i edyan, eşya, türkçe, farisi gibi mühim bir hayli ulam ve fûnan-u nafi ilave edilmiştir. Bu suretle medaris'in cidden ıslah ve tekemmülüne pek sağlam bir temel atılmış olduğu kanaatindeyiz.

İnşallah-ı taâla zamanı geldiğinde bu medarisin son devrelerine ait aksamında bazı mühim merakiz-i ilmiye'de açmak istiyoruz.

Alahalihi terk olunan medreselere gelince bunların da ihya ve ıslahı ve halkımızın azamî derecede istifadesi nazara alınmak üzere mütahassis zevattan mürekkep bir komisyon teşkil ettik. Müzakerat muvaffakiyetle ilerlemektedir. Cenab-ı hak muvaffak ederse bu medaristen de halkımızı tenvir ve irşat edecek hakikî ulema ve evsafi matlubeyi haiz eimme ve huteba yetiştirebileceğimizi ümit ediyoruz⁴¹.

“*Hakimiyet-i Milliyeden*” 24-2-1921

Demek oluyor ki Cumhuriyetin ilânına gelinceye kadar Meşrutiyette medreselerin ıslahı teşebbüsünden sonra kurtuluş savaşları yılları sırasında da bu medreselerin (Kasaba ve köylerde) kendi haline terkedilenler dışında halifelîğe nispet edilerek isimlenen “Dar-ül Hilâfetül Aliye” lerden başlanarak yeni bir onarıma gidilmiş ve hattâ Cumhuriyetin ilânı arifesinde umumî ve hususî vakıf mekteplerinde bağlı buldukları şeriyeye ve evkaf vekâleti ile Maarif vekâletine bağlı bulunan umumî mekteplerin arasında bir işbirliğinin kurulmasının zorunluluğu Gazi Mustafa Kemal'in 1923 tarihli Meclis nutkunda ileri sürülmüştür. Ne var ki bu işbirliği önerisinin bir nevi öğretim birliği anlamına kullanıldığı halde bu hususta gerekli ıslahatın yine de yapılmaması 1924 yılında kökten bir reform hareketi ile yani “Tevhidi tedrisat - Öğretim birliği” kanunu ile o tarihte medreselerin idaresi de Millî Eğitime bağlanmış ve (Şeriyeye ve Evkaf vekâletleri bu arada hükümette ayrı bir vekâlet adı taşıyan Erkân-ı Harbiye Vekâleti de

(Genel Kurmay Vekâleti'de) ordunun siyaset dışında kalması gerekçesi ile kaldırılmıştır. Bunu belgeleyen öğretim birliği kanunu tasarısının gerekçesindeki satırlarda göstermektedir. Bu nedenler de bu gerekçeyi bu incelememize alıyoruz.

Umumî okullarda süregelen umumî öğretim ise lâikliğin kabulüne kadar bazı değişikliklerle yürütülmüş ancak saltanattan sonra hilafetin de kaldırılması suretiyle bu köktenli reform gerçekleştirilerek din öğretiminin vicdan hürriyeti esasına dayanılarak çocuğun veya velisinin ihtiyacına bırakılmıştır. Böylece din dersleri de 1930 programına kadar ders cetvellerinde yerini korumuştur. Ancak uygulamada medrese yolu ile yetişen öğretmenler bulunmadığı için bu dersler okulun yaşlı, istekli veya elverişli görülen öğretmenlerinin uhdesine bırakılmıştır.

İstiklâl Marşı'na Ait Bir İlam

Büyük Millet Meclisi hükümetinin kuruluşundan ve istiklâl savaşının açılışından kısa bir süre sonra bu savaşın ruhunu ve heyecanını yansıtmak ve yaşatmak için Türkiye Büyük Millet Meclisi Maarif vekâleti bu görevi üzerine almıştır. Gerek şairinin kişiliği gerekse (Hakkıdır hakka tapan milletimin istiklâl) mısrasındaki anlamın genişliği de dikkate alınınca manevî güçlerin taşıdığı değer in bu savaşta ve onun bu adı taşıyan marşında özel bir yeri vardır denebilir.

Bu bakımdan öğretim birliği kanunu ile güdülen temel amaç gerekçede de belirtildiği gibi dinin bir siyaset aracı, daha doğrusu Osmanlı tarihinin son yüzyıllarında çeşitli örnekleri ile görüldüğü gibi terakkiye susamış olan Türk toplumunun bu zaferden sonra başlaması doğal olan atılımlarını dini politika yolundan engellenmesini bertaraf etmektir. Bu açıklamadan sonra Maarif vekaletinin istiklâl marşı ile ilgili teşebbüsüne ait ilân edilmesini bu incelememize ekliyoruz⁴⁴.

Türk şairlerinin nazarı dikkatine! başlığı ile Maarif vekâletinden şu ilânı okuyoruz:

“Milletimizin dahilî ve haricî istiklâli uğruna girişmiş olduğu mücadelâtı ifade ve terennüm için bir *istiklâl marşı* müsabakaya vaz edilmiştir. Hür ve meşgul memleketlerimizin bütün erbab-ı kalemini

⁴⁴ 26 Ekim 1920 (Hâkimiyeti Milliye).

hizmete davet ederiz. İthaf olunacak âsar için biri iki ay sonra 23 Aralık 1336 (1920) de maarif vekâleti nezdinde bir heyeti edebiye tarafından ithaf olunacaktır”

İntihap olunacak eserin yalnız güftesi için 500 lira mükâfat vardır. Yine lâakal 500 lira tahsis olunacak beste için bilahare ayrıca müsabaka açılacaktır. Bütün müracaatlar Ankara Türkiye Büyük Millet Meclisi Maarif Vekâletine yapılacaktır.”

Öte taraftan dinî öğretimin özellikle Maarif vekili olan Balıkesir Milletvekili Mehmet Vehbi Bulak zamanındaki bildirilerle değerlendirilmek istenildiği, musiki derslerine ilâhilerin eklendiği ayrıca öğretmenlerin öğrencilere toplu namaz kıldırılmaları gibi davranışlar okul idarelerine bildirilen genelgeler arasında yer almıştır.

Ancak aynı yıllarda öğretim ve eğitim alanında köktenci ıslahat isteyen ve öneren yazılar ve fikirler de ortaya atılmıştır. Bir örnek vermek için 26 Teşrinievvel 1920 tarihli Hâkimiyeti Milliye’de: BUH-RAN ÖNÜNDE SON ÇARE başlığını taşıyan bir yazıdan şu satırları buraya alıyoruz:

İstiklâl mücadelesi yanında bir de derunî istiklal mücadelesi açmak mecburiyetindeyiz. Bu fikir ordusunun siperleri mektepler, erkân-ı harpleri terbiyeciler ve âlimlerdir. Şu halde her şeyden evvel iki siper, iki erkân-ı harp bulmak lâzımdır. Fakat burada iyi, çok mücerret bir manayı ifade ediyor. Bunun yerine diyebiliriz ki ruhlarımızdan yekcephe bir kuvvet vücuda getirecek insanlardan yekcephe kuvveti sağlayacak ve onları harekete getirecek en müsait şekilleri haiz olacak siperler lâzımdır.

İstiklâl cidalinde muvaffakiyeti, ancak tesanüdü temin edecek fertleri hotkâmlıktan kurtaracak, fedakârlaştıracak terbiye sistemleri, medeniyet ve dünyanın muvazenesini temin edecek ilim adamları ile mümkün olacak hulâsa *bunlara çara maaarif siyasetimiz* olacaktır.

Darülfünun’un Nazır Şükrü Bey zamanında (1316 - 1332) uzmanlığa göre ıslaha girişmesi Darülfünun’un *millî bir müessese ve sart bir ilim merkezi olabilmesi* Lise ıslahatı ile mümkündür.” (Hâkimiyet-i Milliye sayı 71 1920).

Görülüyor ki Kurtuluş yılları savaşlarına girildiği yıllarda cepheelerde savaşacak ordular yanında bir de fikir ordusunun siperlerinden söz edilmekte ve bu ordunun erkânıharplerinin, terbiyecilerin ve bilginlerin olması gereği ileri sürülmektedir ki, Mustafa

Kemal, bu gereği Sakarya savaşı arifesinde başkanlığını ve açış konuşmasında açıkça ileri sürmüştü ve uzmanlardan yeni bir öğretim, yani kurtuluş savaşları felsefesine uyan *millî ve çağdaş* bir eğitim sisteminin hazırlanmasını istemiştir. Öte yandan o tarihte Türkiye'nin tek Üniversitesi olan İstanbul Darülfünununun *Millî bir müesseseye ve çağdaş bir bilim merkezi* olması gereği de gene onun bilimsel zihniyete göre, Dr. Reşit Galib'in Maarif Vekilliği zamanındaki Üniversite Reformu ile gerçekleştirilmiş ve sayıları da bugün yurdun geniş bölgelerine kadar yayılmıştır.

Bu fark, Cumhuriyetin Osmanlı İmparatorluğundan devraldığı bilim kuruluşlarımız bakımından önemli bir özellik taşımaktadır ki bu gelişmede Nazi Almanyasının bu gerici görüşlerle işlerinden uzaklaştırılan dünyaca tanınmış bilim adamlarından ve Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak batıya gönderdiği genç kuşakların seçkin elemanlarından yararlanmıştı⁴⁵.

Cumhuriyet öncesi eğitim hareketlerinin Atatürk'ün nutukları doğrultusunda aydınlatmaya çalışan bazı meslek dergilerini de bu arada hatırlatmamız yerinde olacaktır. Bu tarihlerde Ankara'da yayınlanan "*Anadolu Terbiye*" mecmuası ile (*Maarif* ve tarafımızdan Trabzon'da yayımlanmaya başlayan) "*Yeni Mektep*" dergisini bu münasebetle burada anmamızın bir nedeni de Gazi Mustafa Kemal'in düşüncelerini izleyen bu dergilere verdiği değerlerle ilgili bulunmasındandır.

Yukarıki satırlarda dinî ve millî bir eğitimden demokratik bir eğitime geçiş döneminde dikkati çeken bir davranış da Millî Mücadeleye başlanışından itibaren öğretmen kuruluşlarına önemli bir yer verilmesi Muallim Cemiyetleri ile derneklerinin kurulmasını vekâletçe büyük teşvik görmesi ve yeni Türk eğitiminin hazırlık çalışmalarında düşüncelerine yer verilmesi, çeşitli anket soruları ile kitaplar ve programlar üzerinde mütalâalarının sorulması, öğretmenlerin kendi aralarında ve halka açık toplantılar yapmak suretiyle onları hem millî mücadelenin anlamı hem de meslek, görevlerinin daha esaslı şekilde değerlendirilmesini istemeleri bugün bile özenilerek anılacak bir davranış daha doğrusu saltanat devirlerine nazaran

⁴⁵ Bu yeni İstanbul Üniversitesinin kuruluşu ile ilgili ayrıntılı bilgileri ve belgeleri için, bir zamanlar Türkiye'de İlahiyat Fakültesinde benimle beraber çalışan ve şimdi Almanya'da Profesör olan Dr. Horst Widmann'ın (EXIL. U. BILDUNGS-BILFE Seit 1933) adlı ciddi araştırma eserinde bulmak kabildir. H. R. Ö.

yeni zihniyette bir davranış diye nitelendirebiliriz. O yıllarda Kastamonu ve Trabzon Öğretmen Okullarında görev almış genç bir öğretmen olarak bulunduğumuz yerin halkını içeren konuşmaları yazıları bu türlü girişimleri o günlerin heyecanı ile hatırlıyorum. Cumhuriyetin 10. yılı arifesinde kurulan Halkevleri teşebbüsü bu dernek kollarının birleştirici bir değişikliğini getirmiş ve çok partili hayattan sonra da sendikal biçimlerde kuruluşlara geçilmiştir. Aslında İstanbul Hükümetinin pek benimsemediği “Muallim Cemiyetleri”ne Ankara Hükümeti daha ilk kuruluş yıllarından buyana öğretmenlerin kendi dâvalarını ortaya koymak vekâleti de uyarmak için o kara günlerin bir nevi demokratik anlayışı ile kurulmasına ve yayılmasına önayak oldu. Hattâ tüzüklerinin bir taslağının hazırlanarak gönderildiği ve bu meslek kuruluşunun “Türkiye Muallimler ve Muallimler Birliği” halinde geliştirildiği görülür.

Birinci Dünya savaşının sonlarına doğru yani Meşrutiyet döneminde aslen Öğretmen okulu çıkışlı olan Sivas Mebusu Rahmi (Katoğlu) Bey’in Başkanlığında İstanbul’da “Darül-Muallimîn Mezunları Cemiyeti” kurulmuş ve birinci dünya harbi dolayısıyla hükümetçe işgal edilmiş bulunan İstanbul Kumkapı Fransız Okulu binasında ilk yıllık kongresini de yapmıştır. Denebilir ki bu ilk kuruluştur. tarafımızdan da izlenmiştir. 1916’da İstanbul’da toplanan “İttihad ve Terakki Kongresine” Ziya Gökalp’ın sunduğu Eğitimle ilgili sorunlar arasında “*Muallim Kulüplerinin*” açılması lüzumu da önerilmiştir. Yukarda adı geçen ilk meslek kuruluşunun daha sonraki yıllarda ortaya çıkmış olması bu girişimin Gökalp’ın önerisiyle bağlantılı olabileceği hatıra gelebilir⁴⁶.

Ancak bu telkinlerin ve teşebbüslerin Türkiye’de yaygın biçimine geçirilmesi kurtuluş savaşları yıllarının Maarif Vekâletlerince vücutlandırılabilmiş ve bu kuruluşlar Halkevlerinin birleştirici bir görüşle (Türk Ocakları dahil) olmak üzere açılmasından sonra dağılmış ve yer yer bu evlerde faaliyette bulunmuşlardı.

İstanbul “Muallimler Cemiyeti”nin en hareketli durumu, bütün İstanbul Öğretmenlerinin Ankara Hükümetiyle bağlantılarının İstanbul’un işgal altında bulunması nedeniyle kesik olduğu yıllarda görülür. Bu cemiyetin çıkardığı (*Muallimler Mecmuası*) da bu ihti-

⁴⁶ Şevket Baysanoğlu, Ziya Gökalp’ın eserlerini tanıtmaya derneğinin yayınlarından: Gökalp ve Millî terbiye.

yaçtan doğma bir yayın olarak ortaya çıkmış ve öğretmenlerin dâvasını Ankara Hükümetine tanıtma ve bağlantı kurmada etkili olmuştur. Dr. Reşit Galib'in bakanlığı zamanına kadar cemiyet faaliyetle devam etti. Son yıllarda Rahmetli Profesör Şekip Tunç'un başkanlığını benim de genel sekreterliğini yapmış olduğum Muallimler Birliği'nin bu dergisinin son sayısı da tarafımızdan çıkarılmıştır. Hattâ o yıl Muallim birlikleri de Halkevlerine katılmak suretiyle bu özel kuruluşlar dağıtılmıştır.

Büyük zaferden sonra İstanbul'da işgal altında kalan öğretmenlerin kritik bir durumunu önlemeye yararlı olan bir belgeyi de bu vesileyle incelememize alıyoruz:

Ankara Maarif Kongresi Riyaseti Aliyesine (Başkanlığına)

“Bütün Muallimleri, sıkı bir kalp ve dimağ ittihadı ile teşkilât altına almak için toplanan İstanbul Muallimler cemiyeti heyet-i umumiyesi bugün Türk harikalarının Mihrak-ı intişarı olan Ankara'mızda toplanarak Maarif siyasetinde bir devrin tuluunu “doğuşunu” tebşir edecek (müjdeliyecek) heyetimizi hürmet ve hasretle selâmlamak istemiş ve bu şerefli vazife-i irfanı bendenize tevdi etmiştir.

İstanbul Muallimler cemiyeti, bu müttehit hâl ve istikbalin emrettiği kutsî vazifede maddî ve manevî varlığını temsil eden heyetinize muaffakiyetler dilediği sırada millî irfan'ın yabancı tasallutlarından kurtarmak ve korumak için yakında akdedilecek umumî kongrede kıymetdar muzaharetlerine istinat ettiğini arz eder. 5.7.1921 İstanbul Muallimler Cemiyeti Heyet-i Umumiye Reisi *Hakkı Tarık* (US).

Ankara Öğretmen Okulu binasının salonunda 16 Temmuz 1921'de *Mustafa Kemal* tarafından açılışı yapılan bu ilk Maarif Kongresi ikinci günü Maarif Vekili *Hamdullah Suphi* (Tanrıöver) in başkanlığında ve gündemindeki ilk ve orta öğretim konularını görüşmeden önce İstanbul öğretmenlerinin yukardaki yazısı okunmuş ve alkışlarla karşılanmıştır. Kongre adına *Hamdullah Suphi* (Tanrıöver) bu mesaja şu cevapla karşılık vermiştir:

İstanbul Muallimler Cemiyeti Riyasetine (Başkanlığına)

Ankara'da toplanan Muallimler ve Muallimeler Kongresine hitaben gönderdiğiniz tezkere ilk içtimamızda okundu. Meslekdaşlarımız daima muhabbet ve tahassürle düşündükleri İstanbulumuzdan

yükselen bu müheyyiç (heyecanlı) kardeş hitabından dolayı en derin ve mesmut bir teessür duydular.

Hiç bir sebebin bizden ayıramıyacağı kan, iman ve meslek kardeşlerimizin sözleri yalnız burada hazır olanlar için değil geniş Türk Vatanının her köşesinde çalışan diğer meslekdaşlarımız için de unutulmıyacak bir tesir bırakmaya kâfi olduğuna itimad ediniz.

Harp cephesinde millî varlığın halâsı için kahramanlarımız kanlarını mebzûl bir surette akıtırken arkada Muallimler aynı maksat için diğer bir sahada mücadele ediyorlar. Bu mücadelede bin kerre aziz İstanbulumuzda çalışan kardeşlerimizin daima bizimle beraber olmalarından bir saniye şüphe etmedik. Sizi bizden ayıran sebepler sizin ve bizim ihtiyarımızdan hariç olan sebeplerdir. Ve bu ayrılış yalnız şeklidir. Daima hür insanlar olarak yaşamalarına çalıştığımız yavrularımızı terbiye eder, yetiştirirken uzak, yakın memleketin her köşesinde Muallimi sevk eden ana kuvvet birdir: *Millî İmanımız* ve *aşk-ıstihlâsımız (Kurtuluş aşkımız)*.

Kongre azası mukabeleten size en büyük hasret ve muhabbet hisleriyle dolu selâmlarını gönderiyorlar. Ben de bu vesileyle cümlelerin sevgili ellerinizi sıkarak müazzez halâsımızın en hakikî âmilleri olan ve asırlar arasında en büyük cihadı yapan meslek arkadaşlarımıza muhabbet ve tebcilimizi teyit ve müzaharetimizin daima kendilerine müteveccih olduğunu söylemekle mesuldum. 18 Temmuz 1337 (1921) *Maarif Vekili ve Türkiye Muallim ve Muallimleri Cemiyeti Reisi Hamdullah Suphi (Tanrıöver)*

Bu yazışmalar büyük zaferden sonra sahneden çekilen İstanbul hükümeti zamanında bir süre aylıklarını alamayan ve sonra da kadro yenileşmelerine ve kısıntılarına uğrayan İstanbul öğretmenlerinin bu pürüzlü durumlarının yoluna konulmasında etkili bir belge olarak İstanbul Öğretmenleri temsilcileri sıfatıyla Ankara'daki temasları sürdüren eğitimci İbrahim Alâeddin Gövsa ve tarihçi Ahmet Hamit Ongunsu'nun savunmalarına da destek olmuştur.

1921 deki Maarif Kongresi İlk öğretimin (*Halkokulu* adına) çevrilerek dört yıllık bir süreyi kapsaması üzerindeki vekâlet önerisini o zamanki İlk Öğretim Dairesi Müdürü Edip Bey açıklamış ve konu üzerinde tartışmalara geçilmiştir. Kongrenin üçüncü toplantı günü de Vekâletçe hazırlanan İkinci Öğretim (Tâlî Tedrisat) yani Orta Öğretim durumu ve önerileri Kâzım Nami (Duru) tarafından açık-

lanmıştır ve bir gün sonraki son toplantıda amaç ve program üzerinde “Öğretimin sadeleştirilmesi, amelileştirilmesi, ve geliştirilmesi” yolundaki vekâlet görüşünde beraberlik olduğu kanısına varılarak gerekli programların hazırlanması araya giren Sakarya muharebesi nedeniyle uzmanlık komisyonlarına bırakılmıştır. Verilecek Sakarya muhaberesi dolayısıyla vekâlet kadrosu Kayseri’ye nakledilmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu konuşmalar sırasında ortaya atılan tenkitler ve eleştiriler Darülfünun Emîni terbiye Müderrisi *İsmail Hakkı* (Baltacıoğlu)nun ve âlî dersler delegesi *Cemal Hüsnü* (Taray) ın açıklamaları program direktiflerini daha da aydınlatmıştır.

Mustafa Kemal’in Başkanlığını yaptığı bu kongrenin kapanış konuşması Maarif Vekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver) tarafından yapılmıştır. Tarihî önemi bakımından Mustafa Kemal’in eğitime yeni bir yön veren açış konuşmasının orjinalini ve adı geçen kapanış konuşmasını bu incelememizin ekleri bölümünde bulacaksınız.

Bu Millî ve Demokratik anlayış, Öğretmenlerle iş birliği halinde çalışma yollarını açık tutma çabaları denebilir ki kurtuluş savaşlarına girişilen yıllarda başlar. İşgal altında bulunan bölgelerin dışındaki teşkilâta gönderilen ilk genelgeler ışığında bu durum açıkça görüldüğü gibi Tanrıöver’in ilk kongrenin kapanış konuşmasında da bir daha tekrarlanır ve bu kongrelerin her yıl yapılması istenir. Bu yargıyı kongreyi toplama girişiminin gerekçesini de belirtmesi bakımından bu konudaki duyuruyu da tarihi değeri bakımından buraya alıyoruz:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin Maarif işlerine milli bir gidiş vererek bunu halka daha yaklaştırmak düşüncesiyle ilkokulları (*Halk Mektepleri*) adı altında halka ısındırmak için vekillik, Maarif işleriyle uğraşmakta olanların düşüncelerini almak ve bundan edineceği sonuçlara göre bir program hazırlamak için Ankara’da bir Maarif kongresi toplamaya karar vermiştir. 1.1.1921 “tatil esnasında Maarif müdürleriyle tâlî (Orta) ve iptidaî (İlk) Mektepler müdürleriyle Muallimlerinden mürekkep bir kongre akdi mukarrer bulunduğundan idare ve tedrisat hakkında vaki olacak teklifat ve müzakerat için şimdiden hazır bulunmaları tamimen bildirilir.”

Umur-u Maarif Vekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver)

Bu toplantının günü, ek bir genelge ile 15.7.1921 olarak tesbit ve tebliğ olunmuştur. Ancak toplantı bir gün sonra yani 16 Temmuz Cuma günü öğlenden sonra eski Darül-Muallimîn salonunda Tür-

kiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal tarafından açılmıştır. Maarif Vekâleti yayınlarında da basılı olarak görülen 15 Temmuz günü çağırma tarihi olarak yazılmış fakat gerçek toplantı günü olan 16 Temmuzda önce yapılmış gibi gösterilmektedir ki yanlıştır.

Bu tarihî toplantıya kendi olanaklarıyla katılmak şartıyla öğretmenler için serbestlik tanınmış fakat görevli olarak şöyle bir kadro ileri sürülmüştür:

- 1 — Elyevm bilfiil Muallim ve Muallime olanlar (o günlerde öğretmenlik görevinde bulunan bütün erkek ve kadın öğretmenler)
- 2 — Maarif Müdürleri
- 3 — Okul Müdürleri (Sultanî, Darül-Muallimîn, Darül-Muallimat, İdadî Müdür ve Müdireleri (bugünkü adlarıyla Lise, erkek ve kız Öğretmen Okulları Orta Okullar Müdürleri)
- 4 — Merkez teşkilâtından telif ve tercüme heyeti azaları (üyeleri)
- 5 — Maarif Vekâleti Dairesi Müdürleri
- 6 — Ankara'da âli dersler ve konferanslar Müderrisleri (o tarihte Anadolu'nun hiç bir yerinde Üniversite ve yüksek okul bulunmadığından) âli dersler adıyla kurulan bu dersler Hukuk Fakültesinin kuruluşundan başlayarak Ankara Üniversitesinin temelini teşkil eder.
- 7 — Gazete mümessilleri çağırılmışlardır.

Hasan Âli Yücel'in kitabındaki ilgili bilgiler de dahil olmak üzere bu kadroyu dolduran kişilerin dışından Yakup Kadri Karasmanoğlu'nun da bulunduğunu hatırlatırız.

O günlerin malî konuşlarına göre geleceklere yol parası yetiştiremeyecek durumda olan Vekâlet, gelebileceklerin Ankara'da kalacakları günlerde barındırılmaları ve işçileri yani yiyeceklerini karşılamayı üzerine almıştır⁴⁷.

Türkiye için o yıllarda bu kurtuluş savaşını zafere ulaştırmaktan başka birinci plânda yer alacak bir konu düşünülemez. Ayrıca çoğou

⁴⁷ Tatil aylarına rastlayan bu kongreye kendiliğinden katılan Eskişehir Öğretmen Okulu Öğretmenlerinden Fuat Gündüzalp bu arada Eskişehir'in düşman tarafından işgali üzerine Ankara'nın boşaltulmasına karar verildiği için Maarif Vekâleti kendilerine Kastamonu'ya gitmelerini ve oradaki Muallim Mektebinde barınmalarını tavsiye etmiş o da öğrencilerle beraber yaya olarak Kastamonu'ya gelmişlerdir (Özel anılarından).

kişinin büyük dünya savaşının yenilmişleri arasında yer alan Türkiye'nin bu davasının gerçekleşmesi olanağını ham bir hayâl gibi karşıladıkları bilinmektedir. Oysa ki Mustafa Kemal'in önderliğinde bu zaferin nasıl eşsiz bir başarıya kavuşturulduğu da Türk tarihinin hattâ dünya tarihinin göz kamaştırıcı parlak sayfalarına yazılmıştır.

Okuyucularımızın dikkatini üzerine çekmek istediğimiz gerçek Sakarya muharebesi arifesinde Ankara'da toplanan ve Mustafa Kemal tarafından açış konuşması yapılan bu Maarif kongresinin büyük zafer imanının gücünü de isbatlayan bir belge oluşudur.

Hiç bir Devlet başkanı ve kumandanı gösterilemez ki böylesine bir savaş yıllarında Milletinin Eğitim plânlarını ele almak ve başta değerlendirmek cesaretini ve anlayışını ortaya koymuş olsun. Onun için bu kongrenin müstesna bir önemi vardır ve düşmanın hükümet merkezi olarak seçtiği Ankara'yı zaptetmeğe hazırlandığı günlerde düşmana bir göz dağı verme ve zaferden emin olan ihtilâlcî Mustafa Kemal'in yeni kuracağı devletin yeni eğitim ilkelerini ve yönetimini tam bu sırada ileriye sürmesi beklenmedik bir olay gibi bütün karamsarları ve düşman devletlerini şaşkırtacak bir değer taşımaktadır. *Mustafa Kemal* bu kongre konuşmasıyla kısaca karşısına çıkan düşmanlara meydan okumuş, Türk Öğretmeninin bu millî kurtuluş davasına bütün kalbiyle sarılmasını da sağlamıştır. Nitekim adı geçen 1921 İlk Maarif kongresinin başkanlığını ve açış konuşmasını yapan Mustafa Kemal'e kongre üyeleri adına cevap veren Sivas delegesi Osman Nuri Bey özetle şunları söylemiştir:

“Büyük fikirlerinizin manevî bayrağı altında toplanmak en büyük emelimizdir. Çektiklerimiz ve çekeceklerimiz şahsî ve meslekî emellerin üstünde olan Memleket için bir borçtur. Bu fikirlerinizin manevî bayrağı altında topraklarımızda Millî ve asrî bir hayat-ı irfan tecelli edecektir.

Kongremize riyaset buyurduğunuzdan ötürü derin şükran duygularımızı arza müsaadelerinizi rica ederiz. Milletten evlâtlarını seciye, iman ve aşk-ı millî ile mücehhez olarak yetiştirmeye çalışırken bugünkü sözlerinizi daima hatırlayacağımıza itimat buyurunuz⁴⁸”.

⁴⁸ Adı geçen Osman Nuri Bey Sivas Maarif Müdürlüğünde daha sonra Sinop Maarif Eminliğinde bulunmuş ve Eminlik teşkilâtı lâğvedildikten sonra İstanbul Öğretmen Okulunda okuttuğum meslek derslerinin bir kısmını üzerine alan rahmetli arkadaşımızdır. H. R. Ö.

Kurtuluş savaşlarını girişten, zafere ulaşına kadar, geçen yıllarda öğretim ve eğitim alanında ilerisi için özlenen yeni fikirler ve akımları yansıtan yazılardan başka bizzat maarif vekillerinin benimsediği konular dahi bugünkü problemler arasında bile ilgi çekici ve tekrarlanabilecek bir değer taşımaktadır. Örneğin, II. Maarif Vekili Hamdullah Suphi Tanrıöver'in önceki sahifelerde üzerinde durduğumuz 1921, 16 Temmuz tarihli I. Maarif kongresinden üç ay önce kendisiyle bir mülakat yapan, bir gazeteciye üç sütun halinde verdiği etraflı beyanatın şu başlıkları taşıdığı görülür:

Maarif Siyaseti —Okullarda işçilerin yetiştirilmesi— Münevverlerle halk tabakası arasındaki uçurumun doldurulması lüzumu —Öğretimin mahallî özellikleri dikkate alması ihtiyacı, (meselâ, Ticaret ve transit bölgeleri illerindeki okullarda ticaret derslerinin konulması) —Ucuz muallim, ucuz müdür ucuz insan yetiştirir. —Umumî ve mecburî öğretim— Seyyar konferanslar,— idman ve spor alanları gibi ara başlıkların bir kısmı 1974 yılının 9. Millî Eğitim Şûrasında ele alınan konuların bir çoğu daha o yıllarda hatırlanmaktadır. Bu konuları kapsayan konuşmasının sonunda Maarif Vekili Tanrıöver'in şu sözleri yer almaktadır:

“Kısacası mekteplerimiz amelî adam yetiştirecektir. Onu içinde bulunduğu köyün ve kazanın faaliyetine iştirak ettirecek, milletinin çektiği her cins mahrumiyetten, ıstıraptan haberdar edecektir. Onun, tecrübî ve nazarî malûmatıyla memleketin, ziraî, sınaî, ticarî alanlarında bütün istihsal (üretim) ve vasıtalarından azamî surette faydalandırmak için eğitecek ve donatacaktır. Ders programları “bu maksada göre değiştirilecek ve mahallî şartlar gözönünde bulundurulacaktır.”

Kurtuluş savaşları yıllarının eğitim bakanının bu sözlerinde pragmatik bir görüşün ip uçlarını bulmamak ve köy enstitülerinin kuruluşuna kadar geçen süre içindeki erkek ve kız sanat enstitülerinin ve kurslarının ve nihayet 9. Eğitim Şûrasında seçmeli dersler listesini dolduran bir takım işlerin temel görüşlerini bulmamak mümkün müdür?

Kurtuluş Savaşı yılları döneminde dikkatimizi çekmeye değer bir özü de eğitime ait sorunların gerçekçi yönü ile ortaya konulabilmesinde ve bunların hükümet organlarıncada da sempati ile karşılanmasında görülmektedir. Bu görüntüye bir örnek vermek için, “Mualim buhranı.” başlığını taşıyan bir yazıda şu satırları okuyabiliyoruz:

“Dünyanın neresinde görülmüş aynı şehrin sultan-î (lise) öğretmenleri muvazene-i umumiye (devlet bütçesine) bağlı oldukları için maaşlarını alırlar. Fakat zavallı iptidai muallimlerin (ilkokul öğretmenleri) Talim ve Terbiye emeğinin en zahmetlisini ve en büyüğünü yüklenen bu biçare muhterem öğretmenler aylarca, maaşsız, maişetsiz sefalet çeker. Meslekten değil, canından hayatından ve dünyasından bezir. Hamdullah Suphi Bey'in (yani maarif vekilinin) bu teşebbüsü bir an evvel T. B. M. M.'ne getirmesini bekliyoruz.”

Bu acıklı durum aslında meşrutiyet devrinde uygulanan, “Vilâyetler, umumî ve hususî idaresi” kanunları ile buna paralel “Tedarikat-ı iptidaiye” kanunlarının memleket gerçeklerine uymamasından ileri gelme bir durumdur ki yazarın beklediği ödeme garantisini ancak 25 yıl sonra gerçekleştirebilen idarî ve malî kanunlarla sağlamak mümkün olabilmıştır.

Kurtuluş Savaşları yıllarının dikkati çeken ilginç bir davranış da savaş cephelerindeki kumandanların çevrelerinin öğretim ve eğitim ihtiyaçları ile yakından ilgili olmasıdır. Örneğin, Garp cephesi kumandanı İsmet İnönü (Başvekil ve Cumhurbaşkanı) harp halindeyken sıkışık durumda olsalar dahi, ordu birliklerinden okul binalarına dokunmamalarını ve öğretimin sekteye uğratılmamasının gerektiğini ısrarla istemiş ve yapılan teklifleri yerine getirtmemiştir. Gene bu çeşit davranışları doğuda I. Dünya harbi sırasında Rusların işgali altına giren bir takım illerin, tahrip edilen okullarının veya işgal edilen okullarının bu harp sonunda tekrar açılmalarına girişildiği zaman Yakup Şevki, Kâzım Karabekir, ve kolordu kumandanı Ali Sait Paşa'ların gösterdikleri ilgi ve yardımlarda görüyoruz. Nitekim adı geçen bu ordu kumandanları Trabzon öğretmen okullarının bina, karyola, yatak, kap, kacak hattâ maaş ödemelerinde çekilen zorlukları karşılamak için bu askerî makamlarca yapılan yardımlarla okullar faaliyete geçirilmiştir⁴⁹.

Bu arada şark cephesi komutanı Kâzım Karabekir, şehitlerin yetim çocuklarını toplayarak, Sarıkamış'ta açtığı ve çalışmalarıyla yakından ilgilendiği bu cephe okulunun harekete geçirilmesini, hattâ

⁴⁹ Kurtuluş savaşları sırasında bu öğretmen okulunun pedagoji öğretmeni bulunduğum sıralarda gördüklerimi ve işittiklerimi ayrıntılarıyla tespit etmiş olan okul müdürü Mustafa Reşit Tarakçıoğlu'nun yayımlanmamış olan yazılı anılarından.

öğrencilerinin okul bandolarıyla beraber, Ankara'ya bir nev'i okul seyahati yaptıkları ayrıca, Kâzım Karabekir'in (*şarkılı ibretler*) adı altında manzum bazı piyeslerin yazılıp sahneye konuluşunu ve ah-lâkî öğütler veren parçaları ile batıl inançları yıkmaya amaç edinen temsillerini değerlendirmek te yerinde olur. Gene aynı doğu cephesi süvari F. Kumandanı Albay Sami Sabit Bey'in vali vekili olarak Trabzon'da bulunduğu sırada Maarif Vekâletinden gelen genelgelelerin eleştirilmesi ve cevaplandırılması vilâyet makamında her derecedeki öğretmenleri davet ederek tartışmalara katılmasını ve bu çeşit toplantıların sürdürülmesine önem vermesini de bu ilgi sırasına eklemek istiyoruz.

Unutmayalım ki Tanzimat arifesinde ve sonrasında başlayan eğitim yeniliklerinin, ilk örnekleri Askerî Eğitim kuruluşlarıyla başlamıştır. Ve bu etki yukardan beri incelemekte olduğumuz konuya en geniş ve en derin etkiyi gösteren Atatürk'te böyle bir eğitimden geçerek hayata atılmıştır. Ancak Büyük zaferden sonra Kurtuluş savaşının felsefesi üzerine kurduğu Cumhuriyetin önderliğini ve demokratik doğrultuda gelişmesini sağlamada sivil devlet adamlığı vazifelerinin de eşsiz örneklerinden biri olmuştur. Onun büyük zaferinin sonuçlarından sürüp gelen siyaset felsefesinin içinden doğal olarak çıkarıp öne sürdüğü Türk Eğitim felsefesinin temel kavramı ve uygulamaya geçilerek Cumhuriyet vatandaşının öğretim ve eğitim amaçları ve ilkeleri de doğrudan doğruya böyle bir bütünlük içinde doğrulmuştur.

Bazı yabancı eleştiriciler bu gerçeği yeterince kavrayamamışlardır. Örneğin (Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk) eserinin yazarlarından California Üniversitesinde Eğitim Fakültesi dekanlığı yapmış ve Ford vakfının desteği ile Türkiye Eğitim Millî Komisyonunun raporunun hazırlanmasında^{50a} önemli bir görev almış olan Haarvard. E. Wilson, bu eserin son sayfelerinde (5h. 238)^{50b}. Atatürk'ün "Yüz yılımızın gereklerine uygun eğitim" fikrinin modern eğitim taraftarlarından S. C. Antel ile Celâl Nuri'nin fikirleri ile bağdaştırılacağını âdeta onlardan mülhem olmuşçasına bir biçimde

^{50a} Millî Eğitim Bakanlığı yapmış olan B. Celâl Yardımcı'nın zamanında ele almış bir girişimle başlayan bir harekettir. H. R. Ö.

^{50b} Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk - E. Wilson - İlhan Başgöz - Dost Yayınlarından.

önce sürmekte, “bütün yabancı etkilerden uzak bir eğitim” sözünün ise meclisteki dinî ve tutucu grubun görüşüne yakın düştüğünü bir taviz taktiği olarak göstermeye çalışmaktadır. Oysa ki Atatürk yabancı tesirler sözünü söylerken (garpten) yanında (şarktan) da gelen tesirler sözünü kullanmış ve yazarların bir az da maksatlı olan bu görüşlerine asla değer vermemiştir.

Modern Eğitim anlayışının tarifine gelince, M. Kemal daha evvel kendi okulunu böyle bir anlayışla kendisi seçmiştir.

Kurtuluş savaşı yılları bir yandan sürerken daha ilk Maarif vekilleri zamanından başlayarak halka bu davanın amacını anlatmak ve meslek meselelerini de içtenlikle ele almak için muallim cemiyetlerinin kurulmasına Millî Eğitim konuları üzerinde toplantılar yapmak sonuçlarını ve önerilerini vekâlete bildirmeleri bir gelenek haline almıştı. O arada her öğretmenden okutulan ders kitapları hakkında eleştiri raporları istemek ve değerlendirmek yeni girişimlere ve reformlara yararlı bir ortam hazırlamıştır. O, kurtuluş savaşı yıllarında benimsenen bu girişime bir iki örnek vermekle yetineceğiz. 1950 den sonra bakan olan maarifçiler arasında İngiliz Avni diye tanınan Avni Başman'ın (hars ve hars-i ruhi) adı ile İngilizceden çevirdiği bu günün deyimi ile bir çeşit eğitim psikolojisine benzer kitapta öğrencilerin ihtiyacı yönünden ve o zamanlarda pek benimsenmiş olmayan devrik cümlelerle tercümesini eleştiren bir raporumuzu Maarif Vekâletinin sorusuna cevap olarak gönderdiğimi hatırlıyorum. Elbet-teki böyle bir cevap için eser üzerinde özel bir çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Benzeri istekler, denebilir ki bugün için de özenilecek davranışlar olduğunu ve bu ders kitabı tenkitlerinin en iyi kitabı meydana çıkarmada faydalı bir yol olacağını hatırlatmak yerinde olur.

Bir başka örneğin Sivas Öğretmen okulu usulü tedris öğretmeni ve tatbikat mektebi müdürü Fuat Gündüzalp arkadaşımızın “Talim ve Terbiye Teşkilâtımızda Buhran” adı ile yazdığı ve “Büyük Millet Meclisi Maarif Encümeni azayı muhteremesine ithaf” derkenarı ile bastırıldığı kitapçığın ilk sayfasında şunları okuyoruz:

“Vehbi Bey'in (3. Maarif Vekili) zamanında bütün muallimlerden dersleri sahasında incelemeye dayalı bir risale istenmişti. O zaman Bartın'da İdadî Müdürü idim. Memleketimizin Talim ve terbiye teşkilâtındaki buhrana ve bunların izalesi çarelerini dahi çoktan beri söylemek istediğim fikirlerin duyurulması ve açıklanması için

münasip bir zaman zuhur etmiş demektir. İşte bu esercik o zaman kaleme alınıp vekâlete takdim olunan risalenin yeni bazı tecrübelerin ilâvesi ile genişletilmesinden meydana gelmiştir.”

“İzmir, Bursa, Sivas ve Trabzon’a kadar Anadolumuzun yüzlerce köylerini, kasabalarını ve şehirlerini gördüm ve inceledim, özellikle memleketimizin dörtte üçünü teşkil eden köylülerimizin dertlerini çok dinledim. Bu saf insanlarda bazan öyle faziletler gördüm ki iftiharla göğsüm kabardı. Bazan öyle facialara şahit oldum ki ırkımın sukutu karşısında gözyaşları döktüm.”

“Türk vatani ve milleti denince hatırıma daima ıssız ovaların ortasında sıtma, menba bataklıklar kenarında veyahut çıplak dağların eteğinde odun parçalarından ve kerpiçten yapılmış köy evlerinin tasavvur edilemeyen mihnetler içinde hayatlarını sürükleyen gözü yaşlı insanlar gelir. Mektep denilince de o ıssız ovaların çıplak dağların kenarındaki sefil kulubelerin arasında bir toprak dam, bir iki yırtık hasır, bir kaç kırık rahle, paçavralara bürünmüş Sarı benizli sıksa çocuklar ve sonra levhayı tamamlayan perişan kıyafetli çocuklara karşı müstebit bir hükümdar, aciz bir dilenci vaziyetinde zavallı bir adam öğretmen hayalimde canlanır⁵¹.”

“Köylüye rehberlik ettikleri zannedilen imamların kahir ekseriyeti (ezici çoğunluğu) cehaletçe köylüden farksızdır. Köylüye isnat edilen taassup ise tamamen yanlış ve kahsızdır.” (Sayfa 12)

İşte Cumhuriyet kendinden önceki devirden böyle bir anadolu, böyle bir köy topluluğu, böyle bir okulu devralmıştır. Atatürk’ün ilk meclis nutuklarında köylünün halini tevsir eden cümleleri bu acıklı durumu dile getirdikten sonra “Kemal-i hicap ile eğilelim” sözü boşuna söylenmemiştir. Bu acıklı durum öğretmenlerin sevgili Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati’nin Hayat Mecmuasında çıkan yazıları başka mecmualarda da yansıtılmıştır.

1924 de maarif reformu hareketine girilirken memleketimize çağrılan John Devey raporunda köy okulları için ayrı bir sistemin öğütlenmiş olması da sebepsiz olmadığı gibi Köy Enstitülerinin kuruluşundan sonra oradan yetişen “Bizim Köy” veya “Yılanların Öcü” adlı romanlarını yazanları bu satırlardan daha iyimser anıları ile dile getirmemişlerdir. Ancak bu durum köy okullarında da umumî

⁵¹ Talim ve Terbiye Teşkilâtımızda Buhran - F. Gündüzalp, Sivas Basımevi.

öğretimin gerçekleştirilmesi için Başvekil İsmet İnönü 1932 de başlattığı savaşı sürdürmüş ve bu sayede köylerin büyük çoğunluğu öğretim ve eğitim hakkından bu günkü mütevazî ölçüleri kadar da olsa yararlanmışlardır. Meşrutiyet devrinden kalma üç sınıflı güdük bir köy ilkokulu birinci Maarif Şûrasında (1939) tarafımızdan verilen bir muhtıra üzerine Sûraca da kabul edilerek öğretim birliği kanununun bu anlamdaki gereği yerine getirilmiştir⁵².

Bu devrin gazete ve dergilerde yer alan açık ve serbest yayınlardan bir örneği de İstanbul Muallimler Cemiyeti Mecmuasının sayfaları arasında Ali Haydar (Taner) ve Sadrettin Celâl (Artel) in Emek Mektebi, Halk Hükümetinde Maarif teşkilâtı başlıklı seri yazılarından izlemek mümkündür. 1926 yeni ilkokul programlarının başında iş prensibi ile ele alınan ilke bu yazıda Ali Haydar (Taner) tarafından "Emek Mektebi" diye kullanılmış ve bu maksatla şu görüşlere yer verilmiştir:

"Az zamanda en koyu bir istibdattan meşrutiyete ve daha sonra Halk Hükümetine geçtik. Halk Hükümetine lâıyk bir idare makinası kurmak, halkın ihtiyaçlarına göre İktisat ve maarif plânlarını hazırlamak üzere mütehasısları iş başına davet etmelidir."

Halk Hükümetinin programı nasıl olmalıdır, ana başlığında ise şöyle değinilmektedir:

1 — Avam, havas, ilmiye, sofiye, mülkiye, seyfiye gibi birbirine yabancı hattâ düşman sınıflar yetiştiren eski usul-ü terbiye ve tedris terk edilmeli, bunun yerine büytün efrad-ımilliye ale's-seviye vatandaş terbiyesi veren bir terbiyei umumiye verilmelidir.

Bizden evvel Halk Hükümeti tesis etmiş olan Rusya ve Almanya'da halk maarifinin programı Emek Mektebi şekline inkılap etmiştir⁵³." diyerek bu mektebin tarihçesine geçilmektedir.

Aslında bu yeni fikirler bugün de aktif metod adı ile yeni gibi gösterilmek istenilen Birinci Dünya Harbi sonrası yeni ve eski dünya okullarında değer bulan ve öğrencinin kendi girişimlerine bir başka deyimle öğretmen yok öğrenme vardır anlayışına uyan ve yaygın bir ilgi toplayan hareketin bizdeki yani kurtuluş savaşları yılları

⁵² Tek öğretmenli 5 sınıflı köy okulları. I. M. E. Şûrası dökümanlarından H. R. Öymen, 1930, M. E. Bakanlığı Basımevi.

⁵³ (Emek mektebi) Ali Haydar Taner - Darülfunun ve Darülmualimat öğretmenlerinden - Muallimler mecmuası Sayı 8, 30 Nisan 1923.

İNİNDE Atatürk'ün 1921 yılındaki nutkundan bu yana gelişen yenileşmeler adı altında toplanabilir.

Kurtuluş savaşları yıllarında ve Cumhuriyetin kuruluşu arifesinde yayın yolu ile ve meslekî kuruluşlar girişimleri ile Cumhuriyet eğitiminin oluşumuna katılan çabalara da böylece değindikten sonra yürürlük gücü kazandıran ATATÜRK'ÜN EĞİTİMLE İLİŞKİLERİ VE TÜRK EĞİTİMİNE ETKİLERİNİN ANA ÇİZGİLERİ İLE BELİRLİYEBİLİRİZ:

Atatürk'ün eğitimle köklü ilişkisi denilebilir ki doğuşuyla başlar ve ölümü bir nevi küçük görme psikolojisine dayanan askerlik öğreniminden, subaylık görevine başlamasına, hattâ başkumandan ve devlet başkanı oluncaya kadar sürer. İstiklâl ve Kurtuluş savaşları sırasında ise bu köklü ilişkisinden, sürüp gelen görüşlerini, O'na özgü cesaret ve inançla giriştiği tam bağımsızlık savaşını kazanması üzerine büyük zaferinin teminatı olarak savaş yıllarından bu yana harekete ve eyleme geçirir. Başka bir deyimle gerçekleştirir.

Yazımızın başında saptadığımız bu doğuştan ilişkiyi şöylece tanımlayabiliriz:

1 — Mustafa Kemal, özel yatırımları ve yetenekleri ile yüklü olarak dünyaya gözünü açan bir öğrencidir.

2 — Bu özel yatırımın başında zaman zaman öğretmenlerini durduran, dikkatlerini hayranlıkla üzerine çeken, hattâ kendisine "Kemal" adının eklenmesine sebep olan parlak bir zekâ üstünlüğü ile donatılmış olması gelir.

3 — Sonsuz ve tükenmez bir öğrenim şevki ve gücü ile büyük Alman Şairi Goethe'nin öğretmenler için kullandığı "Ebedî öğrencilik" vasfını ömrü boyunca sürdüren bir çabaya enerjiye doğal olarak sahip oluşu, O'nun bu zekâ ve istidat potansiyelini arkadaşlarından farklı olarak genişletir ve derinleştirir.

4 — Eğitim'in ilk temel şartı olan bu özel yatırımının ilerisinde kendi rekorlarını sonuna kadar zorlama azmi ve her türlü engelleri aşma iradesi belirgin karakteri olarak ilk gençliğinden bu yana kendini gösterir.

5 — Eğitim'in son aşaması olan kendi kendini eğitime ve tercihlerini ayarlama ve yürütme kudretine sahip oluşu O'nun bu ilişkilerini devlet başkanı olduktan sonra da tahta başına geçerek Başöğretmenlik yapması ve Çankaya'daki Akşam Sofrası'nda sürdürdüğü İlmî ve Akademik Toplantı'larda kendini gösterir.

6 — Ve nihayet bütün üstün kabiliyetleri kendi girişimleriyle çizdiği yaşam programında kendisi için değil, belki daha çok Ulus'u ve tüm insanlık için yararlı olma, onların varlığına mal etme ihtirası ile dolup taşan yaradılışının ve davranışlarının doğrultusunda değerlendirme davasına kendisini adanmış olmasında görülür.

7 — Böyle bir ruh yapısına sahip genç Mustafa Kemal'in üzerinde çevresinin etkisi ve içinde yaşadığı zamanın koşulları da katılınca daha küçük yaşında iken babasını kaybetmiş olması, ilk gençlik çağından bu yana şahidi olduğu İstibdad ve Saltanat Devri'nin baskıları, Vatan Bütünlüğünü parçalama hareketlerinin düşündürücü görüntüleri ve nihayet devlet hayatında kötü yönetim sonuçları olan büyük yenilgiler ve çöküntüler O'nun ruhunda özgürlük ve özverilik duygularının erdemliğini yoğurur.

Haksızlıklara, tehditlere boyun eğme yerine öylesine davranışlara baş kaldıran şerefli ve haysiyetli insan karakterinin belirgin nakışları O'nun ilk öğretiminden başlayarak kişiliğinin meziyeti olarak ulusunun ve insanlığın kurtuluşu uğruna ömür boyunca üzerine titredığı yaşantuları haline gelir.

Mustafa Kemal'in Öğretim ve Eğitim konuları ile ilişkisinin bu anlamını kavrayabilmek ve devlet hayatında yüklediği büyük mes'uliyetlerin üstesinden gelme gücünü değerlendirebilmek için O'nun tüm yaşamını doğuşundan ve çocukluğundan başlayarak izlemek ve incelemek bu yargılarımızın doğruluğuna sadece Türk Dünyası'nı değil, ezilen ve sömürülen milletler topluluğunu ve nihayet tüm insanlık dünyasını da inandırmıştır.

İşte bu nedendir ki O'nun ölümüne —ebediyet sırrına erişmesine rağmen— bütün Türk anaları, Türk istiklâlinin evlâdı ve bütün dünya ağlamıştır.

Atatürk'ün Cumhuriyet Eğitimi'nin kurulmasında ve geliştirilmesindeki etkin önderliği ise aşağıda sıraladığımız biçimlerde olmuştur:

- a) Öğretim ve Eğitim'le doğrudan veya dolaylı olarak ilişkisi olan güçleri uyarma ve bu doğrultuda harekete getirmek için öğretmen topluluklarına yaptığı açık konuşmalar. 1) 1921 16 Temmuz - Ankara. 2) 1922 Eylül Bursa öğretmenleri ile 3) 1924 Samsun İstiklâl Ticaret Okulu'nda toplanan öğretmenlere hitabı. 4) Ankara Muallimler Birliği çayında Milli Eğitim Bakanı Vâsıf Çınar'a verdiği cevap konuşmasında.

- b) Bunları halka ve millete de mal etmek için öğretmen toplulukları dışında yaptığı konuşmalar. Bütün seyahatlerinde Halk Teşekkülleri ve Okul ziyaretlerinde.
- c) Ulus'un özgürlük haklarını kurtarmak ve korumak için kurduğu Siyasî Parti'sinin kurultaylarında ve Büyük Millet Meclisi kürsülerinde yüklendiği sorumluluklar yoluyla yaptığı konuşmalarda açıkça görülür.

2 — Bu uyarma ve aydınlatmaların sonucu olarak onların realize edilmesi, gerçekleştirilebilmesi için Cumhuriyet Kanunları'nı hazırlamak, çıkartmak ve yürürlüğünü sağlamak, uygulanmalarını yakından izlemek ve denetlemek ve gerektiğinde örnek rehberlik hareketiyle tahta başına geçmekten başlayarak *Toplum Bilgisi, Dil Bilgisi, Tarih Bilgisi* kitaplarının programlarının ve ders kitaplarının Türk Devrimi açısından hazırlanmasına ve yeni metotlarla öğretilmesine varıncaya kadar Başöğretmenlik görevini yüklenmesi suretiyle kendini göstermiştir. O derecede ki Dumlupınar Baş Kumandanlık Muharebesinin ikinci yıl dönümünde yaptığı konuşmanın sonunda: “*Ey Yükselen Gençlik, Cumhuriyet'i biz kurduk, O'nu yaşatacak sizlersiniz*” diyen Atatürk'e bu konuşmasından sonra -Cumhurbaşkanı olmasaydınız ne olmak isterdiniz?- yolundaki soruya verdiği cevapta “*Maa-rif'in başına geçmek isterdim*”⁵⁴ sözü Atatürk'ü bu anlayış ve davranışlarıyla yaşadığı sürece yerine getirmiş olarak da değerlendirmeye yeter. O'nun bu davranış ve ilişkileri İstiklâl Savaşı'ndan önce öğrencilik hayatından başlayan bir yakınlıkla belirttiği gibi Çanakkale Zaferi'nden sonra 1916 da bir ara Edirne'ye gittiği zaman Rıdvan Nafiz Edgüer'in Müdürü bulunduğu Erkek Öğretmen Okulu'nu ziyareti ve tarih dersine girerek öğretmeniyle yaptığı açıklatmalı konuşmasında da belirtilmiştir (Ziyaret resmi ilişkidir).

Atatürk'ün bu tarihî resmi “Türk Tarih Kuruma Genel Müdürdü Sayın Uluğ İğdemir'in derlediği” Anafartalar harbi, kitabında olduğu gibi Eğitim Hareketleri dergisinin 244-245 sayılı Kasım-Aralık 1975 tarihli sayısında İstanbul meclisi-mebusan Reisi Edirne mebusu Hacı Adil Beye verilen imzalı özel örneğinden kopya edilerek ölümünün 37 yılı hatırası olarak yayınlanmıştır.

⁵⁴ Geschichte der Türkischen Republik. 1935. Devlet Matbaası - Türk Tarih Kurumu yayınlarından.

EK 1

Atatürk'ün Millî Eğitim üzerine ilk açış konuşmasının tam metni.

PEK VECİZ BİR NUTUK

Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin kongrede irad
buyurdıkları nutkun metn-i aslisi

Şimdiye kadar takip edilen tahsil ve terbiye usulleri tarih-i tedenniyatımızda (gerileme tarihimizde) en mühim bir âmildi, silâhiyle olduğu gibi dımağıyla de mücadele mecburiyetinde olan neslimiz birincisindeki kudreti ikincisinde de gösterecektir.

Geçen Cuma¹ Maarif Kongresini küşad buyuran Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri resm-i takdimden sonra kongreye iştirâk eden âzâya hitaben millî maarifimize dair pek vecîz ve müessir bir nutuk irad buyurmuşlardı. Paşa Hazretlerinin, hazırın üzerinde pek büyük bir tesir icra etmiş olan bu nutuklarının, muharrirlerimizden biri tarafından alelacele zaptedilebilmiş olan aksamını Pazar günü nüshamız ile neşreyledik. Paşa Hazretlerinin millî maarifimize dair serdeyledikleri mutalâattan pek ziyade mütehasis olan erbab-ı irfanımızdan bir çokları Matbaamıza müracaatla bu nüshalardan birer tane talep etmekte ve halbuki Pazar nüshamızın mevcudu kalmadığından bu arzuları is'af edilememektedir.

Esasen acele ile zaptedilmesinden dolayı maatteessüf esaslı ve ruhlu nukatının pek çoklarından mahrum olan bu kıymetli nutku kongrede hazır bulunan diğer muharrirlerimizin tuttuklarıyla tashih ve ikmâl etmek suretiyle bir kere daha neşrini erbabı irfanımızın arzusunu bu suretle yerine getirmeği bir vecibe addederek bugünkü nüshamızda aynen takdim eylemekteyiz :

Muhterem Hanımlar, Efendiler

Harbi umumî memleketimize bir mağlûbiyet tevcih etti. Düşmanlarımız bunu vesile ittihaz ederek milletimizi tamamen imha etmek istediler. Buna karşı vukua gelen galeyana-ı milliye, Ankara, muazzam bir sahne oldu.

¹ 16 Temmuz 1921 Cuma günü saat 14.'te.

Bizi yaşatmamak isteyenlere karşı yaşamak hakkımızı müdafaa etmek üzere toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, burada, Ankara'da inikad etti.

Bugün, Ankara, millî Türkiyenin "Millî Maarifini" kuracak olan Türkiye Muallime ve Muallimler Kongresinin inikadına da sahne olmak mazhariyetiyle müftehirdir.

Asırların mahmul olduğu derin bir ihmali idarinin bünye-i devlette vücuda getirdiği yaraları tedavi için masruf olacak himmetlerin en büyüğünü hiç şüphesiz irfan yolunda ibzal etmemiz lâzımdır.

Gerçi bugün maddî, manevî menabî -Kuvamızı, hududu milliyemiz dahilindeki memleketlerimizde müstevli bulunan düşmanlara karşı istimal etmek mecburiyetindeyiz. İrfan-ı memleket için tahsis edilebilen şey müstakbel maarifimize mâ-bihî'l-istinat olacak bir temel kurmağa kâfi değildir. Ancak vâsi ve kâfi şerait ve vesait malik oluncaya kadar geçecek eyyamı cidalde dahi kemali dikkat ve itina ile işleyüp çizilmiş bir millî terbiye programı vücuda getirmeğe ve mevcut maarif teşkilâtımızı bugünden müsmir bir faaliyetle çalıştıracak esasları ihzar etmeğe hasrı mesai eylemeliyiz.

Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin millîtimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir âmil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatundan ve evsafi fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garpten gelen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye millîye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü davayı millîimizin inkişâfı tammı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lâale'ttayin bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muhrip neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (Hareseti Fikriye) zeminle mütenasiptir. O zemin, milletin seciyesidir.

Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa mevcudiyeti ile, hakkı ile, birliği ile tearuz eden bilûmum yabancı ana-sırla mücadele lüzumu ve efkâr-ı milliyeyi kemali istigrak ile her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakârane müdafaa zarureti telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün kuvayı ruhiyesine bu evsaf ve kabiliyetin zerki mühimdir. Daimî ve müthiş bir cidal şeklinde tebarüz eden hayatı akvamın felsefesi, müstakil ve mesut kalmak isteyen her millet için bu evsafi kemali şiddetle talep etmektedir.

Teferruatını tamamen erbabı ihtisasına bırakmak istediğim bu mesele hakkındaki umumî nıkatı-nazarımı ikmalen ifade için yeni neslin techiz olunacağı evsafı maneviye meyanında kuvvetli bir aşk-ı fazilet ve kuvvetli bir fikr-i intizam ve inzibattan da bahsetmek zarurindeyim.

İşte biz, bu kongrenizden yalnız, çizilmiş eski yollarda alelâde yürümenin tarzı hakkında müdavelei efkâr etmediği değil belki serdettiğim şeraiti haiz *yeni bir san'at ve marifet yolu bulup millete göstermek ve o yolda yeni nesli yürütmek için rehber olmak gibi mukaddes bir hizmet bekliyoruz*. Maarif Vekâletinin halkı tanımış, muhiti ve memleketi takdir etmiş *muallim ve mütehasıslardan mürekkep bir ilim ve irfan kongresini Ankara'da toplamağı düşünmüş olmasını* ve bugünkü şeraiti müşkileye rağmen bu teşebbüsünde muvaffak olmuş bulunmasını kemali takdir ile yâd ederim.

Huzurunuzda ve huzur-u millette millî maarifimiz hakkındaki noktai nazarımı ifadeye imkân bahşolan bu vesileden bilistifade halâs-ı müstakbelimizin pişvay-i mükerrerleri olan Türkiye Muallime ve Muallimleri hakkındaki hissiyat-ı hürmetkâranemi tezkâr etmek isterim.

İstikbal için hazırlanan evlad-ı vatana, hiç bir müşkül karşısında serfûrû etmeyerek kemal-i sabır ve metanetle çalışmalarını ve tahsildeki çocuklarımızın ebeveynine de yavrularının ikmâl-i tahsil için her fedakârlığı ihtiyardan çekinmemelerini tavsiye ederim. Büyük tehlikeler önünde uyanan milletlerin ne kadar sebatkâr oldukları tarihen müsbettir. Silâhiyle olduğu gibi dimağıyla de mücadele mecburiyetinde olan milletimizin birincisinde gösterdiği kudreti ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur. Milletimizin saf seciyesi istidat ile malîdir. Ancak bu tabî istidadı inkişaf ettirebilecek usullerle mücehhez vatandaşlar lâzımdır. Bu vazife de sizlere tevaccüh ediyor. Hükümeti milliyemizin kemali ciddiyet ve samimiyetle arzu ettiği derecede Türkiye Muallime ve Muallimlerinin hayat ve refahını henüz temin edememekte olduğunu bilirim. Fakat milletimizi yetiştirmek gibi mukaddes bir vazifeyi deruhte eden heyeti-mübeccelelerin bugünün vaziyetini nazar-ı itibara alacağından ve her müşkülü iktihâm ile bu yolda gayet metinane yürüyeceğinden şüphem yoktur. Vazifeniz pek mühim ve hayatidir. Buna muvaffak olmanızı cenabı haktan temenni ederim.” 19 Temmuz 1921 Hakimiyyeti Milliyeden

BİR NOT : Bu konuşma önce "Hâkimiyeti Milliye"nin 17 Temmuz tarihli nüshada çıkmış fakat buraya aldığımız metin, tashihten geçtikten sonra 19.6.1921 de yeniden ve açıklanması nedeni ile bir arada basılmıştır. H. R. Ö.

EK 2

CUMHURİYET EĞİTİMİN YENİ VEÇHESİNİ
GÖSTEREN DEĞİŞİKLİK İLKESİ

29.12.1923 de Maarif Müdürlüklerine gönderilen bir genelge

Terbiye usullerine yeni bir veçhe vermek mecburiyetindeyiz. Bir milletin terbiyesi kendi mevcudiyetinin koşullarını sınırlayan vasıtalarıdır. Ağır mücadeleden büyük zaferle çıkan Türk milleti her sahada ebediyen yaşamak kararını verirken terbiyesini de bu kararları teyid edecek mahiyette derin inkılaplara uğratarak tesis ve takrip etmek mecburiyetindedir.

Dünün kör bir itaat isteyen çocuğu ve genci münfail bir vaziyette bırakan mektep terbiyesi artık mevkiini genci, hür ve mesul bir millet ferdi telâkki eden faal bir terbiyeye bırakmalıdır. Milletın hâkimiyetine istinad eden genç Cumhuriyet hükümetimizin mektepleri tedrisatında cumhuriyetin esaslarına sadık kalmayı telkine mecburdur. Milletimiz efradının ilim ve faziletleriyle beslenen ve bütün feyzini Türklerin fazilet ve seciyelerinden toplayan bu şekil idarenin muhafaza ve tealisı için de terbiyesinin gençlere en feyizbahş bir şekilde tedvin etmelidir. Milletın siyasî ve içtimaî hayatlarını terbiyelerinde görmek mümkündür. Geçmiş günlerin mektep terbiyesinde bugün artık tarihe karışmış bir saltanatın izleri mahsustu. İradelerimizin fevkinde bütün kuvvet ve meşruiyetini maziden toplayan fuzulî bir idare vardı. Mektepler bu idarenin tesirlerini derece derece teşkilâtla çocuklara indiriyordu.

Bugün kendi irademizle cemiyetimizin yüksek ve müşterek menfaatlerinden başka nefsimize bir hâkim tanımıyoruz. Binaenaleyh irademizi şaşkın ve alil olmaktan kurtarmak kendimize ve memleketin menafi-i âliyesine en faydalı bir kudrette bulundurmak için iyi bir terbiye vermek lazımdır. Mektep terbiyesinin en şayanı tenkid taraflarından biri çocuklara ve gençlere iradelerini istimal edecek fırsatlar ve vesileler vermekte olmasıdır. Genç yalnız derslerinden mesuldür. Mektep hayatında tevkif ve izinsiz gibi bazı cezaların tehdidiyle harekâtı tanzim olunmak istenmiştir. Bu neviden cezaların kıymet-i terbiye-

sinin kalmadığı yeni mektepten tamamiyle kaldırılmış olmalarıyla sabittir.

Bizde Dar'ül Mualliminlerden ve Dar'ül Muallimatlardan bu nevi cezaların kaldırılmış olması bu mekteplerin terbiyesini ihlâl değil tanzim etmiştir. Her nevi erbab-ı mesaiye hafta tatilini en meşru bir hak olarak tanıdığımız bir devirde terbiye maksadiyle çocuklardan Cuma istirahat ve eğlencesi hakkından nez etmek tabii doğru olmaz. Gençliğin hayat-ı maddiye ve maneviyelerini ihlâl eden sakat terbiye vasıtalarına müracaat etmektense onları mektep hayatının müdrük ve mesul birer uzvu telâkki ederek cezalarımızı ve mükâfatlarımızı bu noktai nazardan tatbik etmek elbette doğru olur. İçtimaî hayatın bütün inceliklerini haiz bir enmuzeci teşkil eden mektep içinde çocuğun ve gencin mesuliyetini bizzat deruhte ederek ifa edeceğini pek mütenevvi işler vardır.

Mektebin temizliği, alelumum mektep eşyasının temizliği ve hüsnü muhafazası, bahçe işleri, inzibat v.s. gibi mektep hayatının istilzam eylediği bir çok vazife vardır ki, bizzat talebeyi işgal eden bu işlerin ifası mektep heyetinin nezareti altında tedricen gençlerin mesuliyetlerine tevdi olduğu takdirde şimdiki kadar mektep aile-i içtimaiyesi dahilinde yalnız münfail bir vaziyette kalarak iradelerini işletme imkânlarını bulamayan talebeye bu imkânı vermiş olacaktır.

18 yaşında intihap gibi en mühim bir vazife-i siyasiye ile gençleri mükellef tutan yeni Türkiye Cumhuriyeti çocukları, gençleri daha evvelki yaşlarda yapabilecekleri vazifelerle tavzif etmek ve onları ifadan mesul tutmakta istikbalinin kudret ve emniyetini düşünmektedir. Bu nokta-i nazardandır ki, liseler talimatnamesinin 118. maddesinde “Tâlî devrelerde inzibat meclisinin intihabiyle her sınıftan ayrılacak birer şakird arkadaşlarının inzibat ve idaresi hususunda yardım ettirilebilir.” denilmiştir. Bu maddenin yukarıdaki izahat dairesinde tevsii ve hüsnü tatbiki ve talebeye mektebi ve mektep hayatını benimseterek onun intizam ve ahenginden müşterek bir hiss-i mesuliyet tevcihi terbiye-i içtimaiye ve seciyemiz için pek lâzım görünmekte olduğundan bu madde hakkında mekteplerin inzibat ve muallimler meclislerinde sık sık müdavele-i efkârda bulunularak tatbikatının eserleri hakkında malûmat verilmesini ehemmiyetle rica ederim.

Maarif Vekili namına
Müsteşar

EK 3

MAARİF KONGRESİ

16 Temmuz 1921

Dün Son İçtimamı Akteyledi

Maarif Vekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Beyefendinin
Kongrenin Ehemmiyeti ve Atı Hakkındaki Mühim Bir

N u t k u

Dünkü nüshamızda Maarif Kongresi hakkında kısaca malûmat vermiştik. İlk celseden beri tedrisat-ı iptidaiye 'tâliye münakaşatına ikiyüz elliden fazla muallime ve muallim iştirâk etmiştir. Ve her iki derece-i tedrisatın hedefi, programı hakkında vaki olan müzakerelerde bir vahdet nazar-ın mevcudiyeti tahakkuk etmiştir. Bütün müderrisler ve muallimlerin, vekâletin tedrisatı sadeleştirmek, amelileştirmek ve mahallileştirmek hususundaki düşüncesiyle muvafakat-i tâmmede oldukları tebeyün etmiştir. Darülfünun Fen Terbiye Müderrisi İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) beyle âli dersler muallimlerinden Cemâl Hüsni (Taray) Beyin izahatı kongre âzâsı üzerinde maksadın tavazzuhu noktaî nazardan çok müsait bir tesir ika' etmiştir. Ders intihap ve tevziinde muhtelif teklifler serdedilmişse de mukarreratı kat'iyenin ittihazı memleketin en marûf mütehasıslarından mürekkep bir encümen-i mahsusâ terk edilmiştir. En son tedrisat-ı iptidaiye Müdürü Umumisi Edip Bey vâki olan sualler ve bazı noktalar hakkındaki itirazına dair icap eden izahatı vermiş ve müzakeratı reye konularak kâfi görülmüştür.

İçtimaa nihayet verirken Maarif Vekili Beyefendi: Kongrenin toplanmasından mütevellit olan menafii kayıt ve işaret ederek kendileriyle şahsen tanışmağa fırsat bulduğundan pek mesut olduğunu müzakere esnasında kıymetli bir takım istidatların mevcudiyeti taayyün ettiği gibi bir takım istidatların çoğu çocuklarımızın emr-i tedris ve terbiyesinde hakikaten mucibi-i istifade olacak isabet ve vuzuha malik olduğunu söylemiş ve bu mütalaâların mevcut projelerin şekli-i kat'isi üzerine mühim bir tesir ika edeceğini de ilâve etmiştir. Memleketin iktisat noktaî nazarından iki büyük parçaya ayrıldığını ve yakın zamanlara gelinceye kadar şark vilâyetlerinden Anadolu merkezine kadar Ermenilerin ve Akdeniz kıyılarından yine vasata kadar Rumların nüfuz-ı iktisadîsi hissedildiğini ihtar ettikten sonra maarif siya-

setimizin milletin kütle-i esasiyesini teşkil eden *çiftçi ve işçi sınıfını her şeyden evvel nazar-ı dikkat önünde tutması icap ettiğini ve yeni istikametini bu umdeye istinat ettiğini* söylemiştir. Eski Anadolu'nun san'at itibariyle bütün dünya'da umumî bir şöhrate mazhar olmuş masnukatını (Sanayi mamullerini) tafsil ile anlattıktan sonra bu *sanat merkezlerinin yeniden uyandırılması ve memleketin hayatını idame eden bütün menab-i kudreti kendi istihsalâtından ibaret olan çiftçi ve işçi sınıfının mensup çocukların aile maişetlerine göre bir terbiye almaları ve bu maişeti ıslâh ve ilâ edecek (yükselecek) ve nazarı ve amelî malûmatı elde etmeleri iptidai ve talî tedrisat dahil muallimlerin hedef-i aslisi olacağını ve haricî düşmanlardan ziyade dahildeki anasır mücadelâtında diğerlerine karşı iktisadî zaferi temin edemezsek bütün emeklerin bir hiçe müncer olacağını* 'kemali ehemmiyetle tasrih etmiş ve sırası kesilmeyen harplerin ortada babasız bıraktığı yüz binlerce şehit çocuklarının babalarının herkesten evvel muallimler olduğunu ve *bunları kimseye el uzatmayacak bir terbiye ile yetiştirmek*, onları hayat ortasında kendi ellerinin emeğiyle kendi ekmeklerini kazanabilecek kabiliyete mazhar kılmak vazifelerinin esasını teşkil ettiği noktasında ısrar etmiştir. Hamdullah Suphi Bey bu noktalardan maada *millî terbiyenin, milliyet aşkının telkininde kusur edilmemesi elzem olduğunu ve bazılarında görüldüğü üzere terbiyeî milliyeyi dinden hariç telakki etmenin bir hatayı fâhiş olduğunu dinin milliyeti teşkil eden anasır arasında lisan kadar mühim tutulması zarurî olduğunu* söylemiştir. Meslek tedrisatı hakkında da bazı izahat verdikten sonra İngilizler Japonlar, Amerikalılar, İsveçliler gibi amelî milletlerin aynı derece tedrisatta mevzuubahis olan istikametini takip ettiklerini ve Anadolu'daki Amerika mekteplerinin gayrı Türk unsurların çocuklarını marangoz demirci, tenekeci, boyacı, terzi gibi mükemmel esnaf olarak yetiştirdiklerini ve bunların yarın yine aynı tedabiri kendi çocuklarımız için alamadığımız takdirde Anadolu iktisadiyetine hâkim olacaklarını ilâve etmiştir.

Esas kabul edildikten sonra seneler arasında derece derece maksada yetişeceğimizi ve çocuklarımızı fitrî harukülade istidatlarının temin edeceği bütün inkişafata mazhar kılmak mümkün olduğunu söyleyerek bu yolda çalışmalarını tavsiye etmiş, ellerinde sanatları, kalplerinde aşk milliyetleri ve faziletleri olan yeni nesillerin muhakkak büsbütün kurtulacak olan ana yurdunda mesut bir istikbale nâil olmalarına kanaati katiye ile intizar ettiğini de beyan etmiştir.

En son, gelecek sene vaki olacak içtiman memleketin ekser muallime ve muallimlerini toplayabilmesini temenni etmiş, o zamanki şahsî vaziyeti ne olursa olsun sıfatı asliyesi olan muallimlikle tekrar kendileriyle müftehirane buluşacağını ve muallimliği hayatta ihraz edeceği şereflerin en büyüğü telekki ettiğini söylemiş ve meslek arkadaşlarına muvaffakiyeti tâmme temenniyatında bulunarak kongreye nihayet vermiştir.